magazin istoric

ANUL XIV Nr. 2 (155) FEBRUARIE 1980

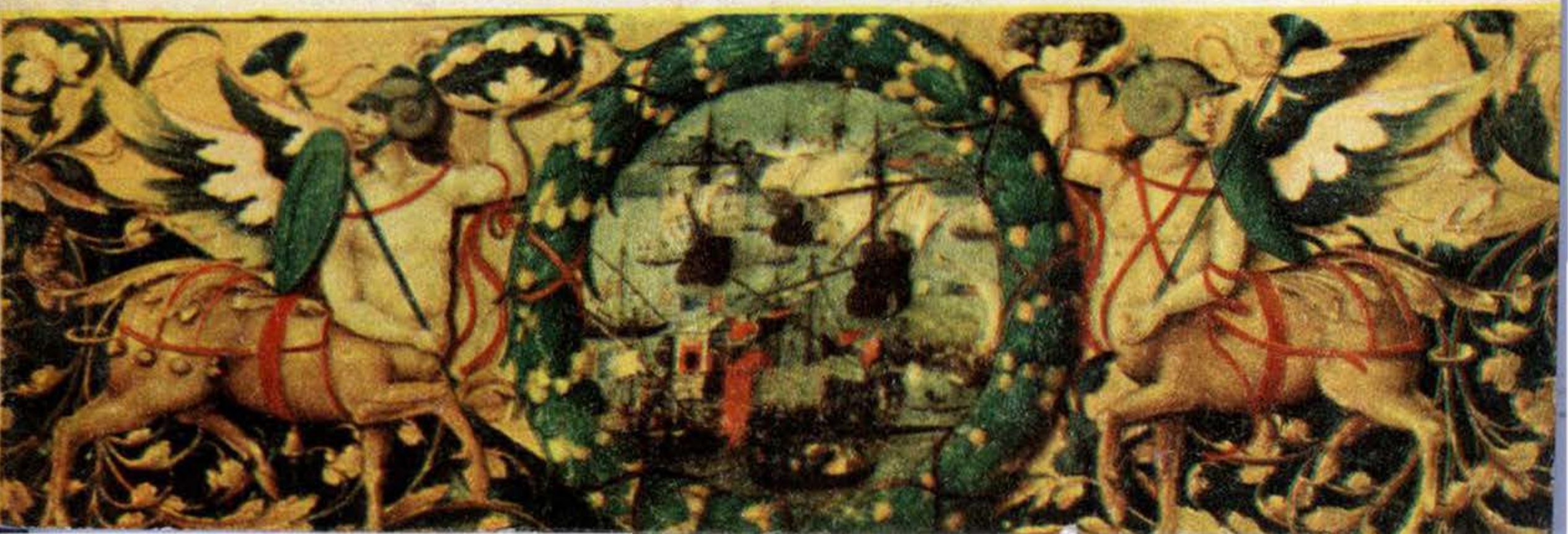

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul XIV

Nr. 2 (155)

februarie 1980

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Redactor şef adjunct
NICOLAE MINEI

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
ADOLF ARMBRUSTER
VIRGIL CÂNDEA
NICOLAE COPOIU
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

SUMAR

Acum 90 ani... Clubul muncitorilor din Bucureşti:
Voica Nicolae 2

Cel mai vechi sigiliu cu legenda în limba română:
Ioan Chiper 6

Rezistenţa autohtonilor:
Mihnea Gheorghiu 9

Îndeletniciri agro-pastorale la geto-daci:
Gheorghe David 13

Dave şi stăpînii lor — Cetăţeni:
Constantin Preda 16

Naşterea Portugaliei şi Arhiva Torre do Tombo:
Manuel Xavier Viegas, José Pereira Da Costa 17

A.D. Xenopol — promotor al studierii istoriei românilor:
Victor Sădvescu, Ioana Ursu 24

Francisc I:
Léris Mirepoix, Michel François 28

Februarie 1944. Bătălia pentru Nikopol:
D.D. Leliuşenko 33

De la căderea lui Mussolini la armistiţiu:
Eugen Preda 36

În culisele conjuraţiei:
Pietro Badoglio 39

Ratatul pseudoprofet din Wilhelmstrasse nr. 70 A:
George G. Potra 42

România în războiul antihitlerist:
Alexandru D. Dufu 47

Parisul îl aprobă pe Take Ionescu:
Noti Constantinidi 51

Jocurile de societate în evul mediu:
Jacques Levron 55

● **Concursul Magazin istoric, ediţia 1980.** Măreaţa victorie a popoarelor împotriva fascismului... **60** ● **Cărţi sosite la redacţie... 61** ● **Poşta** Magazin istoric ... **62**

① ④ ② ③

COPERTELE NOASTRE

① ④ Manuel I cel Mare a iniţiat, printre alte lucrări de artă, transcrierea pe colii de pergament de mari dimensiuni a principalelor documente pînă în sec. XVI privitoare la istoria Portugaliei, la luptele ei pentru afirmarea independenţei. Colecţia, denumită Noua lectură, a fost realizată de cei mai buni specialişti ai epocii, iar copertele a 47 din cele 60 codexuri au devenit adevărate opere de artă ale renaşterii portugheze. Primele diapozitive policrome realizate de prof. José Pereira Da Costa după cîteva din copertele codexurilor din Noua lectură văd acum pentru prima oară în lume lumina tiparului modern pe copertele revistei noastre (Arhiva naţională de la Torre do Tombo, p. 20)

② Inestimabile obiecte de orfevrărie geto-dacică, mărturii peste milenii ale iscusinţei meşteşugurilor ce s-au dezvoltat pe meleagurile noastre şi ale înaltului nivel de cultură şi civilizaţie al strămoşilor noştri: fibulă (agrafă) descoperită în locul denumit Coada Malului (Ilfov) — podoabă aflată pe veşmintele purtate de daci — şi faleră reprezentînd vestitul călăreţ trac, găsită în localitatea Surcea, judeţul Covasna.

Imagini din volumul Daco-Romania apărut sub semnătura prof. dr. docent Dumitru Berciu în prestigioasa Editură Nagel (Dava de la Cetăţeni, p. 16)

③ Oraşul Iaşi, la jumătatea secolului XIX. Pictură de Ludovic Stawski; jos: detaliu din acelaşi tablou (A.D. Xenopol — promotor al studierii istoriei românilor, p. 24)

Machetă artistică a copertelor şi planşelor: arhitect Ascanio Damian

Acum 90 ani...

CLUBUL MUNCITORILOR DIN BUCUREŞTI

VOICA NICOLAE

Bucureştii au intrat în istoria mişcării noastre muncitoreşti şi socialiste încă la sfîrşitul secolului XVIII. Atunci, după cum remarca Nicolae Iorga, prin conflictele de muncă din anii 1796 şi 1799, de la manufactura de postav din Pociovaliştei[1], situată în apropierea Capitalei, s-a deschis „chestiunea muncitorească" în ţara noastră.

Principalul nucleu industrial al ţării, în care funcţionau importante stabilimente industriale — Atelierele Centrale ale Căilor Ferate, Arsenalul Armatei, Regia Monopolurilor Statului, Uzinele „Lemaître" — şi zeci de ateliere mari şi mici, unde statisticile din ultimul deceniu al veacului trecut înregistrau prezenţa a peste 15 000 muncitori industriali şi a circa 25 000 mici meseriaşi, Bucureştii au devenit, încă din acea perioadă, centrul vital al mişcării muncitoreşti şi socialiste din România. Aici s-au plămădit şi au acţionat puternice organizaţii muncitoreşti, şi, începînd din 1893, aici s-a aflat sediul partidului politic al clasei muncitoare.

Primul episod de luptă muncitorească de la sfîrşitul sec. XVIII, cele care au urmat, au determinat constituirea, la Bucureşti, a celor dintîi forme de organizare a muncitorimii: *Obştea călfilor de şepcari* (1855)[2], *Casa de prevedere a lucrătorilor tipografi*, în 1858, denumită ulterior „Gutenberg". Curînd au apărut primele publicaţii muncitoreşti — *Tipograful român* (1865), *Analele tipografice* (1869), *Uvrierul* (1872). Toate acestea au amplificat procesul de organizare a muncitorimii, care în anul 1872 a făurit Asociaţia generală a lucrătorilor din România[3], prima organizaţie proletară la scară naţională bazată pe principiul luptei de clasă. Aceasta îşi avea centrul în Capitală, filiale la Iaşi, Galaţi, Ploieşti, Turnu Severin, Giurgiu şi un organ de presă propriu — *Lucrătorul român*.

Tot de numele oraşului Bucureşti se leagă începutul răspîndirii ideilor socialiste, mai întîi în faza lor utopică. În coloanele *Curierului românesc*, într-o formă sintetică, Teodor Diamant[4] a pus în circulaţie la noi ideile de bază ale fourierismului.

Treptele afirmării

Pătrunderea, în gîndirea progresistă românească, a ideilor socialismului ştiinţific, receptarea, răspîndirea şi aplicarea lor creatoare, au dus la constituirea primelor cercuri socialiste, mai întîi la Bucureşti şi Iaşi (în anii 1870-1871), apoi şi în alte oraşe. Cercul din Bucureşti a editat şi prima publicaţie socialistă, apărută în mai 1877, sub titlul *Socialistul*. În februarie 1879, în Capitală s-a ţinut una din cele două şedinţe ale Consfătuirii socialiste (cealaltă se desfăşurase la Ploieşti), la care s-au dezbătut sarcinile privind întărirea organizatorică a mişcării, necesitatea unificării or-

---

[1-4] *Magazin istoric*, nr. 12/1969; 5/1970; 10/1972; 2/1975.

Începînd din a doua jumătate a sec. XIX, odată cu dezvoltarea marii industrii, proletariatul se impune drept cea mai înaintată forţă social-politică a societăţii româneşti. În imagini (de sus în jos): 1, 2, *în halele Fabricii textile „Drăghicescu-Cristescu" et comp. (Bucureşti)*; 3) *la Uzinele „G. Fernic" et comp. (Galaţi)*; 4) *într-o secţie a Fabricii metalurgice „F. Weigel" (Bucureşti)*

ganizaţiilor socialiste în cadrul unui partid.

Un moment important în grăbirea procesului unificării mişcării noastre muncitoreşti l-a reprezentat crearea, în 1887, la Bucureşti (unde s-a editat şi gazeta *Dezrobirea*, 1887-1888), Iaşi, Brăila, Bacău, Turnu Severin a cercurilor muncitoreşti, organizaţii cu caracter politic. Avînd la bază programul elaborat în 1886, *Ce vor socialiştii români?*, ele au acţionat ca organizaţii locale ale partidului muncitorilor, încă neconstituit statutar, dar care se manifesta pe scena politică a ţării prin acţiunea unitară pe care aceste organizaţii o desfăşurau.

Succesele înregistrate în 1888 pe plan electoral-parlamentar, prin intrarea a doi deputaţi socialişti în Parlamentul României, solidaritatea cercurilor muncitoreşti cu ţărănimea răsculată în acel an şi susţinerea de către acestea a grevelor ceferiştilor şi tipografilor din Bucureşti, au impus tot mai mult mişcarea muncitorească şi socialistă ca o forţă activă în arena social-politică a ţării.

În aceste împrejurări, conducătorii socialişti şi muncitorii au acţionat pentru lărgirea cadrelor organizatorice ale mişcării, prin transformarea cercurilor în cluburi ale muncitorilor. Noţiunea de club (formulă de organizare utilizată de toate partidele politice ale vremii) presupunea o temeinică ancorare în realităţile politice ale timpului şi reprezenta un pas înainte spre constituirea propriului partid.

Credincioşi partidului lor

Acţiunea de organizare a Clubului muncitorilor din Bucureşti a fost începută de către înşişi lucrătorii Capitalei, îndrumaţi de militanţii socialişti I. Nădejde[1] (aflat atunci în Capitală pentru a participa, în calitate de deputat socialist, la sesiunea Parlamentului), C. Mille, Al. Ionescu, P. Muşoiu, Al. Georgescu, I. Catina

[1] *Magazin istoric*, nr. 12/1979.

Demonstraţie organizată de muncitorimea Capitalei la 1 Mai 1892

şi mulţi alţii. În noiembrie şi decembrie 1889, prin intermediul gazetei *Revolta* („organ al muncitorilor de toate breslele"), apărut între 1 octombrie 1889 şi 1 ianuarie 1890, şi continuat apoi de *Steagul roşu*, pînă la 4 februarie 1890, muncitorii din Bucureşti au lansat „liste de înscrierea celor ce voiau să întemeieze un *Club al muncitorilor*", cu un organ de presă propriu.

Bazele clubului, care continua, pe un plan superior, activitatea Cercului muncitorilor, au fost puse cu prilejul mai multor întruniri muncitoreşti, desfăşurate la 3, 10, 17 şi 24 februarie 1890, în Sala „Oesterreicher", din str. Academiei, nr. 24.

La 3 februarie 1890, în prezenţa unui mare număr de muncitori, au luat cuvîntul cunoscuţi fruntaşi ai mişcării noastre muncitoreşti şi socialiste, care au relevat necesitatea şi semnificaţia făuririi clubului. C. Mille, de pildă, a arătat „cît de folositor este pentru muncitori de a avea un club al lor, unde să se poată întruni, să se lumineze. Luminaţi — spunea el — muncitorii vor cunoaşte cărarea ce trebuie să apuce pentru a-şi dobîndi drepturile". La rîndul său, Ioan Nădejde „sfătuieşte pe muncitori să se unească, să vie cît mai mulţi să se înscrie la club... Uniţi, muncitorii vor fi puternici, vor putea să se îngrijească cu izbîndă de starea lor".

După alte două cuvîntări, rostite de Al. Ionescu şi Panait Muşoiu, a fost aleasă o comisie pentru redactarea proiectului de statut al clubului. Rememorînd atmosfera în care s-a adoptat această hotărîre, I. Catina avea să scrie, un an mai tîrziu: „Mi-aduc aminte ce bucurie şi ce tinereţe era zugrăvită în seara aceea pe feţele tuturor celor ce au umplut sala cu desăvîrşire. Mi-aduc aminte cu ce avînt şi cu cîtă dragoste curgeau înscrierile şi cotizaţiile pentru noul născut, *Clubul muncitorilor*".

Discuţiile au fost reluate la întrunirea din 10 februarie 1890, la care au vorbit C. Mille, I. Nădejde, I. Catina şi Al. Ionescu, iar o săptămînă mai tîrziu, la 17 februarie 1890, s-a supus dez-

baterii şi „se votează în unanimitate de către muncitori" *Statutul clubului*.

Prin statut erau fixate normele de organizare a clubului, definindu-se scopul său. mijloacele de realizare a acestuia, drepturile şi îndatoririle membrilor. În rîndurile clubului putea intra „orice muncitor cu mîinile sau cu mintea, fără deosebire de sex, religie sau naţionalitate şi care va primi statutele de faţă, precum şi programul *partidului muncitorilor*". Clubul se angaja: „Să statornicească frăţia şi solidaritatea, în general, între toţi muncitorii din ţară şi, în special, între muncitorii din Capitală, precum şi să lupte pentru îmbunătăţirea stării materiale, morale şi politice a muncitorilor, să-i organizeze într-un partid aparte al lor, servind de sîmbure în jurul căruia să se grupeze toate puterile partidului muncitorilor".

Ca mijloace pentru îndeplinirea acestor scopuri se prevedeau: intensificarea activităţii ideologice, crearea unei biblioteci muncitoreşti, unde „membrii clubului să se lumineze asupra stării lor şi a chipului de îmbunătăţire a acestei stări", lupta politică şi parlamentară, îndrumarea şi sprijinirea morală şi materială a mişcărilor revendicative muncitoreşti. Membrii clubului erau „datori a lucra în folosul clubului şi spre propăşirea *partidului muncitorilor*. Ei sînt datori *a rămîne credincioşi acestui partid şi a face ca faptele lor să nu fie potrivnice scopului societăţii, necompromiţînd, prin comportarea lor politică şi privată, partidul din care fac parte* [subl. *ns.*]."

În încheiere, statutul preciza: „Clubul declară că face parte din *partidul muncitorilor*" şi că va milita „pentru a aduce la îndeplinire emanciparea definitivă şi desăvîrşită a muncitorilor prin ei înşişi".

La 24 februarie 1890, procesul de constituire a Clubului muncitorilor din Capitală s-a încheiat prin alegerea organelor sale conducătoare: Comitetul Executiv (I. Nădejde, C. Mille, Al. Ionescu), secretarul (I. Catina), casierul (C. Mille) şi Comitetul general (alcătuit, între alţii, din C. Teodorescu, Al. Georgescu, N. Acelenescu, M.I. Şerban, Tache Georgescu), însărcinat cu munca politică şi organizatorică în sectoarele Capitalei.

Începînd deci din februarie 1890, muncitorii din Bucureşti dispun de o puternică organizaţie politică, statutar constituită, care îşi întemeia activitatea pe principiile formulate încă în 1886, în programul *Ce vor socialiştii români?*, principii reamintite, de altfel, cu prilejul făuririi clubului: „Pămîntul şi uneltele de muncă să intre în stăpînirea comunelor de muncitori, fabricile iarăşi să treacă în mîna muncitorilor industriali şi omul să fie stăpîn pe întreg rodul muncii sale; iată, pe scurt, ce doresc socialiştii. Coaliţiile [organizaţiile] şi grevele, luptele electorale sînt mijloacele de care ne putem sluji în ajungerea ţintei noastre".

Îndată după constituirea sa, Clubul muncitorilor din Bucureşti a editat, începînd cu 25 februarie 1890, un organ propriu de presă, săptămînalul *Munca*, în al cărui articol-program se spunea: „Pentru a da muncitorilor un steag, se alcătuieşte ziarul *Munca*. Alcătuit de muncitori, sprijinit de muncitori şi citit tot de muncitori, ziarul *Munca* nu poate să fie decît ziarul muncitorilor".

Pildă pentru întreaga ţară

Făurirea Clubului muncitorilor din Bucureşti şi apariţia ziarului *Munca* au produs o deosebită emulaţie în rîndurile proletariatului din întreaga ţară. Exemplul muncitorimii bucureştene a fost urmat şi de proletarii din alte centre ale României. Preocupată de aceasta, *Munca* lansa, încă în primul său număr, un apel către muncitorii Capitalei, în care scria: „Muncitori ai Capitalei! Ochii muncitorilor întregii ţări stau aţintiţi către voi. Aicea le este nădejdea. Dacă voi vă veţi grăbi să căutaţi a pune temelii puternice clubului şi gazetei, ei vor prinde inimă, iar pilda voastră va fi urmată în toată ţara. Bucureştii trebuie să ajungă sîmburele cel puternic al partidei muncitorilor din România".

Într-adevăr, în perioada imediat următoare, la Iaşi, Ploieşti, Galaţi, Botoşani, Craiova, Bacău, Roman s-au constituit cluburi, cu statute similare celui din Bucureşti şi avînd la bază acelaşi program. Ele şi-au editat organe de presă proprii, precum *Critica socială* (Iaşi, 1891-1893), *Înainte* (Roman, 1891-1892), *Democraţia socială* (Ploieşti, 1892), *Lucrătorul* (Galaţi, 1892-1893), *Proletarul* (Botoşani, 1893). Toate cluburile se considerau secţii ale partidului proletar, principala lor menire fiind pregătirea terenului pentru convocarea Congresului socialist naţional, care să confirme existenţa partidului clasei muncitoare în România.

Clubul din Bucureşti a reuşit nu numai să impulsioneze activitatea de întărire organizatorică a mişcării muncitoreşti din întreaga ţară, ci a acţionat şi ca un veritabil factor conducător al acestei mişcări, în ansamblul său. El s-a preocupat de intensificarea activităţii ideologice, îndreptată spre lămurirea tuturor problemelor legate de făurirea partidului. În acest sens, clubul a folosit o gamă largă de mijloace: campanii de presă, întruniri şi demonstraţii, sărbătorirea în fiecare an, începînd din 1890, a zilei de 1 Mai, constituirea cercurilor de studii sociale (cel din Bucureşti, de pildă, care activase, cu intermitenţe, încă din 1884, s-a reorganizat în februarie 1892, propunîndu-şi „studierea aprofundată şi amănunţită a ideilor şi doctrinelor socialiste de către membrii ce-l compun şi răspîndirea lor în afară").

Avînd în vedere faptul că „nici un partid politic din ţară nu are partizani mai sinceri şi simpatii mai numeroase", Clubul din Bucureşti a luat iniţiativa, la propunerea făcută de V.G. Morţun la 2 mai 1892, privind „ţinerea unui congres socialist în timpul cel mai scurt". Organizaţia bucureşteană a coordonat întreaga muncă de pregătire a marelui forum muncitoresc, îndeosebi de dezbatere a proiectului de program al partidului.

Lucrările congresului s-au desfășurat în sala Clubului muncitorilor din București, situată în Piața Amzei, în zilele de 31 martie-3 aprilie 1893[1]. Dintre cei 63 delegați din întreaga țară, 20 au reprezentat Clubul din Capitală și cercul său de studii sociale; împreună cu ceilalți reprezentanți ai proletariatului român, ei au hotărît în unanimitate constituirea Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România (P.S.D.M.R.).

Partidul a concentrat, sub o conducere unitară, toate forțele muncitoare organizate, care primeau „în întregime programul partidului și hotărîrile congreselor". Nici un club muncitoresc n-a rămas în afara lui, centralizarea mișcării presupunînd întărirea acestora, lor revenindu-le rolul de secțiuni locale active ale partidului politic al clasei muncitoare. Ca atare, s-a intensificat procesul constituirii de noi cluburi muncitorești, astfel încît, curînd după Congresul din 1893, au apărut cluburi noi la Alexandria, Bîrlad, Brăila, Buzău, Călărași, Dorohoi, Giurgiu, Focșani, Pitești, Sulina, Tulcea, Turnu Severin, Zimnicea, precum și în numeroase localități rurale.

Clubul muncitorilor din București a rămas în continuare cea mai puternică organizație a partidului revoluționar al proletariatului român, iar gazeta *Munca* a devenit, pînă în noiembrie 1894, organul oficial de presă al P.S.D.M.R.

Preocupat în permanență de ridicarea nivelului ideologic al membrilor săi, clubul organiza întruniri săptămînale, la care se dezbăteau, în spiritul ideilor socialismului științific, probleme fundamentale ale țării și chestiuni legate de viața și lupta proletariatului. Este cu totul remarcabil faptul că la aceste manifestări au luat cuvîntul atît intelectuali socialiști și personalități ale vieții cultural-științifice (printre care I.L. Caragiale, Al. Vlahuță, dr. C. Popescu-Azuga, dr. C.I. Istrati ș.a.), cît și muncitori ca Al. Ionescu, Al. Georgescu, C. Săndulescu, C. Niculescu, Niță Pițurcă. Pe lîngă Cercul de studii sociale, secție a clubului, au ființat și școli de adulți, la care I. Nădejde, A. Bacalbașa, C. Mille țineau lecții de doctrină socialistă, economie politică, istorie, contribuind la ridicarea gradului de cultură generală al muncitorilor.

Mișcările revendicative ale muncitorilor tipografi, croitori, tîmplari, metalurgiști, cizmari, desfășurate în București în ultimul deceniu al veacului trecut, care au culminat cu greva generală a tipografilor din decembrie 1898 — ianuarie 1899, ca și cele ale muncitorilor din întreaga țară, s-au bucurat de sprijinul moral și material al clubului, îndreptățind aprecierea din raportul prezentat la Congresul IV al P.S.D.M.R. din 1897, în care se spunea că „n-a fost grevă pentru care clubul să nu fi făcut tot ceea ce se putea face".

În calitate de organizație cu caracter politic, Clubul muncitorilor din București a abordat și viața electorală, participările sale la alegerile comunale din 1890 și 1894 și la cele parlamentare din 1891, 1892 și 1895 constituind prilejuri potrivite de afirmare publică a programului socialist, de intensificare a propagandei, de atragere a unui număr tot mai mare de muncitori din rîndurile sale.

Vasta activitate desfășurată de Clubul muncitorilor din București, i-a permis să depășească cu rapiditate criza din conducerea partidului intervenită în 1899-1900. Clubul și-a continuat existența și după această dată, preluînd sarcina de conducător și îndrumător al muncitorimii din întreaga țară. El s-a transformat, în iunie 1901, în Cercul socialist „România muncitoare" (avînd în frunte pe I.C. Frimu, D. Marinescu, Gh. Cristescu, Al. Constantinescu), care, în noua etapă istorică, și-a asumat rolul de forță politică polarizatoare a întregului proletariat român, pînă cînd, în 1907, s-a făurit Uniunea Socialistă din România, devenită, în 1910, Partidul Social-Democrat din România, „vrednic vlăstar al vechii rădăcini socialiste".

[1] *Magazin istoric*, nr. 3/1968 și 4/1973.

Un veac de relații diplomatice româno-italiene

Centenarul stabilirii relațiilor diplomatice dintre România și Italia a prilejuit Institutului de istorie „N. Iorga" și Asociației de drept internațional și relații internaționale organizarea sesiunii științifice consacrată Relațiilor româno-italiene la sfîrșitul secolului XIX.

Sesiunea a avut loc în prezența prof. dr. doc. Mihnea Gheorghiu, președintele Academiei de Științe Sociale și Politice, și ambasadorului Italiei, Mario Bolasco.

După cuvîntul de deschidere al prof. dr. Ștefan Ștefănescu, directorul Institutului de istorie „N. Iorga", care a evocat tradiționalele legături de prietenie româno-italiene și îndeosebi cele din veacul trecut, au fost prezentate șapte comunicări.

Prof. dr. doc. Alexandru Balaci a schițat o frescă a relațiilor culturale româno-italiene în evoluția lor istorică, iar prof. dr. Erico Serra, director în Ministerul Afacerilor Externe al Italiei, a înfățișat tema România în arhivele italiene, sugerînd editarea unor îndrumătoare care să ajute pe specialiști în cercetarea bogatelor fonduri arhivistice care ar putea oferi noi informații istoriografiei din cele două țări. Secretarul Comitetului național al istoricilor din R.S. România, Dan Berindei, a prezentat o comunicare consacrată dezvoltării relațiilor dintre România și Italia și poziția oamenilor politici italieni față de lupta națiunii române pentru o existență de sine stătătoare, în timp ce prof. dr. Domenico Cacamo, de la Universitatea din Roma, a vorbit despre legăturile româno-italiene în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza coroborate acțiunilor emigrației revoluționare maghiare. Paul Oprescu și Nicolae Liu, cercetători principali la Institutul de istorie „N. Iorga" au înfățișat, cei dintîi, ecoul pe care l-au avut evenimentele majore din Italia în presa din România, în perioada următoare cuceririi independenței, iar cei de-ai doilea legăturile lui Nicolae Iorga cu Italia. Dr. Ștefan Delureanu a expus comunicarea referitoare la începuturile învățămîntului superior de limbă italiană în România.

Sesiunea a reliefat aspecte majore ale istoriei relațiilor româno-italiene în sec. XIX, perspectivele pe care ea le oferă istoriografiei și bunele legături existente de veacuri între istoricii români și cei italieni, între România și Italia.

Dan BERINDEI

„Petraşco voevoda den Ţara Rumeniasca"

CEL MAI VECHI SIGILIU CU LEGENDA ÎN LIMBA ROMÂNĂ!

IOAN CHIPER,
Institutul de istorie „Nicolae Iorga"

În cursul unei călătorii de documentare la Londra, care viza cercetări de istorie contemporană, curiozitatea firească a celui aflat într-o mare bibliotecă sau arhivă m-a îndemnat să arunc o privire şi în fonduri de manuscrise, documente, hărţi etc. privind istoria medie şi modernă a României. Atenţia mi-a fost reţinută, între altele, de „plicul" unui document[1] emis de un „Petraşco, principe din Valahia" a cărui copie am reuşit s-o obţin recent.

[1] Documentul se află la British Muscum Library, secţia manuscrise, colecţia Sloane, vol. nr. 3 299, filele 52 şi 53 — *n.a.*

Scrisoarea...

Documentul — este vorba de actul în sine — o scrisoare adresată de „Petraşco voevoda" secretarului reginei Elisabeta a Marii Britanii — nu constituie o noutate pentru istoricii români şi englezi. El a fost menţionat, din cite ştim, pentru prima dată de Marcu Beza, în comunicarea *Vechi legături cu Anglia*, prezentată la Academia Română, în mai 1938, şi publicat în acelaşi an, împreună cu o bună fotocopie. Marcu Beza remarca doar că prin documentul menţionat se solicita un răspuns la un mesaj transmis printr-un curier neidentificat şi că expeditorul ar fi putut fi „Petru Cercel sau al doilea fiu, natural, al lui Pătraşcu cel Bun, de asemeni un Petru". Scrisoarea a fost editată, în 1964, de istoricul englez E.D. Tappe, într-o culegere de documente privind istoria României culese din arhivele britanice.

În fond, despre ce este vorba în scrisoare?

Un „ego Petrasco Princeps Petru Palatini de Valachia" (din text s-a omis cuvîntul „fiul"), deci un „Petraşcu principe, [fiul] lui Petru, palatinul Valahiei" se adresa lui „N. Wooleys" (de fapt sir John Wolley), secretar al reginei Elisabeta a Angliei, solicitînd ca răspunsul sigilat al reginei la un mesaj anterior, transmis prin „sluga mea" (cînd şi cine nu se precizează) să-i fie remis la „casa mea indicată" *(domum meam)*, „ca nu cumva (ceea ce afacerilor mele nu le-ar fi tocmai favorabil) să planeze veşnic un dubiu şi ca să pot să ştiu cu certitudine ce ar trebui să fie întreprins în această chestiune [rugămintea ce i-a adresa reginei Elisabeta] de acum înainte".

Scrisoarea se încheie cu semnătura autografă, în chirilică, „Petraşco voevoda", citită incomplet de Tappe ca „Petraşco voevo".

Marginal, cineva, poate Wolley, preciza, în engleză, referitor la cuvintele „casa mea", adresa exactă: „în strada Fanches Church, în casa unui italian, al cărui nume este Bonifacius". Această precizare constituie după cum susţine Paul Cernovodeanu, o indicaţie că expeditorul scrisorii se afla în acel moment la Londra.

Cu secole în urmă „plicurile" scrisorilor se obţineau prin împăturirea unei foi de hîrtie, în interiorul căreia se introducea misiva. Pecetea aplicată pe acest plic indica pe expeditor, fiind uneori mai valoroasă, pentru posteritate, decît scrisoarea însăşi. În patru imagini succesive — modul în care se deschidea un astfel de plic; în a cincea imagine documentul pe care-l adăposteа

În sfîrşit, Tappe consideră că autorul acestei scrisori *nedatate* este Petru Cercel şi datează documentul, cu probabilitate, în 1580, considerînd că Petru Cercel solicita un răspuns la misiunea pe care o încredinţase, mai înainte, unui francez, Saint-Bonnet, pentru regina Elisabeta.

...şi „plicul"

Ceea ce cercetătorii anteriori nu au observat este faptul că fila următoare constituia anvelopa („plicul") scrisorii, pe versoul filei 53 fiind înscris numele destinatarului — Wolley, secretar al reginei — şi un sigiliu excelent conservat al expeditorului. Tot pe această filă, cineva a adăugat, ulterior, în engleză, evident eronat, specificarea „de la prinţul Moldovei".

Aplicarea sigiliului avea menirea de a garanta autenticitatea, dar şi de a asigura secretul mesajului, fiind un aşa-numit sigiliu de scrisoare închisă. Este vorba de un si-

giliu timbrat — de formă romboidală — confecţionat din ceară roşie, material care, după cum este cunoscut, era atribut princiar în emiterea actelor din Ţara Românească şi Moldova.

Sigiliul are un diametru de 3,4 cm intrînd în categoria sigiliilor domneşti mijlocii, după clasificarea făcută de Damian Bogdan şi Maria Dogaru sau în categoria sigiliilor domneşti mici, după clasificarea făcută de Emil Vîrtosu. Textul legendei este redactat în limba română. În exergă, după „Invocatio symbolica" este înscrisă legenda cu litere chi-

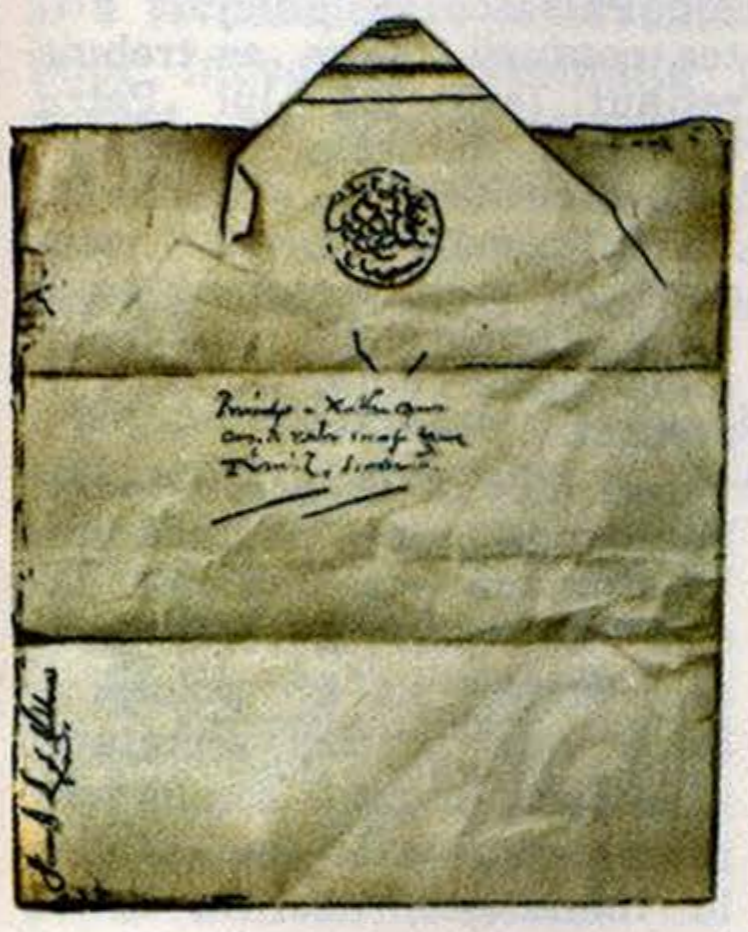

rilice, dar în românește: „PETRAȘCO VOEVODA DEN ȚARA RUMENIASCA".

Cîmpul heraldic reprezintă un scut de tip rococo, susţinut, în dreapta şi în stînga, de doi lei. În centrul scutului este înfăţişată o pasăre cruciată, în zbor deschis, avînd capul îndreptat spre stînga. În partea superioară a scutului, în dreapta, este înfăţişată semiluna descrescendă, iar în stînga, un soare, sub forma unei stele cu şase raze.

Acest sigiliu, neremarcat pînă acum de nimeni are o deosebită valoare, deoarece constituie cel mai vechi sigiliu păstrat pînă acum cu legenda în limba română!

Pentru a aprecia mai bine importanţa sigiliului este locul să revenim asupra expeditorului şi datării scrisorii. O primă indicaţie ne este dată de cunoaşterea destinatarului. Sir John Wolley, membru al Parlamentului britanic încă din 1571 şi cancelar al Ordinului Jartierei de la 23 aprilie 1589, a devenit secretar pentru limba latină al reginei Elisabeta începînd din decembrie 1568; a murit în 1596. Scrisoarea şi, implicit, sigiliul nu pot fi deci în afara limitelor cronologiei 1568-1596.

Pe de altă parte, emitentul scrisorii era, evident, un pretendent la tronul Ţării Româneşti. Acest fapt reiese cu claritate din faptul că se prezenta doar ca Petraşco voevoda, nu şi ca domn, atît în textul latin al scrisorii, cît şi în semnătura autografă în chirilică; legenda sigiliului menţiona, de asemenea, că este un „Petraşco voevoda den Ţara Rumeniasca" şi nu domn al Ţării Româneşti.

A fost Petru Cercel la Londra?

Dintre pretendenţii la tronul Ţării Româneşti în limitele 1568-1596, singurul care a ajuns în Apus şi apoi pe

tron (1583-1585) a fost Petru Cercel. Aşadar, numai el putea fi emitentul documentului, autorul solicitării şi proprietarul sigiliului, deoarece celălalt destul de misterios, fiu al lui Pătraşcu cel Bun, tot un Pătraşcu, nu a ajuns în Apus şi, ca atare, este exclus ca el să fi fost autor al scrisorii.

Ca pretendent, Petru Cercel, s-a prezentat de multe ori sub numele de Petrus Demetrius. Era însă cunoscut şi s-a semnat şi sub numele de Petraşco, cum rezultă, între altele, din mai multe documente ale agenţilor diplomatici englezi referitoare la Petru Cercel, documente datînd atît din timpul domniei sale, cît şi după mazilirea lui, petrecută în 1585.

Fiu sau pretins fiu al lui Pătraşcu cel Bun (1554-1557), ostatic la Poartă în timpul domniei tatălui său, apoi exilat în Rhodos şi Siria, Petru Cercel a avut o tinereţe aventuroasă[1]. Scăpînd din închisoarea de la Alep (1569) a trecut în Polonia, de aici la Viena, apoi în Italia, pentru a ajunge în Franţa, în ianuarie 1579, ţară pe care a părăsit-o în februarie 1581.

Din memoriul (fără dată, dar datat de Nicolae Iorga, după ianuarie 1580) prezentat de Saint-Bonnet la curtea engleză, ştim că Petru Cercel dorise, dar nu fusese în măsură pînă atunci să se prezinte personal în Anglia. Rezultă că scrisoarea sigilată a lui Petru Cercel nu poate fi anterioară lui ianuarie 1580. Ea nu poate fi însă nici posterioară lui 9 aprilie 1580, data la care ambasadorul englez la Paris menţiona într-un raport că îi arătase lui Petru Cercel copii ale unor scrisori ale reginei Elisabeta — care-l priveau pe viitorul domn muntean. Aşadar ca şi istoricul englez Tappe, consider că scri-

[1] *Magazin istoric*, nr. 1/1967.

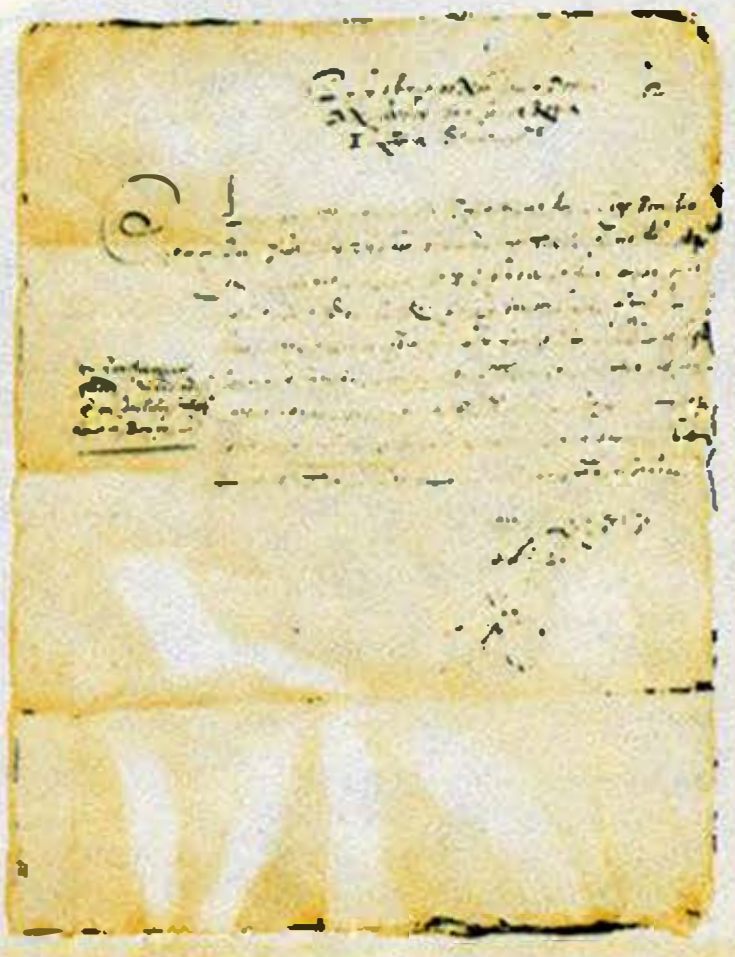

soarea a fost trimisă în 1580, mergînd cu presupunerea (aproape de certitudine) că ea datează din primăvara anului 1580. Dacă Petru Cercel s-a aflat, într-adevăr, într-o scurtă călătorie la Londra în februarie-martie 1580 sau dacă scrisoarea era transmisă prin același St. Bonnet sau altcineva, indicîndu-se locul din Londra la care Petru Cercel aștepta răspuns este o problemă care rămîne deschisă.

Revenind la sigiliu, trebuie să admitem că Petru Cercel și-a confecționat matricea sigiliului înainte de a fi ajuns domn, pe cînd era doar pretendent. După părerea mea, este exclus ca matricea să fi fost confecționată înainte de 1571, cînd Petru Cercel începe tratativele de a ajunge domn, după cum e mai puțin probabil ca pecetea cu legenda în limba română să fi fost făcută în Polonia sau în spațiul german. Mai probabil, ca a fost realizată după 1577, în spațiul italic sau în Franța. Credem că recercetarea, cu atenție, a originalelor corespondenței lui Petru Cercel ca pretendent ar permite și descoperirea unor eventuale noi sigilii, mai vechi poate decît acesta pe care-l prezentăm în articolul de față.

De subliniat că sigiliile cunoscute de la Petru Cercel ca domn se deosebesc de sigiliul timbrat de la Londra, atît prin limba și conținutul legendei, cît și prin reprezentările din cîmpul heraldic, acestea fiind sigilii de tip iconografic, cu legenda în limba slavă. Desigur, ca domn, Petru Cercel trebuia să țină seama, cel puțin în privința limbii și conținutului legendei, de canoanele Cancelariei Țării Românești, în acel moment.

Afirmarea identității românești

Pe de altă parte, compararea sigiliului de la Londra cu matricea sigiliului lui Pătrașcu cel Bun și cu pecetea cea mare din 1587 a lui Mihnea II — toate trei avînd în centrul cîmpului heraldic pasărea cruciată, indică unele asemănări, dar și deosebiri. De pildă, pe sigiliul de la Londra și pe cel al lui Pătrașcu cel Bun, pasărea cruciată, luna și soarele, sînt reprezentate invers față de regulă. Capul păsării este îndreptat spre stînga nu spre dreapta, iar locul lunii și soarelui este schimbat. Pe de altă parte, leii care susțin scutul și chiar stilul acestuia apropie sigiliul recent descoperit de cel al lui Mihnea Turcitul.

Ar mai fi de făcut unele observații asupra semnăturii: „Petrașco voevoda." Cunoaștem un scurt document, nedatat, o scrisoare credențială autografă în italiană, pe care Petru Cercel o semna „Petro voevoda", adresată ambasadorului francez Jacques de Germigny, document pe care autorul declară că l-a sigilat „del nóstro siggillo secrete". Remarcînd că o altă scrisoare a lui Petru Cercel, neautografă, trimisă aceluiași destinatar, în 1584, era semnată „Petrus", ni se pare că o legătură între semnătura autografă italiană „Petro voevoda" și aceea de „Petrașco voevoda" ar putea fi stabilită. După cum ar putea exista eventual o relație între acest sigiliu secret — rămas necunoscut — și sigiliul de la Londra.

Nu este cazul să insistăm aici asupra istoriei lui Petru Cercel, a cărui viață și activitate — avînd un tată numit Pătrașco, un enigmatic frate Pătrașco, un fiu Pătrașco, iscălindu-se el însuși cum o dovedește și acest document tot Pătrașco, a prilejuit atîtea confuzii. Ceea ce trebuie reținut, este că lui Petru Cercel îi datorăm primul sigiliu identificat cu legenda în limba română, oricum mai vechi cu mult peste un secol decît primele sigilii cu legenda românească cunoscute pînă în prezent.

Iar faptul că acest foarte bun cunoscător — pe lîngă limba română — a limbilor latină, italiană, franceză, greacă, turcă, slavă, polonă — după cum preciza secretarul său italian Sivori — semna scrisoarea adresată lui Wolley în românește, deci în limba pe care o considera că-l reprezintă mai bine decît latina sau slavona, se înscrie între numeroasele manifestări, demonstrînd începuturile afirmării unei identități proprii românești pe plan lingvistic, dar și cu implicații politice în acest sfîrșit de veac XVI, care la două decenii distanță va cunoaște prima unire politică sub Mihai Viteazul.

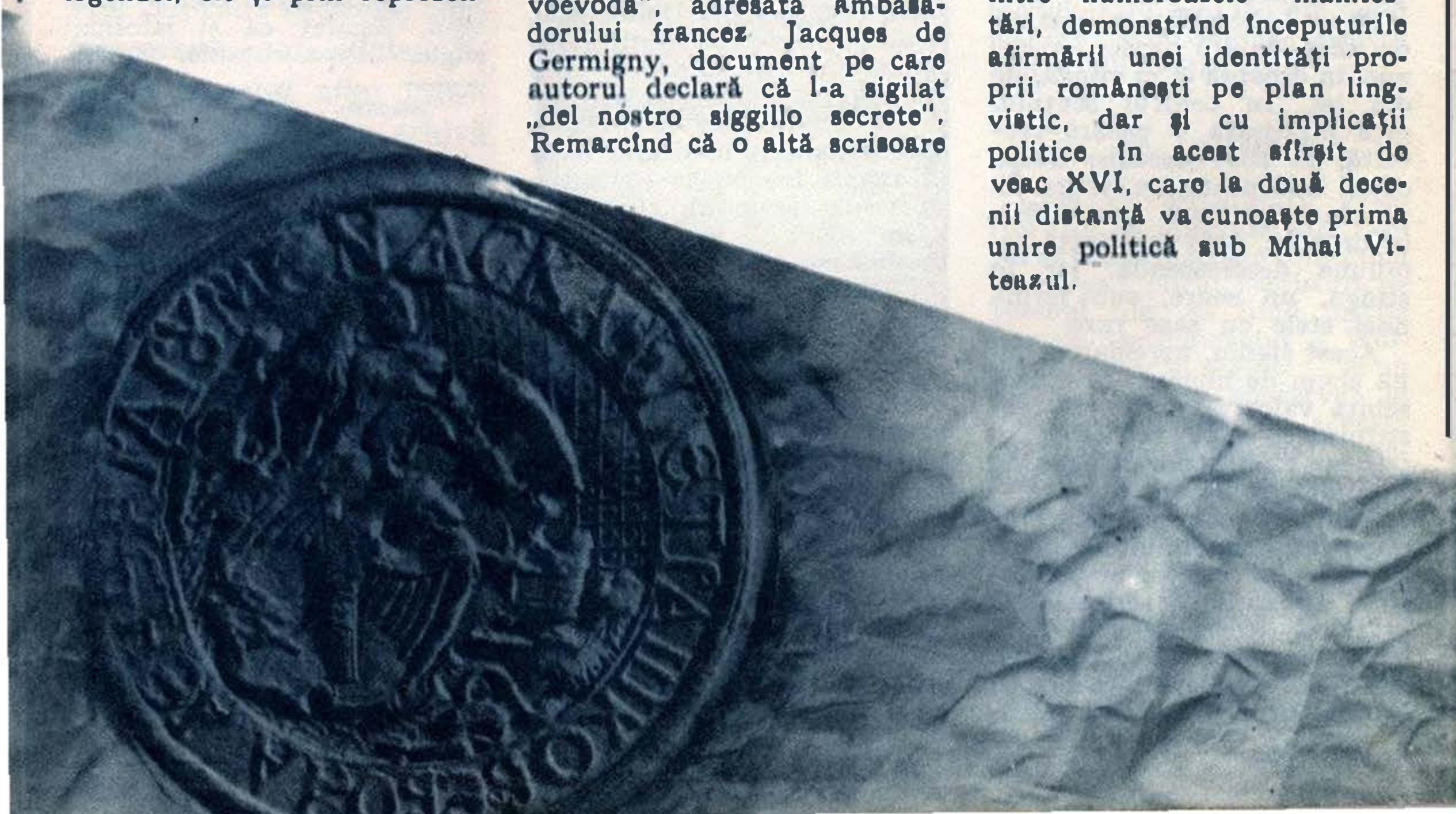

2050 de ani de la crearea primului stat dac centralizat și independent

REZISTENȚA AUTOHTONILOR

MIHNEA GHEORGHIU

O trecere în revistă, oricît de sumară, a rezultatelor cercetării documentelor istorice și arheologice despre trecutul României, descoperite în ultimii douăzeci de ani, permite o sensibilă împrospătare și o reconsiderare binevenită a cunoștințelor îndeobște răspîndite pînă mai de curînd, cu privire la civilizația poporului român, în cadrul el geopolitic și cultural. În cursul anului acestuia, bucuros de cîteva mari evenimente ale științelor istorice naționale și mondiale (a 2 050-a aniversare a făuririi primului stat dac centralizat și independent[1] și Congresul internațional de științe istorice de la București), cititorul nostru va fi pus la curent cu cele mai multe dintre ele, prin marele număr de cărți aflate pe lista de apariții ce li s-a dedicat, sub semnături prestigioase; în special prin noul tratat de Istoria României.

În rîndurile ce urmează, aș dori să readuc în atenția celor interesați de contextul cultural și politic al latinității noastre răsăritene specifice, cîteva date utile, mai mult sau mai puțin valorificate.

Este important, mai întîi, să se cunoască sensul principalelor imagini ale străvechii civilizații autohtone ce grăiesc de la sine. Depozitele de ceramică descoperite în noile straturi explorate și dezvăluirile recente ale tezaurelor de monede scoase la iveală, în diferite așezări geto-dacice, mărturisesc particularitățile raporturilor statului centralizat, de la Burebista la Decebal, cu Imperiul roman, influențele mutuale, multiple și durabile, care nu s-au mărginit la „limesul" Daciei romane, ci au pătruns în toată lumea dacilor liberi. E deajuns să rememorăm faptul că cea mai elocventă dovadă a caracterului unitar al statului lui Burebista este adoptarea unui sistem monetar unic pe întreg regatul său: moneda de tip roman!

De ce tocmai denarul roman? Pentru că, la acea dată, era moneda care se impusese în zona aceasta geografică, după ce, cu secole în urmă, geto-dacii emiseseră monede de argint de tip greco-macedonean, după modelul tetradrahmelor lui Filip II (părintele lui Alexandru cel Mare), tot ca monedă cu cea mai largă circulație „internațională".

Din aceleași motive și în limba geto-dacilor au pătruns, de timpuriu, multe elemente eline și latine, acestea din urmă dobîndindu-și o firească prioritate după „romanizare", proces ce nu poate fi confundat cu ocuparea militară a Daciei și a cărui extindere și profunzime depășește pe acela din regiuni mult mai apropiate de lumea și de influența romană, de pildă Gallia.

Vrem să subliniem, prin urmare, că „romanitatea românilor" nu începe cu ocupația militară a Daciei și cu încorporarea ei în Imperiul roman și nici nu se termină odată cu părăsirea ei de către administrația imperială, strămutată peste Dunăre. Și este neîndoielnic că rezistența autohtonilor daci s-a făcut simțită necontenit și sub ocupația romană care, ca orice ocupație străină, a avut și consecințe negative asupra vieții tradiționale a pămîntenilor. Poporul român s-a născut din această împreunare de civilizații îndelung apropiate, grefate pe spiritualitatea monoteistă dacică, receptivă la renovarea etico-religioasă a Imperiului roman, apoi roman de răsărit. De aceea, simplificînd, se poate spune: poporul român s-a născut latin și creștin!

Care a fost situația după retragerea împăratului Aurelian? Abandonată dezorganizării prin golul lăsat de administrația romană și de păturile sociale urbane legate de ea, „Dacia-felix" reintră în posesia populației dacoromanice rurale a provinciei și a dacilor liberi, cu modul de viață anterior, de agricultori și păstori. Dar teritoriul Daciei continuă și va continua să fie înglobat în sfera de influență politică, economică și culturală a imperiului. Dovadă: menținerea pe malul nordic al fluviului a unor orașe fortificate, construirea altora noi, continuarea schimburilor comerciale și a re-

[1] Despre strălucita civilizație traco-geto-dacă, revista *Magazin istoric* a publicat de-a lungul anilor numeroase articole revelatoare privind înalta dezvoltare pe care a cunoscut-o societatea geto-dacă și puternicele ei legături cu alte mari civilizații antice — *n. r.*

laţilor social-umane, dintre rude şi „fratri". Un nou pod peste Dunăre este inaugurat oficial (între Sucidava şi Oescus) cu exact doi ani mai înainte de inaugurarea oficială a Constantinopolului (fondat pe locul străvechiului Byzantion)[1] ca nouă capitală a Imperiului roman, „noua Romă" care va supravieţui, încă o mie de ani, căderii Cetăţii Eterne sub năvălirile „barbare".

Pentru menţinerea Imperiului roman de răsărit[2] sînt aplicate, cu mai multă perseverenţă, măsurile marilor cezari de a recruta soldaţi şi de a promova ofiţeri din rîndul etniilor imperiului. Doi militari de origine tracică ajung împăraţi la Bizanţ. Mulţi daco-romani dobîndesc funcţii înalte, iar un strănepot[3] al lui Decebal ajunge general; alţii se disting în cartea greacească, contribuind la detaşarea Orientului de tradiţia latină şi la ascensiunea spiritului elin, dar păstrînd cu sfinţenie credinţa faţă de „noua Romă" în haine greceşti. Pe plan ecumenic, se poartă tratative de conciliere între creştinismul oriental şi cel apusean. Din anul 452, cînd se proclamă egalitatea între scaunele episcopale din Constantinopol şi Roma (recunoscîndu-se primatul onorific celui roman, mai vechi) şi pînă un mileniu mai tîrziu (1453) cînd turcii otomani cuceresc Constantinopolul[4], Bizanţul se consideră unicul continuator şi moştenitor al Imperiului roman, iar împăraţii creştini de răsărit se autointitulea ă cezari, în buna tradiţie a vieţii administrative şi social-politice romane.

Toate lucrurile acestea se ştiu. Cine nu cunoaşte istoria Imperiului bizantin? Şi cine ar cuteza să nu recunoască romanitatea unui imperiu care se şi intitulează la un moment dat „Romania" şi care se prevalează de continua-i suveranitate asupra tuturor provinciilor incluse în vechiul Imperiu roman de răsărit, inclusiv Daco-Romania („Romaniile" dunărene)?

Au trecut şi hunii, pînă la Constantinopol şi Thermopyle, făcînd să plîngă, de milă şi de silă, istoria antică a civilizaţiei europene.

Istoricul veneţian Gian Giacomo Caroldo, — contemporan cu Ştefan cel Mare, — descriind în *Cronica* sa drumul hunilor prin Europa, notează: „...din Sciţia, peste pămînturile Cumanilor şi Alanilor, prin Soldaia, Rusia şi prin Colonia Romanilor negri, ce se numesc Valahi (...e per la Colonia delli Romani negri[5], che dicono Valacchi...), în fine ajungînd la fluviul numit Tisa"... După înfrîngerea lor de către gepizi, aceştia din urmă ocupă Dacia intracarpatică, pînă-i bat şi-i alungă longobarzii; pe urmă trece, spre moarte, regina ostrogoţilor. Cînd Theodoric, regele ostrogoţilor, ocupă Italia, curtea din Constantinopol îl salută condescendentă ca „guvernator în numele Imperiului roman de răsărit"... Sîntem în secolul al şaselea. Şi, dintre toate provinciile imperiale, singura în care Roma supravieţuieşte, nu numai în sufletul, dar şi în limba şi „obiceiurile pămîntului", este Dacia.

Ce s-a întîmplat cu acel mîndru popor, care de prin anii 600-700, organizîndu-se sub conducerea propriilor săi principi ce „guvernează în numele Imperiului roman de răsărit", a putut să rămînă acolo, în apărarea civilizaţiei sale europene, împotriva furiei, înfometate de jaf şi cotropire, a năvălitorilor? A rezistat. Românii „şi-au restabilit stăpînirea pe pămînturile dunărene, din vremea aşezărilor veteranilor romani pe teritoriul dacilor unde s-a dezvoltat o provincie înfloritoare, cu tradiţii latine, mai apoi punînd bazele culturii româneşti". (John Bowle, *The Unity of European History*, Oxford University Press 1970, p. 121.) Rezistenţa autohtonilor s-a desfăşurat, de fapt, pe întregul vechi teritoriu geto-dacic, pînă la Mare.

După eşecuri şi victorii periodice, pe la sfîrşitul primului mileniu, Imperiul se putea înfăţişa ca un grup diversificat, de ţări şi popoare, sub suzeranitatea politică şi religioasă bizantină (un fel de „Commonwealth"), demonstrînd abilitatea diplomatică şi militară a conducătorilor imperiului în relaţiile lor cu slavii şi bulgarii proaspăt creştinaţi, convinşi să accepte Constantinopolul drept „Ţarigrad", capitală a Cezarului. Evul mediu i-aduce pe cruciaţi la Constantinopol formînd aici noul „Imperiu Latin al Romaniei", iar biserica romano-catolică înţelege avantajul pe care-l poate trage substituindu-se ortodoxiei bizantine. O înţeleg, în propriul lor interes, şi unii din foştii vasali ai Bizanţului, — de pildă principele sud-dunărean Kaloyan, care e încoronat „rege" de un cardinal catolic. Războaiele bizantinilor cu bulgarii apar şi în icoanele timpului.

În secolul al XIII-lea, acţiunile centrifugale se potolesc, iar patriarhul Constantinopolului exercită, cu succes, supremaţia politico-religioasă a Bizanţului asupra regatelor şi principatelor din sud-estul Europei, care îl ajută, periodic, să ţină piept asaltului turcesc. Pînă la căderea sub ocupaţia otomană a tuturor ţaratelor pravo-slavnice sud-dunărene şi, în final, a „Ţarigradului" însuşi, împăratul de la Constantinopol a rămas virtualmente în fruntea ierarhiei, pînă şi pentru Rusia, deşi *latinitatea originară a împărăţiei sale* fusese pierdută pe drum. Cu o singură excepţie.

Excepţia aceasta, a Ţărilor române, trebuie — tocmai de aceea, — studiată mai atent şi mai bine. Dintre toate principatele fidele Imperiului roman de răsărit, numai cele române au rezistat, independente sau autonome, puhoiului otoman,

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 5/1979; 12/1971.

[2] Regalianus, pretendent la un moment dat la tronul Romei.

[3] *Magazin istoric*, nr. 1/1971.

[4] În unele izvoare medievale, îndeosebi orientale, Ţara Românească este menţionată adesea sub numele Kara Iflak (Valahia Neagră), denumire preluată probabil şi de istoricul veneţian.

păstrîndu-şi neştirbită fiinţa naţională şi organizarea de stat tradiţională, veche de veacuri, dar, mai ales, perseverînd să vorbească limba romanică a străbunilor milenari, chiar şi în Transilvania cucerită de regii unguri. Din marele şi fastuosul „Commonwealth" bizantin, singurul „teritoriu roman liber" şi *ultimul din această parte a Europei* au rămas Principatele române, luptîndu-se cu înverşunare mai departe, împotriva cuceritorilor Constantinopolului, într-o împotrivire politico-religioasă disperată, similară garnizoanei celui din urmă bastion al unei citadele asediate de pretutindeni.

Despărţirea tragică a comunităţii tracice de trunchiul Romei Orientului e admirabil evocată de Dosoftei[1] în versurile sale de ecleziast cărturar:

„De-ale noastre frunze, de-acum
Nu să va mai umbri Rămul,
Că s-au tăiat rădăcina noastră
De vînturi rele, de la Trachie"...

(De notat că în fragmentul în proză, versificat ulterior, Romei i se zice, după tipicul slavon „Ţarigrad".)

Cineva considera drept enigmatică abţinerea sultanilor de la Stambul de a transforma în paşalîcuri şi cele trei Principate române (inclusiv Principatul Transilvaniei) atunci cînd toate celelalte ţări dunărene (inclusiv Regatul Ungariei) fuseseră reduse la o totală aservire politică, o robie care, în provinciile slavo-bulgare şi sîrbeşti, avea să se prelungească o jumătate de mileniu. Cuceritorii Constantinopolului, întîmpinînd o rezistenţă autohtonă ieşită din comun şi ajungînd la vechile tratate de înţelegere cu Ţările române[2], au respectat particularitatea „insulei latine".

Încă de la apariţia primelor formaţiuni statale româneşti, luptele maselor populare, ale ţărănimii, împotriva exploatării feudale, au fost strîns împletite cu războaiele contra dominaţiei străine, marcate şi de personalitatea unor mari domnitori patrioţi.

Una dintre cele mai pasionante, deşi insuficient elaborate, pagini din istoria românilor, istoria celor trei sau patru veacuri de rezistenţă trans-silvană dinaintea triburilor şi regilor maghiari, — şi de coexistenţă, mai apoi, între naţii aparţinînd unor confesiuni deosebite, — îşi află noi surse de judecată, dacă se ţine seamă de *conştiinţa ireductibilă* a autohtonilor români, că aparţin unui fond spiritual de o natură ce nu îngăduia supuşenie la o credinţă străină de trunchiul ancestral, că nu pot recunoaşte o altă suzeranitate spirituală decît a marei împărăţii ortodoxe, de la miazăzi, a cărei nostalgie supravieţuieşte şi în unirea şi frăţia care au făcut puterea lui Ioan de Hunedoara în războiul său anti-otoman[3] şi în care alianţele sale cu românii de dincolo de Carpaţi şi de la Dunăre i-au garantat, în lupta pentru a apăra Europa, victoria şi gloria.

La un veac şi jumătate după glorioasa şi tragica tentativă de Unire sub sceptrul valahului Mihai-Vodă[4], tradiţia imperială, latinizantă, va fi reluată, programatic, în ajunul revoluţiei naţionale antifeudale, a lui Horia, de „Şcoala ardeleană" cu o amprentă specifică.

Unul dintre cei mai distinşi bizantinologi englezi arată, într-o analiză comparatistă extrem de bine argumentată, că „între domnia lui Mircea şi moartea lui Ştefan, Imperiul roman de răsărit şi-a trăit ultimele clipe de istorie proprie". El îşi punctează expunerea cu această frază: „Ultimul fragment supravieţuitor al Bizanţului în sud-estul Europei şi-a pierdut existenţa independentă în 1504" *(n.n.* — anul morţii lui Ştefan cel Mare). (Dimitri Obolensky, *The Byzantine Commonwealth, Eastern Europe 500-1453*, Cardinal Ed., & Cox Wymann Ltd.; London, 1971, p. 336.)

De la Nicolae Iorga şi pînă la cărturarii noştri din noua generaţie de bizantinologi, şirul lucrărilor dedicate acestei părţi, cea mai însemnată, a „Bizanţului după Bizanţ"[5] este impresionant şi convingător, conducînd ideea continuităţii romane în Dacia prin intermediul Imperiului de răsărit, mai departe în timp decît o face autorul britanic în al său „Commonwealth Bizantin". Conştiinţa multor voievozi români de a aparţine marelui imperiu dispărut sub copitele cailor lui Mahomed, ideologia „imperiului în exil" în „Ungrovlahia şi Moldova", frescele de pe mănăstiri care reprezintă concret în icoane bizantine abstracte apărarea Constantinopolului, mobilizînd astfel în inimile credincioşilor români calitatea lor de ostaşi şi succesori ai împăraţilor creştini de răsărit (cu Platon şi Aristotel printre alţi „profeţi ai creştinismului", şi daniile de la Muntele Athos, şi coaliţiile necontenite cu alte puteri, inclusiv cu veneţienii — „bizantinii apuseni" — şi cu Papa de la Roma, totul se orînduieşte, în modul cel mai coerent şi mai firesc, pe această linie directoare, a rezistenţei autohtonilor, care „de la Râm (în limba arabă: Rūm) se trage", odată cu misiunea lor, de ultimă „sentinelă romană" la răsărit. precum, odinioară, a ultimului „cavaler trac" dinaintea legiunilor străine.

Dar nu visul utopic imperial, ci perpetuarea fiinţei naţionale i-a însufleţit în permanenţă pe români. În epoca modernă, orice ataşare la vreun imperiu le repugnă. Această ultimă răsturnare de roluri istorice se poate cel mai bine descifra în evenimentele revoluţionare ale revirimentului naţional din 1821, cînd lozinca propagandistică a cneazului Ipsilante: „Imperiul bizantin al Daciei renăscut sub scep-

[1–5] *Magazin istoric*, nr. 8/1975; 3/1975; 3/1978; 5/1975; 6/1971.

trul vulturului bicefal al Ţarilor" s-a izbit de rezistenţa autohtonă a pandurilor lui Tudor. Revoluţia patriotică şi populară din 1821 se declară tolerantă cu toate naţiile şi toate religiile („fraţi locuitori ai ţării româneşti, oridece neam aţi fi!"...), dar intolerantă cu exploatarea de orice fel („Patria este poporul, nu tagma jefuitorilor!"...). Astfel începe istoria modernă a poporului român şi a democraţiei române. Ne aflăm în secolul principalelor revoluţii naţionale şi sociale europene şi latino-americane, al paşoptiştilor, al Unirii principatelor şi al Independenţei României.

Din toate aceste idei, ce pot apărea răzleţe şi sumare în raport cu volumul enorm de date şi argumente acumulate de cărturarii noştri şi de istoricii străini de-a lungul vremii şi completate în anii din urmă, ar fi eronat să tragem concluzia că toată istoria poporului român trebuie văzută din acest unic punct de vedere, al nostalgiei unui „falnic trecut", atunci cînd ele schiţează doar unul dintre aspectele ei fundamentale, unul care doar întregeşte tabloul general al destinului românesc, de la geneză şi pînă la sfîrşitul epocii feudale. E vorba, în principal, de faptul incontestabil că datorită particularităţilor dezvoltării sociale, orînduirea feudală a îmbrăcat în toate Ţările române, pe lîngă caracteristicile clasice fundamentale, anumite forme specifice originale.

Şi, în concluzie, trebuie să mai reţinem, din nou, că „această particularitate specifică şi-a pus amprenta asupra întregii evoluţii sociale a României, asupra felului de a fi şi de a gîndi al poporului român, asupra însuşi destinului său istoric caracterizat prin lupta hotărîtă, plină de sacrificii, pentru libertate şi unitate, pentru dreptul de a fi stăpîn în propria-i ţară", precum se arată în Programul partidului nostru comunist.

Al V-lea colocviu al Asociaţiei europene de istorie contemporană

Asociaţia europeană de istorie contemporană s-a născut ca urmare a unei generoase idei apărute cu prilejul reuniunii, la Strasbourg, în 1966, a unui grup de istorici printre care — din partea celor români — am avut cinstea de a mă afla. Sediul permanent al asociaţiei este la Strasbourg (Franţa). Scopul urmărit, pînă în prezent, trebuie să o spunem, cu un deosebit succes, este acela de a favoriza cercetarea şi învăţămîntul în domeniul istoriei contemporane, inclusiv prin colocviile internaţionale care au loc periodic, în diferite oraşe europene, în vederea dezbaterii unor teme majore ale istoriei de după 1789.

Cea mai recentă întrunire a asociaţiei a avut loc la Geneva, între 27-29 septembrie 1979, şi a readus în atenţia specialiştilor o temă de larg şi binemeritat interes: Europa de la Versailles, 1918-1923 — bilanţ, perspective şi controverse. La colocviul de la Geneva şi-au adus contribuţia fie direct, fie prin comunicări ştiinţifice trimise de profesori şi cercetători din peste 20 ţări nu numai europene, ci şi din S.U.A., Canada şi Japonia. Din România au participat dr. Elisa Campus şi Nicolae Fotino (România şi securitatea colectivă), dr. Viorica Moisuc (Principiul naţionalităţilor în noua ordine internaţională de după 1918 şi chestiunea revizionismului. Un punct de vedere), dr. Dan Berindei (România şi sistemul tratatelor de la Versailles — un bilanţ). În comunicările lor, istoricii români au analizat aspecte esenţiale ale procesului de desăvîrşire a unităţii naţionale, relevînd, totodată, rolul activ şi deosebit de pozitiv jucat de România în cadrul politicii europene a perioadei 1918-1923. Astfel, a fost subliniat faptul că formarea statului naţional unitar român se înscrie într-un proces cu caracter legic, obiectiv şi constituie rezultatul unei întregi evoluţii istorice a poporului român. Unirea din 1918 reprezintă încununarea îndelungatei lupte a întregului popor român pentru independenţă şi unitate naţională. Pe această linie de continuitate istorică, Unirea este actul de voinţă al poporului român care spunîndu-şi răspicat cuvîntul în condiţiile primului război mondial nu a făcut decît să uzeze de un drept legitim, recunoscut tuturor popoarelor lumii. Conferinţa de pace nu a făcut decît să recunoască acest act de voinţă, la fel cum a procedat şi în cazul celorlalte state care au apărut pe ruinele fostelor imperii multinaţionale. Istoricii români au pus în evidenţă, de asemenea, caracterul istoric al edificiului statului naţional unitar român care, în ciuda marilor distrugeri umane şi materiale provocate de război, a făcut faţă cu deosebit succes problemelor dificile ale reconstrucţiei. Continuînd o îndelungată tradiţie diplomatică progresistă, România acelei perioade s-a remarcat, în esenţă, printr-o politică internaţională extrem de activă, dovedindu-se o apărătoare consecventă a păcii şi securităţii colective. În acest sens, comunicările istoricilor români au pus în lumină însemnătatea creării Micii Înţelegeri şi rolul însemnat jucat de România în această organizaţie. Este demn de remarcat că tezele delegaţiei române au fost primite extrem de favorabil, ele fiind de altfel reflectate în concluziile prezentate în mod admirabil de către prof. Ianusz Zarnovski (Polonia). Trebuie spus, totodată, că intervenţiile participanţilor români pe marginea comunicărilor şi rapoartelor unor eminenţi istorici cum ar fi F.L'Huillier, A. Fleury, D.I. Dellvania, C. Mihova, M. Molnar, J. Bariéty, Domna Dontas, R. Girault, H. Batowski şi alţii au fost menţionate în concluziile dezbaterilor ca foarte utile pentru înţelegerea corectă a problemelor discutate. În încheierea lucrărilor s-a procedat la alegerea noii conduceri a asociaţiei, alcătuită în prezent din: F. L'Huillier (Strasbourg) — Preşedinte; A.O. Ciubarian (Moscova) şi Willequet (Bruxelles) — vicepreşedinţi; A. Fleury (Geneva) şi N. Fotino (Bucureşti) — secretari generali. Tot cu această ocazie, s-a fixat tema proximului colocviu, care va avea loc la Bucureşti, în august 1980, cu prilejul celui de-al XV-lea Congres internaţional de ştiinţe istorice şi anume Război şi pace: idei şi mentalităţi în Europa de la 1899 la 1919. De asemenea, a fost acceptată propunerea formulată de colegii spanioli ca în 1982 Adunarea generală a asociaţiei să aibă loc la Barcelona, iar tema colocviului să fie Europa şi războiul civil din Spania.

Colocviul genovez s-a bucurat de o excelentă organizare asigurată de către Facultatea de litere a Universităţii din Geneva şi de Institutul universitar de înalte studii internaţionale. În afara condiţiilor desăvîrşite în care s-au desfăşurat lucrările, participanţilor li s-a oferit şansa de a vizita biblioteca şi arhiva Societăţii Naţiunilor. Au fost vizitate principalele monumente ale Centrului istoric (Vieille Ville) avînd prilejul de a ne bucura de explicaţiile extrem de competente care ne-au fost furnizate de un grup de profesori ai Facultăţii de istorie din Geneva, în frunte cu decanul acestei facultăţi.

Nicolae FOTINO

2 050 de ani de la crearea primului stat dac centralizat și independent

Îndeletniciri agro-pastorale la geto-daci în opere istorice antice

„HOLDELE DE GRÎU ERAU ÎMBELȘUGATE"

GHEORGHE DAVID

Agricultura și păstoritul au constituit ocupații străvechi ale locuitorilor patriei noastre. Cum dovedesc descoperirile arheologice, încă de la sfîrșitul paleoliticului oamenii care trăiau pe aceste locuri au început să-și producă singuri mijloacele de existență — să crească animale și să cultive plante. Pe măsura mersului înainte al societății, aceste îndeletniciri s-au dezvoltat. Grîul și melul carbonizat, găsit în diferite locuri, în vase de lut, oasele de animale domestice, amforele destinate păstrării vinului și uleiului, și mai cu seamă numeroasele unelte agricole: seceri, brăzdare de plug etc., aduse la lumină de investigațiile arheologice, reprezintă tot atîtea mărturii ale amploarei acestor îndeletniciri.

Prețioase mărturii despre activitatea geto-dacilor găsim, de asemenea, în scrierile cărturarilor antici; mulți dintre acești învățați au cunoscut direct Dacia și pe geto-daci și au descris îndeletnicirile practicate de ei, agricultura, creșterea animalelor, precum și pescuitul, albinăritul etc.

Din opera părintelui istoriei, *Herodot*, de exemplu, aflăm că tracii, atunci cînd aduceau jertfă zeiței Artemis-Regina, îndeplineau ritualul „folosind totdeauna paie de grîu". Corespondenta acestei zeițe în panteonul geto-dacilor era Bendis, deci este de presupus că în chip asemănător se desfășura ritualul menționat și în lumea geto-dacă.

Două secole mai tîrziu, în anul 335 î.e.n., trecînd Dunărea împotriva geților, armata lui Alexandru cel Mare a trebuit să-și facă drum prin holdele de grîu. Relatînd expediția, *Arrian*[1] notează: „În cursul nopții, merseră prin locuri unde holdele de grîu erau îmbelșugate... Cu ivirea zorilor, Alexandru o porni prin holde. El porunci pedestrașilor să înainteze culcînd grîul cu lăncile înclinate, pînă au ajuns la pămîntul necultivat". Dar cel mai adesea grecii cunoșteau grîul Daciei, nu cu prilejul unor ciocniri militare, ci din intensele schimburi comerciale: „Știți, fără îndoială — arăta marele orator atenian *Demostene* (sec. IV. î.e.n.) —, că noi folosim grîu importat mai mult decît toți oamenii. Cantitatea de grîu adusă din Pont este mai mare decît tot ceea ce ne vine din celelalte porturi comerciale... pentru că acest ținut [e vorba de întreaga regiune din jurul Mării Negre] produce cea mai mare cantitate de grîu". *Polibiu*, scriitor grec din sec. II î.e.n., remarca și el același lucru, cu o adăugire: „Cu grîu facem schimb reciproc. Uneori, la nevoie, ne dau ei. Alteori iau dînșii de la noi", referindu-se, desigur, la situațiile în care calamitățile naturale diminuau recolta.

Grîul produs în regiunile geto-dacice era apreciat. În *Istoria naturală*, autorul latin *Pliniu cel Bătrîn* (sec. I e.n.) spune: „Există mai multe specii de grîu, după locul în care sînt produse... Ca greutate, grîul din Tracia ocupă locul al treilea... Este îmbrăcat în mai multe cămăși din pricina frigurilor mari din ținut! Din această cauză, și fiindcă ogoarele sînt acoperite de zăpadă, a fost descoperit grîul de trei luni, numit astfel pentru faptul că, după trei luni de la semănat, este cules odată cu grîul din restul lumii". Așadar se cultiva nu numai grîu de toamnă, ci și un soi de primăvară. Cît privește metoda de cultivare, se folosea sistemul în pîrloagă, schimbîndu-se în fiecare an terenul pentru regenerarea solului. Acest sistem este descris de poetul latin *Horațiu*, care în una din *Odele* sale se referă la „geții cei aspri, cărora pămîntul nehotărnicit [deci cultivat în comun, de către, întreaga obște] le dă roade și cereale libere. Nu le place să cultive același ogor mai mult de un an". Agricultura se practica chiar și-n vremuri de restriște, cînd, cum scrie *Ovidiu*, poetul exilat de împăratul Octavian la Tomis, țăranul ce cultivă țarina „cu o mînă ară, cu cealaltă ține arma".

[1] *Magazin istoric*, nr. 4/1979.

Detalii de pe scenele Columnei lui Traian, înfăţişînd: lanuri îmbelşugate...

... vile renumite pentru calitatea lor...

Se producea nu numai grîu, ci şi mei, care era foarte apreciat: „Triburile pontice — spune *Pliniu cel Bătrîn* — nu pun nici un alt aliment mai presus de mei." Se cultiva, de asemenea, orzul, care, arată *Hellanicos*, autor grec din Mitilene (prima jumătate a sec. V î.e.n.), era folosit la prepararea unei băuturi: „...tracii... beau bere pregătită din orz".

O cultură larg răspîndită la geto-daci era viţa de vie, plantă ce necesita o îngrijire specială şi cunoştinţe agricole avansate. Această preocupare a strămoşilor noştri apare — indirect menţionată — în opera mai multor autori antici. Astfel, marele filozof *Platon* (sec. IV î.e.n.) arăta că „tracii beau vin nemestecat deloc [cu apă]... şi îl împrăştie pe hainele lor, socotind că este o deprindere frumoasă şi aducătoare de fericire". Foarte probabil că soiurile de vin de pe meleagurile geto-dacice erau mai puţin tari decît cele greceşti sau romane, care pentru a fi băute, trebuiau îndoite cu apă, după cum obiceiul stropitului hainelor poate fi legat de un eventual ritual. Reputaţia ce se dusese tracilor, de mari consumatori de vin (preluată între alţii şi de *Claudius Aelianus*, autor latin din sec. II e.n.), trebuie să fi fost în bună măsură îndreptăţită, de vreme ce — cum relatează *Strabon* — „ca o dovadă pentru ascultarea ce i-o dădeau [lui Burebista şi primului său sfetnic, Deceneu], este şi faptul că ei [geţii] s-au lăsat înduplecaţi să taie viţa de vie şi să trăiască fără vin". Geograful grec, menţionează apoi că „ajungînd în fruntea neamului său, care era istovit de războaie dese, getul Burebista l-a înălţat atît de mult prin exerciţii, abţinerea de la vin şi ascultare de porunci, încît în cîţiva ani a făurit un stat puternic". Măsura luată de Burebista şi sfetnicul său privind distrugerea viţei de vie n-a fost aplicată însă în întreaga Dacie. Pentru că jumătate de secol mai tîrziu, poetul *Ovidiu*, vorbea de „Vara cu trupul ei gol ce poartă împletituri de spice, /Toamna, de asemenea, stă mînjită de mustul de struguri", iar iarna „... în vas îngheaţă vinul /De-l scoţi în bolovani, păstrînd figura oalei/ Şi-n loc de-a soarbe spuma, mănînci bucăţi de vin".

Scrierile antice conţin informaţii şi despre faptul că dacii cunoşteau şi foloseau plante medicinale. *Dioscoride*, un medic din timpul împăratului Claudius — 41-54 e.n. — ne vorbeşte, precizîndu-le şi numele, despre 43 plante medicinale utilizate de strămoşii noştri.

Mult răspîndită era creşterea vitelor. *Columela* (20-70 e.n.), autorul lucrării *Despre agricultură*, remarcă: „Apoi [oile] nu numai că-i satură pe ţărani prin belşugul brînzei şi al laptelui, ci acoperă şi mesele bogaţilor cu mîncăruri numeroase şi plăcute. Iar unor neamuri lipsite de grîu le procură toată hrana, de aceea cei mai mulţi... dintre geţi se numesc «băutori de lapte»". La rîndul său *Ovidiu* arăta că „păstorul cînta din fluierele lui lipite cu smoală, ţinînd coiful pe cap, iar fricoasele de oi se tem [aici, în Dacia] de războaie, nu de lup". Tot din opera poetului latin obţinem amănunte şi cu privire la faptul că „oile au aici lîna aspră".

Despre creşterea vitelor mari, *Polibiu* istoricul grec, menţionează că „în privinţa celor necesare vieţii, ţinuturile pontice ne dau vite... în număr foarte mare şi de o calitate mărturisită de toţi ca excelentă". Animalele erau folosite şi în muncile agricole. *Suidas*, în *Dicţionarul* alcătuit de el în sec. X e.n., scrie — citîndu-l pe *Criton*, medicul lui Traian — despre „cei care munceau [pămîntul] cu boii", deosebindu-i de păstori — „cei care pasc vitele". De la poetul *Vergiliu* ştim cum îşi adăposteau geţii vitele: „Acolo oamenii ţin cirezile închise în staule".

Bogăţie a oamenilor locului, animalele au constituit una din principalele ţinte de jaf ale romanilor, după ce Decebal a fost învins:

...cai vestiți prin iuțeala lor...

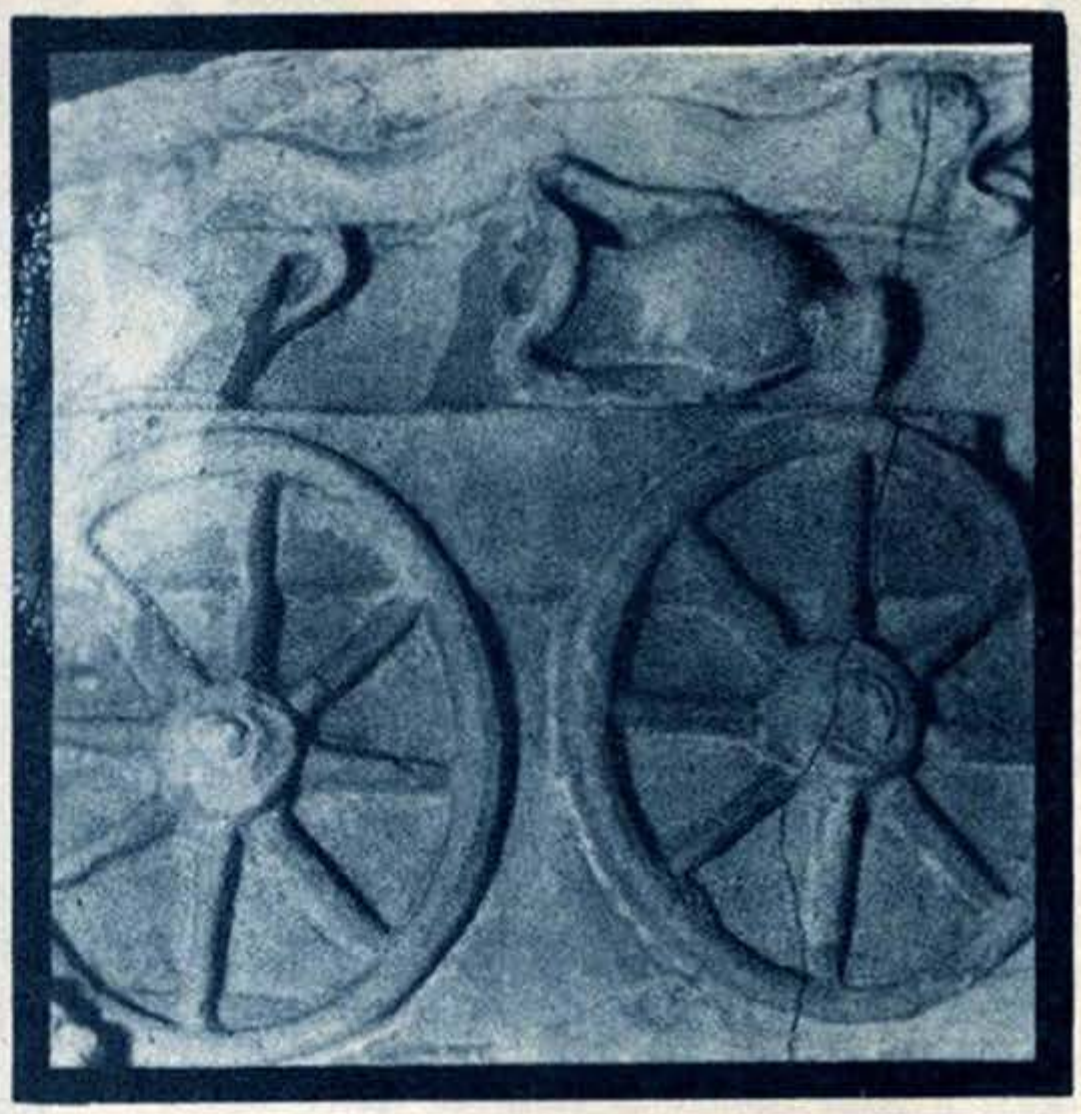

... și alte mărturii ale preocupărilor și hărniciei strămoșilor noștri

„Puternicul Traian — spune istoricul antic *Ioannes Lydos* (490-565 e.n.) — a adus romanilor [din Dacia], cinci milioane de livre de aur... apoi turme și arme".

Deosebit de apreciați erau caii getici. *Arrian* arată că, retrăgîndu-se din calea lui Alexandru, „geții... își luară copiii și femeile pe cai, cît puteau duce caii". *Claudius Aelianus* remarcă și el calitatea cailor de tracțiune, iar *Ovidiu*, scrie despre „acei cai ai geților, în stare să suporte curse oricît de lungi, avînd deprinderea de a îndura îndelung setea și foamea și faptul că dușmanul care i-ar urmări nu va găsi apă".

O importantă îndeletnicire a geto-dacilor era pescuitul. *Arrian*, relatînd trecerea Dunării de către Alexandru cel Mare, spune că acesta „adună din regiune cît putu mai multe luntri, dintr-un singur trunchi (căci acestea se aflau din belșug), deoarece locuitorii de pe malul Istrului le folosesc pentru pescuit". Dar una dintre cele mai plastice descrieri ale meșteșugului pescuitului somnilor și sturionilor mari ne-o furnizează *Claudius Aelianus*, în lucrarea sa *Despre animale:* „Un istrian locuitor de pe malul Dunării], pescar de meserie, mînă lîngă malul Istrului o pereche de boi, dar nu pentru că are cumva de arat, căci — precum se zice — nu are nici în clin nici în mînecă boul cu delfinul... Dacă omului îi stă la îndemînă o pereche de cai, folosește caii. El duce pe umeri jugul, merge acolo unde socotește că e bine să se așeze și crede că e loc prielnic de pescuit. Leagă de capătul jugului capătul unei frînghii trainice și foarte potrivită pentru tras, punînd nutreț din belșug boilor sau cailor... În partea cealaltă, leagă de funie o undiță puternică și grozav de ascuțită. Înfige în ea un plămîn de taur și o aruncă somnului din Istru... Cînd simte carnea de taur, peștele pornește îndată s-o prindă...; deschide gura mare, ca să apuce hrana la care nu se aștepta și care l-a momit și trage la el nenorocita hrană. Lacomul se întoarce mulțumit și, fără să simtă, e străpuns de undița pe care am amintit-o. Dorind să scape de nenorocirea care l-a copleșit, smucește în jos și scutură funia cît poate de tare. Pescarul bagă de seamă acest lucru și se bucură nespus. Apoi sare din locul unde aștepta și lasă îndeletnicirea pescărească, pentru a deveni plugar — precum face un actor de tragedie care își schimbă masca. El mînă boii sau caii, iar între animale și puternicul cetaceu, se încinge o luptă. Animalul din Istru trage în jos cu toată puterea ce o are, iar perechea de animale trage funia în partea opusă. Dar împotriva aceluia [peștelui] sînt mai mulți, nu unul. Peștele e biruit de opintelile celor două animale și, răpus, este tras pe țărm".

O ocupație larg răspîndită era albinăritul. Într-atît de răspîndită, încît, de pildă, *Herodot* amintește la un moment dat (*Istorii* — cartea a V-a) că „ținutul de dincolo de Istru e ocupat de albine și din cauza lor nu se poate pătrunde mai departe". Răspîndirea albinăritului e confirmată și de alți autori — *Polibiu*, care apreciază mierea drept „articol de lux" și *Claudius Aelianus*, care menționează mierea ce se obține din plante.

Diverse prin numărul plantelor cultivate ori al animalelor domesticite, activitățile agro-pastorale ale geto-dacilor vădesc o dezvoltare economică complexă. Multe din aceste activități agrare sau pastorale erau asemănătoare cu cele practicate de romani sau greci; ele nu i-au surprins pe autorii antici și de aceea n-au fost pe larg prezentate în scrierile acestora.

Dar din diferitele informații, unele foarte succinte, lăsate de vechii învățați ne putem face o imagine privind practicarea agriculturii și creșterea vitelor în ținuturile de la Nord de Dunăre. Adăugate descoperirilor arheologice, ele întregesc datele de ansamblu referitoare la viața strămoșilor noștri.

2 050 de ani de la crearea primului stat dac centralizat și independent

DAVE ȘI STĂPÎNII LOR Cetățeni

CONSTANTIN PREDA,
Institutul de arheologie București

Importante centre economice, politice, comerciale și culturale, davele au reprezentat, în lumea geto-dacică echivalentul orașelor antice. De altfel, referindu-se la ele, numeroși autori antici le și definesc cu termenul poleis **(oraș). Continuăm prezentarea acestor importante centre urbane ale Daciei (pînă acum am prezentat Petrodava, Popești-Argedava, Tamasidava, Singidava etc.) — expresie a înaltului nivel de civilizație a strămoșilor noștri.**

Vestigiile de la Cetățeni, din județul Argeș, nu departe de Cîmpulung, au preocupat de multă vreme pe istorici. Încă la jumătatea secolului trecut, C. Aricescu semnala existența unor antichități dacice, depistate chiar la intrarea în pasul Bran, pe cursul superior al Dîmboviței. Printre obiectele găsite el menționa și o monedă dacică. Cercetările și săpăturile efectuate ulterior au confirmat că în acest loc, pe un pinten stîncos și înalt, numit Pleașa Popii, care domină întreaga vale a Dîmboviței, s-a aflat o importantă așezare geto-dacică. Așezarea beneficia de o foarte bună apărare naturală, fiind protejată, la Nord, de Valea lui Coman, iar la Sud, de Valea Chiliei.

Caracterul nu întotdeauna organizat al primelor cercetări, dificultățile impuse de terenul abrupt și stîncos n-au permis înregistrarea unei clare situații de ordin stratigrafic. Totuși ele sînt însă de natură să ne ajute la conturarea unei imagini destul de exacte a ceea ce a fost dava de la Cetățeni, precum și a însemnătății acesteia în lumea geto-dacică.

O primă constatare este aceea că, spre deosebire de alte dave din Cîmpia Română (Zimnicea, Albești, Popești etc.), așezarea de la Cetățeni nu a fost fortificată. Fapt explicabil, deoarece în cazul așezărilor situate în teren liber era nevoie de ziduri protectoare, pe cînd la Cetățeni protecția era asigurată prin configurația terenului[1].

Dacă prin acest element, dava de la Cetățeni s-a deosebit de alte așezări, în schimb elementele comune cu ale acestora sînt cu mult mai numeroase, demonstrînd unitatea de cultură materială și spirituală a tuturor geto-dacilor. Dava de la Cetățeni prezintă asemănări în special cu cea de la Popești[2], fiind în foarte multe privințe o „copie" a acesteia. De pildă, și aici a fost descoperită o construcție de mari dimensiuni, avînd unul din pereți rotunjit, în formă de absidă. Era foarte probabil o clădire cu destinația religioasă. Rapoartele arheologice mai vechi, întocmite de primii cercetători, vorbesc, de asemenea, despre locuințe cu temelii de piatră (astăzi dispărute), dar, din păcate, nu se dau amănunte referitoare la forma și dimensiunile acestor clădiri.

Descoperirile arheologice sînt deosebit de importante atît pentru periodizarea așezării cît și pentru cunoașterea legăturilor existente între dava de la Cetățeni și celelalte poleisuri geto-dacice. De cel mai mare interes este ceramica de factură locală. S-au descoperit numeroase vase lucrate cu mîna, cești de tip dacic și vase cu bazele îngustate și pîntecele mare (vase bitronconice). Din această ultimă categorie face parte și un vas ciudat, în forma unui bot de animal (protome) de tipul vaselor grecești pentru libații (rhytoane). Ceramica lucrată la roată cuprinde îndeosebi imitații după cupele cu decor în relief (de tip delian — produse în Insula Delos) și fragmente de amfore cu ștampile fără litere („anepigrafice"), ornamentate cu motive geometrice. Ambele tipuri prezintă mari asemănări cu ceramica descoperită în dava de la Popești, ceea ce denotă existența unor strînse legături între aceste așezări, ca și cu civilizația greacă.

La Cetățeni s-au găsit și multe unelte de fier — un brăzdar și un cuțit de plug, precum și o nicovală și un clește pentru fierărie — ceea ce arată că prelucrarea uneltelor se făcea chiar în cadrul cetății. Există multe asemănări între aceste unelte și cele de la Popești, pe de o parte, și cele de la Sarmizegetusa dacică, pe cealaltă parte,

(Continuare în p. 34)

[1] Curios este însă faptul că deși n-au existat ziduri, ideea de cetate s-a perpetuat prin numele locului, Cetățeni, dovadă că, în conștiința generațiilor, ea a constituit întotdeauna un centru fortificat, chiar dacă „fortificația" se datora naturii — *n.r.*

[2] *Magazin istoric*, nr. 11/1979.

NAŞTEREA PORTUGALIEI

MANUEL XAVIER VIEGAS

Cînd romanii au pătruns în Peninsula Iberică (sec. II î.e.n.) cu intenţia de a o cuceri şi „civiliza", au găsit în regiunile vestice o serie de populaţii băştinaşe pe care, conform practicilor colonizatoare, le-au denumit şi clasificat. În Nordul Fluviului Douro trăiau gallaecii, pe malul celălalt, lusitanii; celţii erau răspîndiţi în bazinul Guadianei, iar în zonele dinspre Sud vieţuiau conii sau cuneii. Dintre aceste grupuri, cei mai numeroşi erau gallaecii şi lusitanii.

În timpul domniei împăratului Augustus (27 î.e.n.-14 e.n.) a fost întemeiată provincia romană Lusitania, care includea între graniţele ei şi teritoriul de astăzi al Portugaliei. Unul dintre centrele cele mai importante era oraşul Portus Calle (Porto), situat pe Fluviul Douro, la o distanţă de cinci km de vărsarea acestuia în Oceanul Atlantic. Istoria oraşului Porto se identifică, în linii mari, cu istoria ţării: stăpînit succesiv de romani, suevi, vizigoţi şi arabi, el a fost eliberat în timpul Reconquistei.

Triburi de arabi şi berberi de credinţă musulmană au invadat peninsula în 711, doi ani mai tîrziu ocupînd-o aproape în întregime.

Reconquista, recucerirea de către spanioli şi portughezi a teritoriilor stăpînite de musulmani, a pornit din Munţii Asturiilor unde o parte din nobilii şi războinicii vizigoţi se refugiaseră. Împreună cu muntenii băştinaşi şi conduşi de Pelayo (718-737), întemeietorul regatului Asturiilor, ei au obţinut, în jurul anului 722, victoria de la Cavadonga asupra arabilor, considerată mai tîrziu ca începutul Reconquistei.

Sub Afonso I (739-757) asturienii au eliberat Galicia, anexînd Leónul; Afonso III (866-910), rege al Leónului şi Asturiilor, a reuşit să extindă hotarele regatului pînă la Fluviul Douro. Înaintarea armatelor creştine şi recucerirea fostului centru al monarhiei vizigote, Toledo (1085), au alarmat emiratele din Spania arabă care au cerut almoravizilor, o sectă musulmană din Nordul Africii, să le vină în ajutor. Aceştia au învins armatele creştine la Zalacca, în 1086, dar au pus stăpînire şi pe teritoriile foştilor aliaţi. În faţa reunificării Spaniei arabe, Afonso VI, regele Leónului (1065-1109) şi Castiliei (1072-1109), pentru a întări paza regiunilor din Vestul regatului, a atribuit prinţului francez din ramura Capeţienilor Henric de Burgundia comitatul Portugaliei, dîndu-i-o în căsătorie şi pe una din fiicele sale, Teresa[1].

Urmaşul lor, Afonso Henriques, unul din cei mai viteji cavaleri ai vremii sale, a izbutit să ridice Portugalia la rangul de monarhie, independenţa ei fiind recunoscută de regele suzeran, în 1143, şi confirmată oficial de Sfîntul Scaun, în 1179.

În timp ce, în Peninsula Iberică poporul portughez, înfruntînd lungile secole întunecate de ocupaţii, năvăliri, invazii, conquiste şi reconquiste, îşi apăra fiinţa croindu-şi drum în istorie, la celălalt capăt al continentului avea loc ceea ce unii istorici au considerat „un miracol". Urmaşii geto-dacilor, ai daco-romanilor, întîmpinînd la rîndul lor adversităţi puternice din partea factorilor externi[2], au manifestat aceeaşi eroică şi temerară îndîrjire de -şi păstra individualitatea românească şi de a se afirma, pe plan politic, prin crearea şi consolidarea statelor feudale de sine stătătoare: Moldova, Transilvania şi Ţara Românească.

Despre diferitele puncte de vedere ale unor prestigioşi istorici şi geografi portughezi, din ultimele secole, privind procesul de formare a statului medieval independent portughez, ne vorbeşte, în paginile următoare, Valentino Manuel Francisco Xavier Viegas, de la Catedra de istoria medievală a Portugaliei, a Facultăţii de litere din Lisabona[3]. Ana Vădeanu semnează versiunea prescurtată românească. Titlul, subtitlurile şi explicaţiile dintre paranteze aparţin redacţiei revistei Magazin istoric.

Ana Maria ŞERBĂNESCU

---

[1] În lucrarea History of Portugal, apărută la New-York în 1978, A.H. de Oliveira Marques, cel mai cunoscut istoric din noua generaţie, relevă evoluţia demografică a ţării în primele secole ale mileniului 2, stabilind pentru perioada lui Henric de Burgundia o densitate de aproximativ 17 locuitori pe km². Marques formulează o observaţie cu caracter general. Avînd o suprafaţă de abia 34 000 km² Portugalia ar fi fost, în condiţiile secolului XX, o ţară extrem de mică, dar, în sec. XII, în comparaţie cu regatele din jur, ea acoperea un spaţiu destul de întins.

Nu există motive care să ne facă să credem că o revoluţie demografică nu a avut loc în Portugalia, aşa cum, de fapt, ea s-a petrecut în întreaga Europă în sec. XI, XII şi XIII.

[2] Despre formarea statelor feudale româneşti de sine stătătoare vezi **Magazin istoric**, nr. 3, 6/1967, 12/1968, 1/1969, 4, 8/1970, 1, 11/1971, 1/1972, 2, 8/1973, 12/1975, 6, 10/1976, 3/1978.

[3] Studiul, în extenso, a apărut în nr. 10/1979 al noii reviste portugheze **Historia** — editată lunar, la Lisabona, de unul din cele mai răspîndite cotidiene din Capitală, **O Jornal** — sub conducerea lui Almeida Martins. În acelaşi număr, revista publică un amplu articol (însoţit de numeroase reproduceri, inclusiv coperta I), consacrat lui Vlad Ţepeş.

Tînărul prinţ al independenţei

Ziua de 23 mai 1179 este o dată care rămîne legată de naşterea Portugaliei. Cu opt secole în urmă, papa Alexandru III (1159-1181) a emis bula Manifestis Probatum prin care îl recunoştea pe Afonso Henriques (1139-1185)[1] ca rege al Portugaliei.

Era o epocă în care, după îndelungate conflicte, supremaţia „puterii spirituale" (instituţia pontificală) fusese acceptată, în unele ţări ale Europei, de reprezentanţii „puterii temporale" (regi şi împăraţi). Papei îi revenea dreptul de a distribui coroanele în lumea creştină. Astfel, cererile lui Afonso Henriques, adresate lui Alexandru III, ca Portugaliei, pînă atunci comitat, să-i fie acordată calitatea de regat, iar lui însuşi titlul de monarh, au fost aprobate. Bula Manifestis Probatum răsplătea, de fapt, eforturile depuse de viteazul conte pentru apărarea şi răspîndirea credinţei, luptele duse de el împotriva sarazinilor — cum erau denumiţi invadatorii musulmani ai Peninsulei Iberice în evul mediu duşmanii comuni ai tuturor regatelor aflate sub protecţia Sfîntului Scaun. În plus, îi era acordată deplină libertate de a-şi extinde domeniile, prin anexarea oricărui teritoriu smuls de la sarazini, cu condiţia de a nu leza interesele principilor vecini, creştini.

În faţa cuvintelor care îl proslăvesc pe Afonso Henriques în Manifestis Probatum, al cărui simţ de dreptate, prudenţă şi calităţi de conducător sînt recunoscute şi date ca exemplu demn de urmat, nu rezist tentaţiei de a transcrie cîteva pasaje din portretul schiţat de Oliveira Martins (1845-1894), în lucrarea Historia de Portugal: „Tînărul prinţ reunea însuşirile necesare consolidării unei independenţe care pînă atunci fusese precară... Era aspru, viclean, extrem de ambiţios, fără să-şi facă vise sau iluzii... Du manii săi, leonezii şi sarazinii[2], n-au reuşit să-i înfrîngă. Supus şi umil cînd era învins, accepta toate condiţiile, oricît de dure, pentru ca apoi, cînd îi convenea, să calce toate promisiunile făcute, să rupă toate tratatele cu o uşurinţă şi o simplitate, care au rămas celebre în evul mediu... Încăpăţînarea de a-şi apăra şi menţine teritoriile, adevărată obsesie, îl făcea să semene cu o lamă de oţel care, cu un efort deosebit, poate fi îndoită pentru o clipă, dar, odată lăsată liberă, redevine dreaptă şi inflexibilă... Trăia în mijlocul Portugaliei sale ca meştreşul în hăţişuri; cînd era atacat, se arunca cu furie asupra duşmanului distrugînd totul cu coltii lui puternici. Cînd era încolţit şi nu se mai putea apăra, o rupea la fugă... Avea un defect care i-a dăunat mult, dar care a fost estompat de faptele sale: îi plăcea să fie adulat".

Conflictul dintre spadă şi anatemă

Biserica îl ocrotea pe „bunul fiu şi prinţ catolic", care îi închinase papei Alexandru III 1 000 monezi de aur după încoronare şi care nu pregeta să-şi îndemne luptătorii, înaintea atacului decisiv dat asupra Santarémului, la ceva ce n-avea nimic comun cu preceptele lui Hristos: „Spuneţi-mi — Dumnezeu să vă ajute, cavalerii mei — ce păcat este acela de a omorî copiii în somn? Desigur, nici unul, căci aici aşa trebuie să faci şi chiar să nu laşi pe nimeni, nici pe bărbat nici pe femeie, nici fiăeăi sau tinere fete, nici pe bătrîni sau bătrîne ei, de la cei mai mare pînă la cei mai mic, toţi să fie trecuţi prin sabie. Şi daţi-vă osteneala, căci Dumnezeu este cu voi, şi fiecare să omoare cîte o sută din rîndurile duşmane".

În ciuda temutei arme a excomunicării — îndreptată împotriva oricărui laic sau cleric ce ar fi avut îndrăzneala să înfrunte hotărîrile Sfîntului Scaun, şi care părea mult mai importantă decît voinţa regilor şi armatele împăraţilor, primii noştri regi au încercat să stăvilească creşterea scandaloasă a averilor Bisericii. Aceasta a însemnat începutul ostilităţilor, declarîndu-se deschisă lupta între cele două forţe, cele mai puternice din prima perioadă a monarhiei portugheze: pe de-o parte regele şi sprijinitorii săi, iar pe de alta, puternica şi bine organizata Biserică[3].

În afară de multe alte plîngeri adresate papei, clerul din Portugalia protesta că înalţii funcţionari regali desconsiderau hotărîrile episcopilor, că preoţii şi călugării erau obligaţi să se supună hotărîrilor tribunalelor civile şi legilor emanate de la rege şi consiliul său.

Dezordinea şi nemulţumirile ajunseseră la apogeu în perioada domniei prinţului minor Sancho II (1223-1248). Anarhia nu se limita numai la nobilime, ci cuprinsese şi celelalte clase, precum şi corpul eclezlastic, fia ăra discordiei aprinzîndu-se cînd într-un loc, cînd într-altul, izbucnind de la prelat la prelat, între instituţiile laice şi mănăstiri şi chiar între ordinele monaho-cavalereşti[4]. Ca răzbunare împotriva excomunicărilor, funcţionarii publici dărîmau porţile mănăstirilor, violînd dreptul de azil, drept pe care Biserica şi-l atribuia, prinzîndu-i pe vinovaţi şi conducîndu-i spre supliciu. Ordinele cavalereşti profitînd, de asemenea, de situaţia tulbure din regat, îşi disputau unele altora, nu numai în faţa tribunalelor, ci şi cu spada în mînă, bunurile revendicate. Astfel, cavalerii Ordinului templierilor distrugeau figurile proprietarilor pe care era gravată crucea Ordinului de la Malta, figuri marcînd hotarele moşiilor despre care primii credeau că fuseseră însuşite pe nedrept de către cei din urmă, iar Ordinul Maltei plătea cu aceeaşi monedă templierilor. Între călugării şi oamenii armelor aparţinînd respectivelor ordine, se dădeau lupte soldate cu morţi şi răniţi, urmînd apoi răzbunările care atîţau şi mai mult aceste grupări una împotriva alteia.

Cînd încercau să pătrundă pe domeniile feudale, pentru a strînge dările şi impozitele, trimişii regelui erau batjocoriţi şi, adesea, schingiuiţi, uneori pierzîndu-şi chiar şi viaţile; pe de altă parte, cei mai îndrăzneţi, cînd aveau de-a face cu cei lipsiţi de apărare, nu se dădeau în lături de la nimic pentru a-şi mări averile personale. În timp ce nobilii tăiau şi spînzurau pentru a-şi păstra şi extinde feudele, clericii prosperau, bizuindu-se pe arma albă a excomunicării.

Ca un corolar al acestui război dintre spadă şi anatemă, Sancho I (1185-1211), fiul lui Afonso Henriques, şi Afonso II (1211-1223) au fost excomunicaţi, iar Sancho II a fost depus asijderi fiind, pe deasupra, detronat de papă şi înlocuit cu fratele său, viitorul Afonso III (1248-1279), ameninţat şi el, la scurtă vreme după încoronare, cu excomunicarea.

Puterea Bisericii se dovedea fără rival şi perspectiva pedepsei eterne îi determina pînă şi pe cei mai îndrăzneţi să se încovoaie. Cu toate

---

[1] Anii menţionaţi între paranteze rotunde reprezintă anii de domnie ai monarhilor portughezi şi ai regatelor învecinate. În cazul lui Afonso Henriques, anul 1139, acceptat de marea majoritate a istoricilor, coincide cu data celui mai vechi document — descoperit recent de cercetătorul Paulo Merea — în care Afonso Henriques se intitulează rege.

[2] Între 1128 şi 1137 Afonso Henriques s-a aflat într-un permanent conflict cu vărul şi suzeranul său, regele Leónului, Afonso VII. Henriques dorea să-şi consolideze independenţa prin obţinerea titlului de rege. Goana după învestitură nu era un act nesăbuit şi nici lipsit de precedente. La începutul secolului, nobilii castilieni ceruseră regelui Leónului să permită guvernatorului lor să se intituleze astfel; în perioada menţionată, existau în Spania creştină, în afară de suveranul Leónului şi Castiliei încă doi regi, ai Aragonului şi Navarrei. Afonso Henriques, stăpînitorul unui teritoriu mai mare decît al acestora, avea tot dreptul să ridice pretenţii la acelaşi titlu, deşi tatăl său fusese doar conte. Teoretic, nici măcar conte nu se putea numi, deoarece se răsculase împotriva mamei sale, moştenitoarea legală a rangului, fără a cere permisiunea suzeranului şi, pe vremea aceea, bunicului său, Afonso VI. El nu era decît un rebel învinuit de crima feudală a trădării. De aceea cererile sale au rămas fără răspuns. Au urmat înfruntările armate care s-au soldat cu încheierea, în 1143, a Tratatului de pace de la Zamora. Afonso VII îi recunoştea lui Afonso Henriques titlul rîvnit, în schimb, acesta din urmă era dator să acorde, la nevoie, ajutor militar Leónului.

Sarazinii erau berberi şi arabi, care ocupaseră Peninsula Iberică şi împotriva cărora Afonso Henriques obţinuse victoriile răsunătoare de la Ourique (1139) şi Santarém (1147). Sarazinii mai erau numiţi şi mauri. În antichitate romanii le spuneau astfel berberilor din Africa septentrională; termenul s-a extins în evul mediu, denumindu-i pe cuceritorii arabi ai Maghrebului (Tunisia, Marocul şi Algeria de azi) şi Spaniei.

[3] „Din perspectiva timpului şi integrate unui context mai amplu, conflictele dintre rege şi instituţia pontificală dobîndesc o semnificaţie mai profundă. Evenimentele din Portugalia corespund înfruntărilor dintre rege şi nobilime care au dus la grave dezbinări în alte ţări ale Europei medievale. Între cei doi mari stăpîni ai Portugaliei s-au dat lupte înverşunate pentru frîiele puterii. Soluţia la care s-a ajuns în evul mediu, echilibrul dintre Biserică şi stat, pare mai degrabă un compromis; şi totuşi la o analiză atentă, reiese clar triumful statului. Era doar prima repriză a unui meci aflat în plină desfăşurare, iar rezultatul ei poate fi socotit drept una dintre constantele dominante în istoria portugheză". (A.H. de Oliveira Marques, History of Portugal.)

[4] Magazin istoric, nr. 6, 7/1974.

acestea, nu trebuie să se creadă că regii noştri au acceptat cu braţele înc ise supremaţia Bisericii. Cînd erau tineri înfruntau puterea papală, dar pe măsură ce picioarele le slăbeau şi ceasul morţii se apropia, se resemnau şi implorau iertarea de teama flăcărilor infernului.

Dar să ne reîntoarcem la naşterea Portugaliei, proces cu mult mai complex decît se poate înţelege din preţiosul document menţionat la începutul acestui articol şi a cărui valoare rămîne, îndeosebi, simbolică.

Lusitanii

Istoricul şi scriitorul Alexandre Herculano (1810-1877) a dorit să cureţe istoria Portugaliei de neadevărurile ce se perpetuau de la o lucrare la alta. El a susţinut, în História de Portugal, că trei dintre caracteristicile definitorii ale naţiunii — neamul, limba şi teritoriul — n-ar avea nici o legătură cu lusitanii, presupuşii noştri strămoşi direcţi. Această idee, la modă în epoca s , fusese pusă în circulaţie cu trei veacuri în urmă şi apoi întărită sau exagerată de diverşi istorici în operele lor.

Herculano afirmă că nu există nici un argument pentru a stabili o continuitate firească între noi şi lusitani; nu pot fi luate în considerare nici convieţuirea în limitele teritoriale şi identitatea de neam, nici înrudirea de limbă. Numai faptul că ei s-ar fi stabilit pe o parte a teritoriului Portugaliei de azi nu ne dă dreptul să-i considerăm strămoşi, întrucît ei au locuit şi în provinciile spaniole Galiţia, Estremadura şi Andaluzia. Herculano consideră că acel popor [lusitanii] s-a destrămat, în mare parte, chiar în timpul dominaţiei romane şi a dispărut cu totul în perioada de invazii şi conquiste.

Nevoia pe care o simte de a nega total, sau măcar de a submina rolul hotărîtor pe care lusitanii l-au jucat în trecutul portughez, îl conduce spre r dicalism: „Acele timpuri îndepărtate ar putea să aibă legătură cu istoria monarhiei spaniole, dar în nici un caz cu a noastră". De unde şi ruptura sa declarată cu trecutul: „Portugalia, născută în sec. XII, într-un colţ al Galiţiei, constituită fără să se ţină seama de diviziunile politice anterioare şi extinzîndu-se pe teritoriul sarazin... este o naţiune esenţialmente modernă".

Subestimînd trecutul, supraapreciază sec. XII-XIII, subliniind rolul jucat de Henric de Burgundia, Teresa şi Afonso Henriques: „Comitatul Portugaliei a reuşit să se rupă de monarhia Leónului şi să devină regat autonom datorită eforturilor şi tenacităţii primilor noştri prinţi şi ale cavalerilor lor".

Celălalt istoric citat, Oliveira Martins, mergînd pe urmele lui Herculano, se ocupă de spaţiul în limitele căruia locuiau lusitanii, informîndu-ne că graniţele orientale depăşeau „cu mult teritoriile portugheze, incluzînd provinciile spaniole Salamanca (în regiunea León) şi ajungînd pînă aproape de Toledo (regiunea Castilla la Nueva). Spre Sud şi Răsărit, lusitanii lui Strabon şi Lusitania lui Augustus aveau ca hotar Fluviul Guadiana, aproape de la izvoare (în centrul Spaniei), pînă la gurile sale pe coasta Algarveiului nostru (n Sudul Portugaliei, pe ţărmul Atlanticului)". Iar pentru cei care insistă asupra determinismului geografic, conchide ironic: „Să se împingă graniţa din Nord p nă la Fluviul Minho, să se retragă graniţa din Est p nă la Fluviul Douro şi, n acest mod, vechile hotare vor coincide cu cele actuale".

În optica lui Oliveira Martins, neamul lusitan nu poate fi şters din istoria portugheză. De aceea, el pune problema în următorii termeni: „Poporul portughez — ca şi cel spaniol — nu are un singur grup etnic la origine; el are o origine colectivă. Credem totuşi că aceasta a fost pusă în evidenţă pe baza unor trăsături secundare. Credem că diferitele populaţii din Peninsula Iberică, individualizate, e adevărat, formează un ansamblu dotat cu caractere generale, comune tuturor. Unitatea istoriei peninsulare, în ciuda dualismului politic al timpurilor moderne [existenţa celor două state — Portugalia şi Spania], este dovada cea mai evidentă a acestei opinii".

„Teoria întîmplării"

Conştient că păşeşte pe un teren alunecos, adaugă că originea colectivă a poporului portughez, chiar dacă e circumscrisă unor trăsături secundare, îi include pe lusitani, avansînd însă ipoteza că „ar fi exagerat să se creadă că individualitatea caracterului lusitanilor a infuzat o doză mai mare de sînge celtic sau celt, decît iberic, în amestecul care circulă prin venele noastre".

Dat fiind că lipsa unui spaţiu geografic determinant, ca şi lipsa de unitate a populaţiilor nu permit găsirea unor elemente fundamentale ale trecutului portughez, Oliveira Martins descoperă la prinţi şi baronii portughezi calităţile necesare într meterii de către ei a unui regat independent şi autonom. „Luînd o bucată din Galiţia, alta din León şi o a treia din emiratele sarazine aflate în Spania meridională, aceşti prinţi şi-au constituit un stat al lor". Acţiunile întreprinse de ei sînt cele pe care le permite contextul epocii; „baronii îndrăzneţi, avizi şi turbulenţi se ntind p nă unde le ajunge vîrful spadei: acceptă orice, se folosesc de orice prilej, cu condiţia să-şi extindă domeniul... Tocmai de aceea graniţele Portugaliei oscilează, n primele două secole, după mersul războaielor cu Leónul şi Castilia, pe de-o parte, şi cu sarazinii pe de alta".

Problema pusă în acest fel, este uşor de descoperit cauza separării tînărului regat de monarhia leoneză: „dorinţa de independenţă a guvernatorului comitatului, faţă de regele suzeran" De asemenea, nu este greu de imaginat momentul în care Portugalia a devenit independentă, întrucît aspiraţia către state independente se manifestă în Peninsula Iberică ca o tendinţă generală. Moartea lui Afonso VI, regele Leónului şi Castiliei, poate fi considerată ca data de început a erei independenţei Portugaliei[1], chiar dacă de-a lungul multor ani aceasta va fi mai mult o ambiţie decît un fapt".

Această teorie a lui Oliveira Martins, impropriu numită „Teoria întîmplării", n-a fost rodul unei inspiraţii de moment, chiar dacă aspectul ei literar, de o frumuseţe neasemuită, poate părea, uneori, anumitor persoane, ca fiind opera unui mare scriitor şi nu a unui făuritor de istorie ştiinţifică. Istoricul este însă un profund cunoscător al izvoarelor şi deşi foloseşte adesea cuvîntul „întîmplător", raţionamentul său se bazează pe documente şi fapte concrete, care justifică şi confirmă aşanumitul „întîmplător".

Pasajul următor oglindeşte preocupările sale de a găsi un concept dominant în teoria naşterii Portugaliei: „Ceea ce determină frontierele noului stat este oare etnia? Răspunsul nu ar avea nici un rost. Condiţiile geografice? Se pare că nu, de vreme ce vedem linia frontierei traversînd prin mijloc cîmpiile din Alentejo, tăind perpendicular albiile lui Tejo şi Douro şi înălţimile lanţului muntos, în loc să le urmeze orientarea. Singurul element care rămîne este echilibrul [politic]. Echilibrul, ca efect ponderator: ambiţiei principilor Portugaliei i se opune rezistenţa regilor Leónului... Din echilibrul sau ponderaţia celor două forţe antagonice s-a născut configuraţia geografică a Portugaliei moderne, care numai în extremitatea nordică şi sudică are, pe scurte porţiuni, Fluviile Guadiana şi Minho, ca frontiere naturale".

În fond, comparînd teza lui Herculano cu cea a lui Oliveira Martins, amîndouă aproape se identifică. Dar Oliveira Martins, avansează o idee care mi se pare extrem de importantă,

---

[1] După moartea lui Afonso VI, tronul a revenit fiicei sale Uracca (soră cu Teresa), la acea dată văduvă de primul ei soţ, Raymond de Burgundia (văr cu Henric de Burgundia, soţul Teresei şi conte al Portugaliei). La scurt timp, regina Leónului şi a Castiliei s-a recăsătorit cu Afonso I de Aragon (1104-1134); neînţelegerile şi certurile dintre ei au creat o atmosferă de tensiune internă în întregul regat, care a dus la slăbirea presiunii asupra Portugaliei vecine. În ciuda legăturilor de rudenie, cele două familii domnitoare se află într-o stare de permanentă rivalitate.

În p. 17: *adevărate dantelării în piatră împodobesc construcţiile ridicate în vremea lui Manuel I cel Mare. Detaliu Mormîntul lui Afonso Henriques*

ARHIVA NAȚIONALĂ DE LA TORRE DO TOMBO

JOSÉ PEREIRA DA COSTA,
director general al Arhivelor Naționale din Lisabona

Arhiva Națională de la Torre do Tombo este una dintre cele mai vechi din Europa. Chiar înainte de crearea națiunii portugheze, unele izvoare menționează că documente privind comitatul Portucalez ar fi fost păstrate în Mănăstirile Santa Marinha da Costa și Mumadona, în Guimarães. Acolo ar fi existat un „Turn al Tezaurului" care servea și drept „loc de păstrare". În 1307, regele Dinis, nota pe marginea unui manuscris: „Să fie bine păstrată această scrisoare în Tezaurul din Guimarães".

În secolul XII, mînați de luptele pentru Reconquistă în lungi peregrinări pe teritoriul țării, regii aveau grijă ca în cortegiul ce îi însoțea, să-și găsească loc și arhiva cancelariei. În vechile documente, există referiri că actele importante erau întocmite, pentru o mai mare siguranță, în exemplare multiple, puse apoi la adăpost în arhivele private ale mănăstirilor și ale ordinelor monahale-cavalerești, precum și în cea regală. Printre alte documente, amintim testamentul lui Afonso II, datat 26 iunie 1214, cel mai vechi act scris în întregime în portugheză, care a ajuns pînă în zilele noastre; la sfîrșit, există mențiunea că au fost executate 18 copii, fiecare dintre ele fiind trimisă spre păstrare unor înalți prelați.

Din perioada sec. XIV-XV, a ajuns pînă la noi o hartă a orașului Lisabona, aflată astăzi la Biblioteca Universității din Leida. Pe această hartă se vede Torre da Escrevaninha (Turnul Secretariatului) amintit, de asemenea, și în alte izvoare. Este foarte probabil ca arhiva regală să fi fost adăpostită acolo pînă prin 1378, an în care o aflăm instalată în turnul castelului regal din Lisabona. Pe măsură ce documentele s-au acumulat, devenind tot mai numeroase, în sec. XVI a fost nevoie să se depoziteze șaizeci de cufere pline cu hîrtii în camerele regelui din Palatul Alcáçova. Din aceste tombos (încăperi) și torre (turnul) din care făceau parte, s-a născut numele care mai dăinuie și astăzi — Arhivele din Torre do Tombo.

Printre funcționarii superiori ai arhivelor, merită să fie amintiți Cristóvao Benavente, care ne-a lăsat o „relatare" despre Torre do Tombo; Pedro Mariz și Jorge da Cunha care, de asemenea, au redactat, în 1631, un studiu despre starea în care a fost găsită arhiva, manuscris publicat recent de către neobosita cercetătoare, Virginia Rau.

În istoria Arhivelor din Torre do Tombo se evidențiază figura regelui Manuel I cel Mare (1495-1521), pe care tradiția ni-l înfățișează ca un mare amator al fastului oriental și al luxului exotic. Autentic prinț al Renașterii, bucurîndu-se de o temeinică educație umanistă, om cu gusturi fine, rafinat iubitor al artelor, regele Manuel a colecționat opere de artă a căror frumusețe și valoare constituie patrimoniul nostru cel mai prețios. Grija cu care s-a ocupat de salvarea numeroaselor documente din Torre do Tombo de la distrugere, constituie, în zilele noastre, o lecție de cunoaștere profundă a procesului tehnic de conservare, pusă în slujba nu numai a interesului vizînd viitoarea redactare a istoriei perioadei sale de domnie. În afara lucrărilor de reconstrucție a Turnului, Manuel I a cerut să fie transcrise pe foi de pergament, de mari dimensiuni, toate documentele acumulate pînă la el la Torre do Tombo. Noua lectură, și anume aceea de a nu identifica un rege cu un stat: „Este exagerat ca Afonso Henriques să fie considerat făuritorul conștient al independenței unei țări, cînd contele se dovedea preocupat, în primul rînd, de independența lui proprie și personală. Sentimentul de independență, ideea că regii sînt reprezentanții unei țări — și nu stăpînii unei feude pe care o apără și încearcă s-o mărească — se poate spune că se manifestă deabia în epoca dinastiei de Aviz (1385-1580), după memorabila zi de la Aljubarrota"[1].

[1-1] În tot sec. XIV au avut loc în Portugalia o serie de mișcări care, antrenînd păturile mici și mijlocii ale burgheziei, precum și pe locuitorii săraci ai orașelor, au căpătat un caracter social. Cea mai importantă a fost revolta din 1383-1385, cînd portughezii s-au unit în jurul lui João I (1385-1433), capul familiei de Aviz — care s-a proclamat regent și apărător al țării (regedor e defensor do Reino) — pentru a apăra independența Portugaliei amenințată de pretențiile anexioniste ale Castiliei. Juan I al Castiliei a invadat Portugalia, fără succes, în repetate rînduri. Una din bătăliile decisive s-a dat, în 14 august 1385, la Aljubarrota (în Nordul Estremadurei). Tratatul de pace între Portugalia și Castilia a fost încheiat definitiv, abia în 1432 (vezi și Magasin istoric, nr. 10/1977: Acasă la istoricii portughezi).

În pp. 20, 21: *miniaturi reprezentînd scene de muncă din sec. XII*

Promotorii speranței

Jaime Cortesão (1884-1960), profund cunoscător al condițiilor geografico-sociale, se alătură lui Oliveira Martins: „Statul s-a constituit din punct de vedere politic și a căpătat expresie națională numai odată cu «revoluția democratică» din sec. XIV[2], cum a numit-o Oliveira Martins, eveniment care a marcat victoria și pătrunderea claselor populare în viața politică. Pînă atunci, Portugalia fusese un conglomerat de regiuni, clase și orașe minate de scopuri izolate și divergente. Revoluția a fost cea care a impus definitiv — minorității oligarhice, clerului și nobilimii militare, ale căror interese dominaseră pînă atunci viața publică — orientarea și voința maselor".

Dar viziunea istorică a lui Cortesão cuprinde orizonturi și mai largi: „Toate națiunile, înainte de a fi ajuns la un stadiu politic definitiv, au trecut printr o îndelungată perioadă de formare... Conștiința solidarității și a unui ideal colectiv, sentimentul și ideea de patrie se formează lent, prin intermediul concepțiilor unor grupări și a luptelor dintre acestea. Și, de regulă, marii conducători sînt cu atît mai reprezentativi, cu cît se identifică și orientează mai bine necesitățile și aspirațiile colective".

Pentru Cortesão, aspirațiile colective, așa cum le-a dat glas mișcarea comunelor, sînt cele care au impus conceptul suprem de națiune și concretizarea lui. Ele au impulsionat opoziția și lupta deschisă împotriva centralizării monarhice, care își jucase rolul istoric devenind o frînă a oricărui proces democratic.

Dacă geografia nu este pentru autor un factor determinant, ea

cum a fost numită culegerea, a fost reunită în 60 codexuri, colecție unică în lume, dintre care 47 cu titluri și coperți bogat ilustrate. Motivele acestei grandioase lucrări și rațiunile pentru care a fost întreprinsă, rezultă din „predoslovie". Sînt amintiți strămoșii săi care au dispus construirea unui turn în care să se păstreze pentru totdeauna memoria marilor fapte, care astfel ordonată și știută, a fost dorită într-un mare înțelepciune nu numai în regatele noastre, dar și în alte părți, de unde unii regi, duci, marchizi, conți și prelați ai regatelor Castiliei și ai Franței și ai altor familii domnitoare, au trimis cu încredere să se pună în acest turn, spre păstrare, testamentele lor, precum și alte scrieri ce ouprind amintirea faptelor lor".

Perioadei de aur din timpul lui Manuel I, îi urmează epoca cea mai dramatică din istoria lui Torre do Tombo. Sub dominația Spaniei (1581-1640), așa cum dovedește și „descrierea" din 1631 a lui Jorge da Cunha, arhiva a avut mult de suferit din cauza prădăciunilor și a jafurilor. Este jalnică starea în care ajunsese Torre do Tombo! Multe dintre cărți erau „rupte în bucăți", mîncate de șobolani și „pline de murdărie"; „hîrtii de o mare importanță" fuseseră luate din Torre și „astfel — spune Jorge da Cunha — lipsesc peste douăzeci de cufere sculptate și lăzi căptușite cu piele, care erau pline de hîrtii, după cum reiese dintr-o parte a inventarului găsit într-un sertar al Casei Coroanei...".

Cutremurul din 1755[1] a îngropat întreaga documentare sub ruine, de unde, cu mare greutate, a fost salvată de funcționarul Manuel de Maia. În august 1757, arhiva a fost transportată, din cele două barăci improvizate cu lemnul recuperat din dărîmături, în două case, aparținînd unei mănăstiri, și numite „ale Episcopilor", pentru că în ele erau găzduiți prelații din provincie cînd veneau la Lisabona.

În afară de adaptarea propriu-zisă a construcției, s-au confecționat 50 dulapuri din lemn adus din Brazilia, 18 rafturi, diferite comode și mese, iar ferestrele au fost prevăzute cu gratii de apărare. Astfel, în vechea reședință „a Episcopilor" a renăscut Torre do Tombo. În 1834, odată cu desființarea ordinelor monahale, călugării au fost expulzați, iar vetusta mănăstire, după îndelungate lucrări de amenajare, care au durat pînă aproape în anii noștri, a fost transformată în sediul Parlamentului. Arhiva se află și astăzi în una din aripile clădirii, ocupă 35 săli, documentele datînd din perioada sec. IX-XX, fiind așezate pe rafturi ce măsoară mai bine de 20 000 m.

Nu este posibil să menționăm, în cadrul acestei sinteze, tot ceea ce se păstrează mai valoros în Torre do Tombo: o colecție foarte bogată de diplome pontificale, ce conține peste 3 500 documente originale din sec. XII-XIX și șase Bule de Aur; Colecția specială de documente, scrise pe pergament, structurată în trei categorii: documente eclaziastice, regale și particulare; procesele verbale ale tribunalelor Inchiziției din Lisabona, Coimbra și Évora, în număr de peste 40 000; documente cu caracter militar, din 1640 pînă în 1834, în număr de peste 90 000; corespondența administratorilor de ținuturi, denunțuri, conspirații etc.; arhiva iezuiților și a Ordinului cavalerilor de Malta cu mărturii despre acțiunile acestor ordine în Portugalia și în colonii; actele diplomatice ale Ministerului Afacerilor Externe de la Restaurație pînă în 1850; manuscrise cu conținut istoric, literar și științific; Colecția de tratate și convenții internaționale; celebrul Atlas al lui Fernao Vaz Dourado, operă a cartografiei portugheze din sec. XVI.

Arhiva de la Torre do Tombo mai dispune de o bibliotecă care numără aproape 18 000 volume. Sînt lucrări de istorie, legislație, publicații ale centrelor de documentare cu caracter istoric, lucrări de paleografie, diplomație și arhivistică, în afară de cele 41 incunabule și alte ediții princeps ale unor lucrări, apărute în sec. XVI.

Documentele aflate la Torre do Tombo, ca și cele păstrate în alte arhive și biblioteci din Portugalia, au devenit indispensabile pentru redactarea unei istorii a lumii moderne. Fără consultarea arhivelor portugheze, nu se poate scrie o istorie completă a oceanelor, a Africii și Braziliei, a întregului Orient și nici a Europei. Să nu uităm de călătoria lui Vasco da Gama[1], care — așa cum spune Jaime Cortesão — a prilejuit întîlnirea a două mari civilizații: aceea a Occidentului cu aceea a Orientului.

În românește de
Ana VĂDEANU

[1] Magazin istoric, nr. 7/1977; 1/1969.

---

exercită totuși anumite influențe în formarea unui stat. Afirmarea conștiinței naționale a fost mai puternică în „zonele politice active sau în zonele care, datorită unor caracteristici geografice deosebite, erau prospere din punct de vedere economic... Aceste tulburi au dezvoltat instinctul siguranței colective".

Referindu-se la devenirea istorică a Portugaliei, ei analizează topografia Peninsulei Iberice și susțin că populațiile au migrat spre coasta occidentală, atrase de fertilitatea terenurilor și de posibilitatea comerțului maritim. Interesele lor au devenit altele decît ale celor rămași în regiunile din lungul frontierei orientale. Acest proces lent s-a desfășurat între sec. III î.e.n. și sec. XIII e.n., creîndu-se astfel condițiile esențiale pentru formarea Portugaliei.

În afara faptului că a adus și alte contribuții, Cortesão a rezolvat dificila problemă a frontierelor portugheze. El a descoperit că granițele administrative stabilite de romani au rămas aproximativ identice. A demonstrat, de asemenea, că dacă facem o comparație între limitele orientale ale provinciei romane „cu linia actuală a frontierei portugheze, se observă că ele coincid aproape exact, cu excepția micii regiuni de pe malul stîng al Guadianei de Jos, mult timp disputată între portughezi și castiliani și inclusă în teritoriul

național abia în timpul domniei lui Dinis (1279-1325)[1].

Cortesão, sondînd în profunzime problema formării Portugaliei, nu a putut să-i dea dreptate lui Herculano care „nega orice continuitate între portughezi și lusitani" și nici lui Oliveira Martins care echivala „formarea Portugaliei cu un act de voință al baronilor portucalenzi, fără nici o legătură cu relieful geografic sau cu vreo comunitate socială anterioară".

Capacitatea sa de a judeca istoria din perspectiva timpului, i-a permis să afirme că „încă înainte de domnia regelui Afonso Henriques, se realizase, lent, un fapt cu mult mai important pentru viitor decît orice inițiativă individuală, și anume, constituirea unui nucleu social, a unui popor vorbind aceeași limbă și gata să-și capete, prin conviețuirea stabilă pe un teritoriu, caracterul specific atlantic, delimitarea națiunii noastre. În Occidentul peninsulei, condițiile erau de mult propice configurării unei forme evoluate de stat. Conducătorii din sec. XII și din cele următoare au fost, într-adevăr, promotorii acestei speranțe".

---

[1] Regele Dinis a acordat, în timpul domniei sale, un interes deosebit înfloririi științelor și artei, dar și dezvoltării agriculturii. Pe lîngă că a înființat Universitatea din Coimbra (la început în Lisabona — 1288), că a încurajat literatura națională și a pus bazele marinei portugheze, el a rămas cunoscut în istorie și ca „regele fermier" (rei lavrador). În 1297, a reușit, prin Tratatul de la Alcanices, să obțină de la Castilia confirmarea oficială a faptului că regiunea Algarve, aparține Portugaliei, stabilindu-se astfel granițele care dăinuie pînă în zilele noastre.

Damião Peres, în lucrarea Como Na ceu Portugal, scrie: „Portugalia a devenit pe nesimțite o realitate statală, cu temeiii politico-economice, încă din a doua jumătate a sec. IX, cînd Reconquista a eliberat teritoriile din Sudul Fluviului Minho; simultan, au apărut aspirațiile politice de independență, concretizate, în sec. XII, prin geneza sentimentului național și constituirea statului autonom portughez... Această formațiune statală, care apare, nu cuprinde întregul occident peninsular [Portugalia de azi]; sub influența realităților politice, din acest nucleu inițial, «organism preexistent», se creează un organism nou: «Portugalia»".

„Organismul preexistent", la care se referă Damião Peres, a început să se prefigureze către jumătatea sec. VIII prin anexarea regiunii cuprinse între Minho și Douro de către regele Asturiilor[1], Afonso I. Mai tîrziu, Afonso III, rege al Leónului și Asturiilor, a repopulat această regiune[2], ceea ce a opus „zona pămînturilor recent valorificate", zonei mai vechi, din Nord, care constituise obiectul unei măsuri asemănătoare. În aceste locuri se vor naște germenii viitoarei autonomii portugheze. Diferențierea toponimică datează din sec. IX căci „primul document în care termenul Portugalia apare cu sensul «de colonie situată în apropiere de gurile Fluviului Douro» (Portus Calle — numele roman al orașului Porto) datează din anul 988... Dar abia Henric de Burgundia, la 27 noiembrie 1097, se intitulează conte portucalez, iar domeniul său, provincia portucaleză... Pentru prima oară, diferențierea toponimică corespunde diferențierii politice, prin crearea unei unități, provincia portucaleză — prefigurare a statului portughez și germen al națiunii portugheze".

Păcat însă că Damião Peres, care a făcut cercetări atît de pertinente pentru elaborarea tezei sale, nu s-a aplecat asupra aspectelor economice — în general neglijate de mulți dintre istoricii portughezi — mai ales că el însuși a afirmat că Portugalia, ca realitate națională, a avut la bază o unitate politico-economică.

Germenii națiunii

În epoca de profunde convulsiuni, în care lobagii le ați de domeniile feudale, luptă pentru eliberarea lor și în care locuitorii burgurilor cer, înarmați, sancționarea unor legi mai democratice, înfruntările se manifestă și între membrii clasei conducătoare.

În articolul Nobilimea portucaleză între secolele IX-XI, José Mattoso, studiind lucrările elaborate în sec. XIII-XIV de autori de origine nobilă, constată că: „nu se poate să nu observăm această dispută. Înaiteie familii citate în aceste opere sînt fie contemporane autorilor, fie legendare, personalitățile care au dominat efectiv Portugalia în sec. IX și X, fiind trecute cu vederea".

José Mattoso consideră că „noua nobilime creată în urma schimbării dinastiei din sec. XI conținea, în germene, tendința de autonomie a comitatului, maturizată între 1128-1140. Din rîndurile acestei nobilimi s-a constituit minoritatea conducătoare a monarhiei, capabilă, din acel moment, să-și dirijeze propriul destin".

Ar fi nedrept să nu amintim aici opinia marelui geograf cu vocație de istoric, Orlando Ribeiro care a susținut metoda cercetării interdisciplinare, mai ales pentru istorici și geografi. El a afirmat că „ideea unei individualități geografice a Portugaliei ca bază a separării sale politice... este lipsită de fundament...; națiia nu este o consecință a teritoriului sau a «rasei», ci a istoriei înșăși; tot ceea ce s-a scris pînă acum în sens contrar acestei concepții este inacceptabil în lumina actualelor postulate ale științei".

Conform viziunii lui Orlando Ribeiro, Portugalia s-a constituit în prima jumătate a sec. XII, consolidîndu-și independența un secol mai tîrziu; el atrage atenția asupra faptului că ar fi aventuros și exagerat „să se caute geneza națiunii portugheze în civilizația megalitică occidentală".

Dacă, așa cum susține un alt geograf, Ferras de Carvalho, „țara noastră se deosebește de celelalte din peninsulă", aceasta se datorește oamenilor, numai oamenilor și din nou oamenilor, singurii care fac istoria. Geografia condiționează dar nu determină. Istoria omenirii a fost o luptă permanentă între Om și Natură care a înregistrat victoriile succesive ale umanității. A sosit timpul să înțelegem că omul și natura nu sînt dușmani, ci două entități care se completează reciproc.

Date fiind toate aceste puncte de vedere, pe bună dreptate se poate pune întrebarea: la urma urmelor, cînd s-a născut Portugalia?

— Însă din vremea civilizației megalitice, așa cum se aventurează unii să susțină? Conform teoriei lui Jaime Cortesão, în perioada cuprinsă între sec. III î.e.n. și sec. XIII e.n., prin stabilirea pe litoralul atlantic a unei populații permanente care a creat specificul de viață național, șefii conducători din vechile următoare fiind doar promotorii acestei speranțe? Sau momentul nașterii Portugaliei trebuie situat între a doua jumătate a sec. VIII și repopularea teritoriilor dintre Minho și Douro realizată de Afonso III, dată de la care acești oameni au fost nevoiți să se bizuie pe ei înșiși în legături de strînsă solidaritate și așteptînd momentul favorabil pentru a forma un stat? În sec. IX, cînd provinciile Portucale și Coimbra s-au unit, așa cum a afirmat recent António José Saraiva? Ori, poate, începînd din a doua jumătate a sec. IX, prin repopularea pămînturilor de la Sud de Fluviul Minho? În 1097, cînd contele Henric de Burgundia se intitulea „conte portucalez" și își numește domeniul provincia portucalesă? După moartea lui Afonso VI (1109), așa cum susține Oliveira Martins? În 1122, sau 1125, cînd în Catedrala din Zamora (regiunea León, în Spania) Afonso Henriques se autoînvestește cavaler, cu propriile sale mîini, așa cum numai regii obișnuiau s-o facă? În martie 1139, înainte de atacul împotriva sarazinilor din Ourique, cînd într-un document descoperit de Paulo Merea, Afonso Henriques se intitulea „rege"? În ziua de 23 mai 1179, cînd papa Alexandru III îi acordă lui Afonso Henriques titlul de rege al Portugaliei? În 1297, odată cu recucerirea definitivă a provinciei sudice Algarve? În timpul revoluției din 1383, cînd interesele majorității populației coincid cu cele ale regelui în lupta împotriva forțelor străine?

Acestea sînt momente care, de obicei, sînt, sau ar putea fi, legate de nașterea Portugaliei.

În realitate, datele respective alcătuiesc un cadru de referință care ne situează în devenirea istorică. Dar să nu uităm că „aranjarea" datei este tot atît de perfidă ca și absența ei. Oare pentru că un străin, contele Henric din ramura Capețiană a Burgunzilor a fost o figură centrală în formarea statului portughez, avem nevoie de o dată care să ateste existența anterioară a Portugaliei? Dacă, din întîmplare, contele Henric s-ar fi născut în Portugalia, sau în împrejurimi, orbi și obsedați de coincidența unei anume date, nu ne-ar fi determinat acest fapt să inventăm o genealogie care, incluzînd ilustrii noștri înaintași portucalezi, ar fi ajuns pînă la facerea lumii?

Portugalia există. Are secole de istorie. O știm. În formarea ei, care se pierde în negura timpurilor, există două procese demne de luat în considerație. Unul este nașterea statului portughez, iar celălalt, crearea națiunii portugheze. Sînt două procese diferite, dar în nici un caz separate. Unul continuă prin celălalt, nașterea statului portughez fiind desigur anterioară creării națiunii. Dacă în sec. XII avem un stat recunoscut de papă, respectat de vecini și temut de mauri, constatăm că în orice moment este amenințat să dispară de pe harta peninsulei. Suprafața mică a teritoriului nu ne permite veleități. În relațiile cu exteriorul, supraviețuirea obligă la căsătorii subsumate intereselor de stat, prudență în acțiuni, o conduită maleabilă în războaie, uneori hotărîtă și agresivă, alteori apelînd la retrageri strategice.

Dacă Portugalia are în urmă secole de istorie, aceasta se datorează modului propriu de viață, care a individualizat-o. Toate grupurile etnice ce au viețuit pe aceste meleaguri au contribuit la crearea națiunii. Timp de secole, noua-a contopit cu vechiul, creînd un tot, în care ceea ce se dovedea depășit a fost înnoit permanent.

---

[1] Regatul Asturiilor (sau, după sec. X, Leónului, astăzi provincia Oviedo, în Nordul Spaniei) cuprindea provinciile: Asturiile propriu-zise, Leónul, Galiția și Castilia, guvernate de către un conte (comes) sau dux. Multe confuzii provin din faptul că aceiași termeni, terrae, provinciae, comes și dux erau folosiți atît pentru denumirea unității teritoriale, cît și ca titlu al guvernatorului unității respective.

[2] La începutul Reconquistei, prin lupte succesive, regele Asturiilor a smuls de la mauri, bucată cu bucată, pămînturile Galiției ce ajungeau în Sud, pînă la bazinul Fluviului Douro. Fîșia de pămînt dintre Minho și Douro a fost, multă vreme, un fel de țară a nimănui care separa Spania creștină de cea arabă. Musulmanii s-au reîntors în cîteva invazii devastatoare, cele mai importante datînd din anii 764, 791, 794 și 840. Mai mult de un secol, această zonă a fost un cîmp de bătălie, dezorganizată și depopulată, cu orașele incendiate și pustiite.

Către mijlocul sec. IX, situația s-a ameliorat, condițiile devenind prielnice pentru repopularea și reorganizarea regiunii. Ea a fost detașată de Galiția primind un guvernator propriu, menționat în izvoare ca dux. El și-a stabilit reședința în orașul Portucale, unul dintre primele care fuseseră colonizate și, probabil, cel mai important, adoptînd și pentru el însuși numele „de Portucale". Provincia sau comitatul Portucale a devenit, în pronunție dialectală, Portugalia.

„Legăturile dintre România și Marea Britanie au rădăcini străvechi și bogate tradiții ce datează încă de pe vremea Imperiului Roman. De-a lungul timpului, contactele și schimburile dintre popoarele noastre au continuat să se dezvolte. Aș aminti, astfel, prezența unor cavaleri englezi în tabăra domnitorului român Mircea cel Bătrîn — în timpul luptelor desfășurate la sfîrșitul secolului al XIV-lea împotriva dominației otomane, pentru libertate și neatîrnare — precum și schimbul de mărfuri — desfășurat între popoarele noastre încă din secolul al XVI-lea. Mai tîrziu, odată cu înfăptuirea unirii Principatelor Române și crearea statului național unitar român, între țările noastre s-au stabilit și s-au dezvoltat relații de colaborare tot mai strînse".

NICOLAE CEAUȘESCU

„După timpurile romane, popoarele noastre au dus o lungă și eroică luptă pentru afirmarea independenței lor. Noi, cei din Marea Britanie, sîntem astăzi impresionați de poziția hotărîtă pe care ați adoptat-o pentru a susține această independență. Ca urmare, România deține o poziție distinctă și joacă un rol semnificativ în afacerile mondiale. Personalitatea dumneavoastră, domnule președinte, ca om de stat de renume mondial, cu experiență și influență, este larg recunoscută. Atît România, cît și Marea Britanie doresc să slăbească încordarea și să îmbunătățească relațiile internaționale în Europa și în întreaga lume".

ELISABETA II

1880: DIALOG DIPLOMATIC LONDRA-BUCUREȘTI

Cu puțin timp în urmă, trecînd în larul apelor Angliterei, priveam conturul Insulei Wight. Aici, la Osborne — reședința de vară a reginei Victoria —, s-a petrecut în urmă cu 100 ani primul fapt diplomatic din cronica relațiilor anglo-române în epoca modernă, după cucerirea independenței absolute de stat a României. La 31 iulie 1880, primul trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al statului român, Nicolae Callimachi-Catargi — numit la 1 aprilie același an pe lîngă Victoria, regina Angliterei — adresa următoarea scrisoare titularului Ministerului de Externe:

„Domnule Boerescu,

Vin de la Osborne unde am prezentat astăzi reginei scrisorile mele de acreditare. Maiestatea Sa mi-a cerut, în special vești de la Altețele Lor Regale. Ea mi-a spus că-și amintește perfect de prințesă, dar că are regretul de a nu-l cunoaște încă pe prinț.

La Osborne recepția are loc fără ceremonie. Ești condus într-un tren special și apoi într-un yacht al Amiralității. După mine, a fost primit și ministrul plenipotențiar al Serbiei, Callimachi-Catargi".

Așadar, acesta este primul document[1] despre începerea activității normale a primului oficiu diplomatic român din capitala britanică. Cu cinci ani înainte, la 20 februarie 1880, reprezentantul Marii Britanii la București, W.A. White, prezentase ministrului de Externe, Vasile Boerescu, nota oficială a guvernului Angliei (al cărei text integral a fost publicat în revista Magazin istoric, nr. 5/1977), prin care se recunoștea independența statului român și se exprima acordul privind schimbul de trimiși extraordinari și miniștri plenipotențiari în cele două capitale. W.A. White a fost primul diplomat cu acest rang al unei puteri străine acreditat la București, primit în această calitate în aceeași zi de Carol I.

Astfel *căpăta* contur final o lungă istorie diplomatică, începută prin contacte și legături reciproce între Țările române și Anglia încă din secolul XVI. În sp ial după revoluția de la 1848, Londra a fost un sediu principal al revoluționarilor exilați și activitatea lor în cercurile guvernamentale, parlamentare, de presă, ca și în opinia publică de aici, a constituit o temeinică lucrare la făurirea României moderne. Prezența lui N. Bălcescu și D. Brătianu în Capitala engleză este și astăzi obiect de studiu

Reprezentantul Marii Britanii la București: W.A. White

pentru istoriografia britanică și românească[2].

Dealtfel, tot D. Brătianu fusese desemnat de guvernul român să pregătească printr-un voiaj în aprilie 1880 sosirea și instalarea șefului oficiului diplomatic român prin convorbiri cu membrii cabinetului lordului Gladstone, un mare prieten al cauzei unirii Principatelor române. Lui N. Callimachi-Cata l i-a urmat în postul de la Londra Ion Ghica, apreciat în deceniul nonă al veacului trecut drept unul dintre cei mai sclipiți diplomați din Capitala de pe Tamisa.

Acum un veac, semnificația schimbului de trimiși extraordinari și miniștri plenipotențiari dintre Anglia și România (în același an[3] independența României a fost recunoscută de Franța, Germania, Belgia, Grecia, Spania, Peru, Argentina, S.U.A., Mexic, China) depășea cadrul strict diplomatic, ilustrînd noua etapă în care ajunseseră legăturile dintre cele două țări. Importantul eveniment exprima afirmarea statului român independent și suveran pe plan internațional.

Astăzi, relațiile bilaterale româno-britanice cunosc o traiectorie ascendentă în multiple domenii, traiectorie căreia vizita de stat a președintelui Republicii Socialiste România, tovarășul Nicolae Ceaușescu, și a tovarășei Elena Ceaușescu în Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord, la invitația reginei Elisabeta II și a ducelui de Edinburgh l-a asigurat o amplă perspectivă. Prin bilanțul ei extrem de bogat în planul dezvoltării raporturilor româno-britanice, prin punctele de vedere exprimate în problemele complexe ale lumii contemporane, această vizită reprezintă un moment de excepțională însemnătate, fără pr edent în cadrul raporturilor dintre cele două țări și popoare, cu profunde semnificații în viața internațională.

Sensul istoric pe care-l au pentru contemporaneitate relațiile româno-britanice a fost remarcabil definit de președintele Nicolae Ceaușescu: „Sîntem convinși că dezvoltarea multilaterală a colaborării dintre România și Marea Britanie, pe baza deplinei egalități în drepturi, a respectului independenței și suveranității naționale, neamestecului în treburile interne și avantajului reciproc — principii consemnate în Declarația comună româno-britanică din 1975 — corespunde pe deplin intereselor popoarelor noastre, înscrîndu-se, totodată, ca o contribuție concretă la cauza securității și cooperării pe continentul european și în întreaga lume. Întemeindu-se și în viitor pe aceste principii, relațiile româno-britanice vor oferi, fără îndoială, în contextul lumii de azi, un viu exemplu de raporturi între două state cu orînduiri sociale diferite dornice să trăiască în înțelegere și prietenie".

D.M.

---

[1] Arhiva M.A.E., fond Callimachi, dosar 77/b 32.

[2] Magazin istoric, nr. 4/1974, 1, 4/1978.

[3] Austro-Ungaria, Rusia, Turcia, Italia, Bulgaria, Serbia procedaseră încă din 1878-1879 la schimb de trimiși extraordinari și miniștri plenipotențiari cu guvernul român.

[4] Vezi și studiul privind Anglia din volumul I Reprezentanțele Diplomatice ale României.

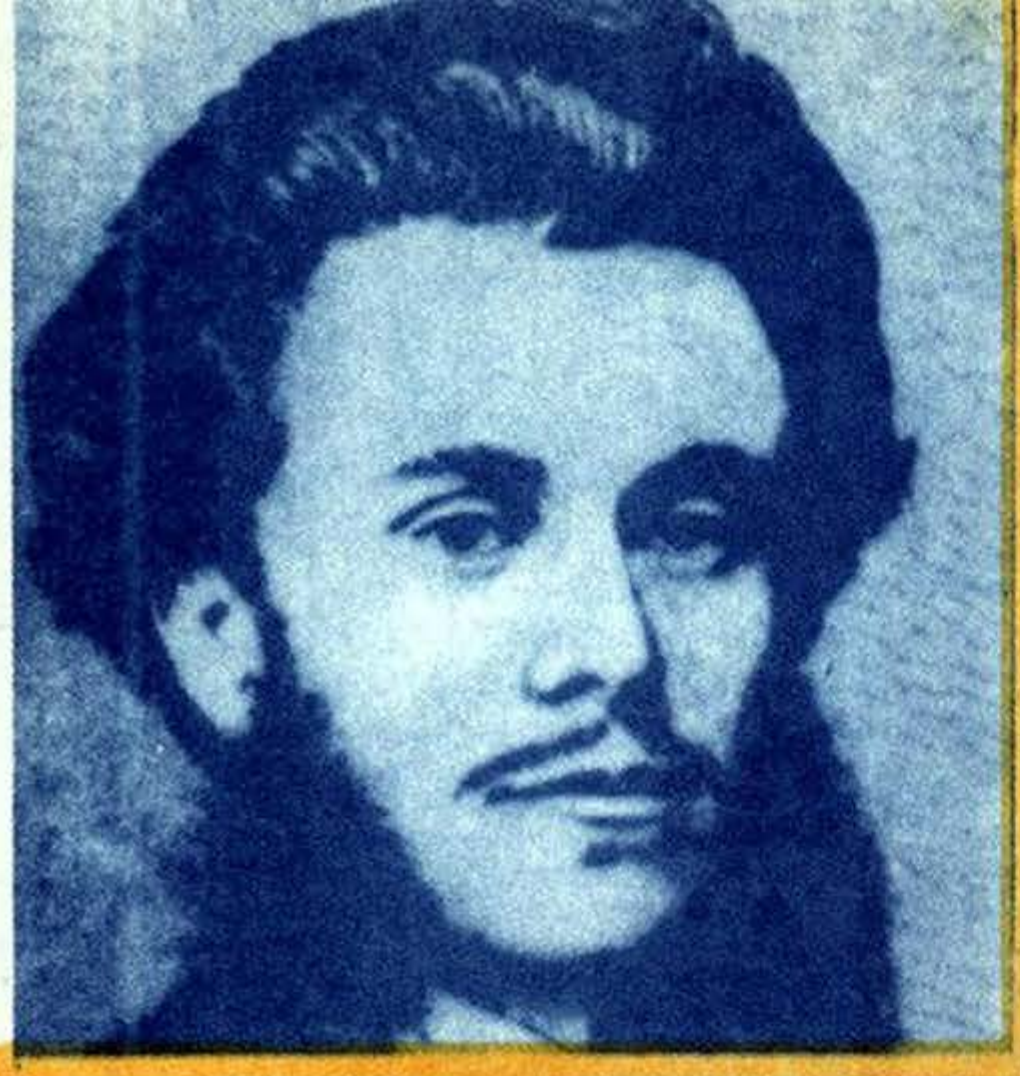

A. D. XENOPOL
promotor al studierii istoriei românilor

VICTOR SLĂVESCU

Victor Slăvescu — istoric. Afirmaţia poate surprinde. Şi totuşi sîntem înclinaţi să o acceptăm. Mai ales dacă adăugăm compendiului biografic pe care i l-a consacrat profesorul Costin Murgescu în revista noastră[1] faptul că în cercetările sale de economie politică şi finanţe, Slăvescu s-a situat totdeauna în postura unor evaluări în context istoric. Mai mult. Recent am avut prilejul, prin bunăvoinţa familiei Slăvescu, să facem o primă trecere în revistă a lucrărilor sale publicate şi a celor inedite, şi am desprins concluzia că majoritară este preocuparea sa pentru istoria evoluţiei economice a societăţii româneşti, îndeosebi în perioada formării şi consolidării statului naţional modern român. Am avut în acest fel bucuria să vedem că Victor Slăvescu a redactat o lucrare dedicată unuia dintre marii noştri istorici, A.D. Xenopol, examinînd nu doar contribuţia sa la ştiinţele economice, ci întreaga-i concepţie şi operă.

O trăsătură evidentă în studiul lui Slăvescu despre Xenopol, şi care se regăseşte şi în lucrările sale consacrate lui Ion Ghica, Ion Strat, P. Mavrogheni, D. Pop Marţian, Nicolae Suţu, B.P.Hasdeu, Al. I. Cuza, D. Sturdza, ş.a., este reliefarea punctelor de vedere privind dezvoltarea independentă a statului român, reliefarea contribuţiilor la ridicarea ţării şi la angajarea ei pe drumul spre progres, omagierea virtuţilor şi capacităţilor poporului român.

Victor Slăvescu a gîndit, a acţionat şi a scris cea mai mare parte a vieţii în tiparele societăţii burgheze. Dar el s-a îndemnat mereu să cerceteze mai în profunzime căile devenirii şi afirmării potenţialului de creaţie a făuritorilor de bunuri materiale şi spirituale. În ultimele decenii, după 1944, a adunat, printr-o temeinică şi stăruitoare muncă, mii şi mii de pagini consacrate celor mai diferite subiecte ale istoriei româneşti a secolelor XIX-XX, inclusiv începuturilor mişcării socialiste române.

Dintr-o vastă bibliografie, rămasă în manuscris şi la care a lucrat cu exemplară rigoare intelectuală pînă în ultimele luni de viaţă (a murit în 1977), Magazin istoric publică acum cîteva pagini despre A.D. Xenopol, pagini încredinţate revistei de familia Slăvescu, căreia îi adresăm mulţumirile noastre[2].

A.D. Xenopol, de la a cărui moarte se împlinesc, la 27 februarie, 60 ani, s-a bucurat în ultimii ani de o mare atenţie din partea istoriografiei noastre[3], opera şi biografia acestui strălucit exponent al şcolii istorice româneşti fiind examinată sub multiple aspecte, în realizările ei esenţiale, ca şi în minusurile ei[4]. Amintim doar pe cîţiva dintre semnatarii studiilor privitoare la viaţa şi opera lui Xenopol: Al. Zub, L. Boicu, N. Gogoneaţă, Z. Ornea (cei mai asidui exegeţi ai moştenirii spirituale a marelui istoric), V. Maciu, R. Vulpe, N. Grigoraş, V. Netea, V. Cristian, D. Berindei, Miron Constantinescu, 1. Pascadi, V. Veti-

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 2-5/1979.

[2] Titlul şi subtitlurile, intervenţiile în paranteze drepte şi notele aparţin revistei *Magazin istoric*. În redarea textului s-au păstrat particularităţile originalului, dar s-au adoptat normele ortografiei actuale.

[3] Despre marele istoric, *Magazin istoric* a publicat, în nr. 5/1970, articolele: Paul Grigoriu, *Microfişă biografică* şi Al. Zub, *„Omul acesta a fost lumină...“*.

[4] În gîndirea sa s-au manifestat şi momente contradictorii, cum a fost extravaganta sa susţinere a „utilităţii“ implantării în Dobrogea a... coloniştilor italieni. Unele exagerări ale lui Xenopol în problema evreiască apar, de asemenea, ca foarte contrastante cu personalitatea sa. În această privinţă, trebuie remarcat însă ca deosebit de semnificativ, un fapt relevat, de curînd, de istoricul şi criticul literar Dumitru Micu. Este vorba de atitudinea profund democratică pe care a luat-o istoricul, alături de Liviu Rebreanu şi Tudor Arghezi, în apărarea operei dramaturgului Ronetti-Roman, cu prilejul punerii în scenă a piesei acestuia, *Manasse*: „Printre cei ce şi-au spus cuvîntul asupra piesei în 1913 — scrie D. Micu — se numără şi A.D. Xenopol. Întrerupîndu-şi munca la definitivarea celei de-a doua ediţii a monumentalei lucrări *Istoria românilor din Dacia Traiană*, el a scris articolul *Manasse* de *Ronetti-Roman*, apărut în *Noua revistă română* din 10 nov. 1913. După ce rezumă piesa, succint, şi analizează poziţiile adoptate de personaje în problema căsătoriei mixte, istoricul conchide: «...Prin urmare, din punct de vedere naţional nu se poate întîmpla nimic în contra piesei lui Ronetti-Roman, din acel estetic este o lucrare de valoare şi producerea pe tărîmul frumosului este totdeauna internaţională. Am fi vrut să vedem pe români oprind, bunăoară, pe Sarah Bernard sau pe numeroşii muzicanţi evrei de a se urca pe scena Teatrului Naţional sau a Ateneului»“.

șanu, Ion Petrovici, J. Benditer ș.a.

O personalitate polivalentă este repusă, deci, prin efortul unei pleiade de cercetători contemporani, în dimensiunile ei de prim ordin în formarea și consolidarea științelor sociale în țara noastră timp de aproape cinci decenii: 1870-1920. Nu ne rămîne decît să spunem că pe parcursul unei vieți, începută la 24 martie 1847 la Iași și încheiată la 27 februarie 1920 la București, A.D. Xenopol a fost, rînd pe rînd, elev strălucit al Școlii de la Trei Ierarhi, apoi al Liceului Național, al Conservatorului și Institutului Academic din Iași; student fruntaș al Universității din Berlin, unde a obținut și titlul de doctor în drept, la care a adăugat apoi pe acela de doctor în filozofie primit la Universitatea din Giessen (între profesorii căi găsim nume celebre, ca romanistul Adolf Rudorff, istoricii Theodor Mommsen, Ernest Curtius, Leopold von Ranke, Georg Gervinus, economistul și sociologul Eugen Dühring, imortalizat apoi prin critica din opera ce i-a fost consacrată de Fr. Engels); magistrat, profesor, rector, academician, membru de onoare al unor instituții științifice de peste hotare; pentru o scurtă perioadă deputat, și toată viața un publicist de înaltă ținută. Xenopol a ilustrat prin scrisul și activitatea sa științele istorice, economice, filozofice, sociologice, juridice.

Sintetizînd coordonatele unei opere vaste în care, pe un fond idealist, găsim numeroase elemente materialiste și profunde interpretări dialectice, putem remarca valoarea patriotică a cuvîntării de la festivitatea națională de la Putna, la mormîntul lui Ștefan cel Mare, din 15/27 august 1871; riposta nimicitoare, în spiritul și cu argumentele adevărului istoric, dată teoriilor pseudoștiințifice ale istoricului german Robert Rösler, care negase originea și continuitatea românilor în spațiul carpato-danubiano-pontic; prima operă de mari dimensiuni privind istoria poporului român, Istoria românilor din Dacia Traiană, care merge de la viața geto-dacilor pînă la afirmarea României unite la 1859; enunțarea teoriei asupra „seriilor istorice", teorie privind filozofia istoriei și care se bucură de o largă circulație și azi în mediile științifice din lume; subliniera rolului educativ-formativ al istoriei, printr-o activitate titanică didactică și publicistică; importanța situării dezvoltării fiecărui popor în contextul istoriei universale; în sfîrșit, pledoaria sa pentru rolul primordial ce trebuie să revină creării unei industrii autohtone pentru creșterea generală a economiei naționale.

Pasiunea pusă de A.D.Xenopol în slujba propagării istoriei românești în țară și peste hotare pornea din convingerea că „un popor e cu atît mai mare cu cît își înfige mai adînc rădăcinile în sufletul umanității", A. D. Xenopol promotor al studierii istoriei românești ne este evocat în paginile ce urmează scrise (în 1947) de Victor Slăvescu.

Ioana URSU

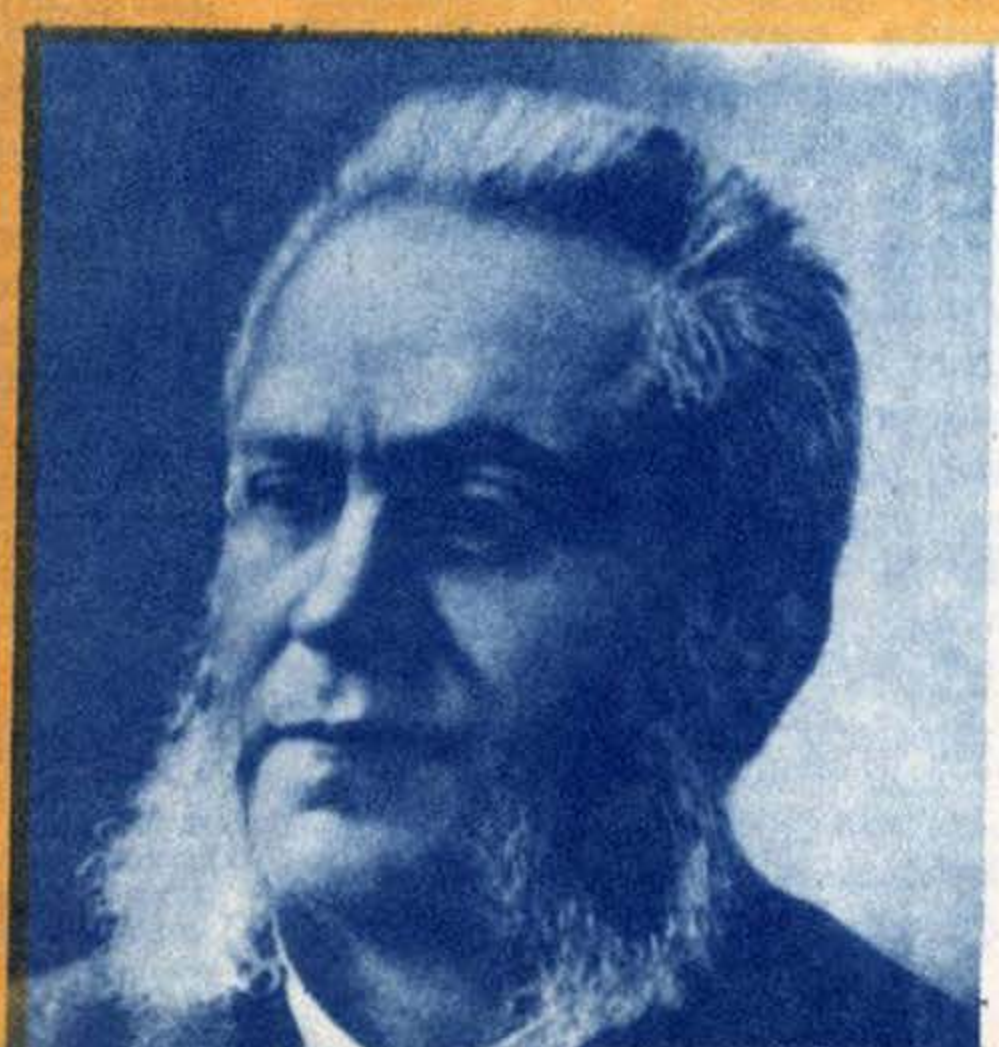

A.D. Xenopol, autorul unei opere de o autentică vastitate începută în tinerețe (p. 24) ...și continuată, cu entuziastă dăruire, pînă la sfîrșitul vieții

Strălucit cercetător al trecutului nostru

La 1 octombrie 1883, Alexandru D. Xenopol deschide cursul său de *Istoria românilor* la Universitatea din Iași.

Nefiind încă pregătit pentru a trata de la început un curs complet în această materie, el se hotărî să se ocupe în primul său an universitar numai de problema formării și continuității națiunii române în Nordul Dunării, combătînd părerile lui Rösler și a[le] altor istorici străini în această materie. Un an mai tîrziu, în 1884, Xenopol publică acest studiu sub titlul de *Teoria lui Rösler*.

În următorii trei ani, Xenopol expune la curs, numai în chip schematic, întreaga istorie a românilor, hotărît fiind a pregăti un curs complet în mai multe volume.

Reluînd, în 1887, cursul său de la început, el pornește, de data aceasta, la redactarea *Istoriei românilor din Dacia Traiană*, din care tipărește, în anul 1888, primul volum și apoi în fiecare an cîte unul, așa încît în 1893 izbutește, să ducă la bun sfîrșit această însemnată operă în 6 volume, „una din lucrările cele mari ale vieții mele: Istoria deplină a poporului român".

Pentru această desăvîrșire, Xenopol este ales în 1893 membru activ al Academiei Române, ocupînd fotoliul lui Mihail Kogălniceanu, după ce fusese premiat [cu premiul Heliade-Rădulescu] și ales membru corespondent în 1889, la apariția primului volum al *Istoriei românilor*.

În amintirile ce ne-a lăsat *[Istoria ideilor mele]*, istoricul nostru se ocupă pe larg de felul cum a ajuns să alcătuiască această însemnată lucrare, de care spune că este mîndru și mulțumit...

Istoricul nostru mai relevă însă și o altă particularitate a lucrării sale, învederînd că este primul cercetător al trecutului nostru, care nu se mulțumește numai cu expunerea faptelor și împrejurărilor politice în desfășurarea lor cronologică. El ne spune: „Sînt cel dintîi care am cercetat în tot lungul istoriei românilor

dezvoltarea boierîei, a producţiei şi bogăţiei ţărilor, starea ţăranilor, aşezămintele juridice şi sociale, ca breslele, modul cîrmuirii, starea financiară, moravurile şi deprinderile...".

Într-adevăr, în cursul acestei lucrări se găsesc nenumărate capitole privitoare la starea economică şi socială a celor două principate, redactate pe temei de numeroase documente, aşa cum nu mai făcuse nici un alt istoric român pînă atunci.

Totodată Xenopol mai publică şi unele studii speciale cu privire la trecutul nostru economic şi social, fie încorporate mai apoi în lucrarea sa, fie numai folosite ca temei documentar. În această ordine de idei amintim: *Societatea şi moravurile în timpul fanarioţilor* şi *Starea economică a Ţărilor române în epoca fanariotă* apărute în Arhiva societăţii ştiinţifice şi literare (1889), ce începuse să apară atunci la Iaşi, sub conducerea sa efectivă, în afară de celălalt studiu mai vechi, *Finanţele în epoca fanarioţilor* (1883).

Pe cît se pare, Xenopol ţinea mult să se sublinieze această particularitate a preocupărilor sale cu caracter economic, în cadrul cercetărilor istorice, revenind mereu în amintirile sale asupra acestui fapt, cu adevărat caracteristic în toată opera sa de istoric: „Pe mine mă interesase totdeauna viaţa economică a societăţilor şi în *Istoria românilor* introdusesem pretutindeni, unde trebuia, cercetări în această îndreptare, fiind chiar cel dintîi care căutasem să pun în legătură dezvoltarea poporului român cu starea lui economică".

Dintre toate problemele cu caracter social-economic cercetate de Xenopol cu prilejul studiilor sale istorice, una pare a-l fi preocupat mai de aproape şi în chip permanent şi anume problema ţărănească: „Ce mă mişca mai ales — ne-o spune istoricul-economist — era nedreptatea cu care fuseseră trataţi ţăranii în cursul veacurilor. Capitolele pe care le-am consfinţit soartei lor vitrege în *Istoria românilor* sînt din cele mai bune părţi ale scrierii mele".

Dar asupra acestei probleme, Xenopol va mai reveni şi în alte lucrări cu caracter istoric, precum şi atunci cînd ea va fi readusă în discuţiune în anumite împrejurări tragice, cum a fost atunci cînd au izbucnit revoltele ţărăneşti din primăvara anului 1907.

Înălţarea neamului românesc

În lucrările sale istorice, Xenopol se mai arată preocupat şi de un alt gînd: acela de a face cît mai cunoscut peste hotare trecutul poporului românesc, după cum ne-o spune el însuşi în amintirile sale: „Cugetul meu fusese totdeauna frămîntat de dorinţa de a face cunoscută cît mai mult ţara şi poporul meu lumii străine, căci mă gîndeam că fără înălţarea neamului românesc în ochii civilizaţiei apusene degeaba ne mai frămîntam pe pămînt şi pînă atunci, cînd mă apucai şi de această întreprindere, ce puţin se lucrase în această direcţie".

Cu ajutorul lui Emile Picot[1], el intră în legături cu istoricul francez Gabriel Monod, director la *Revue Historique*, unde publică o serie întreagă de studii istorice privitoare la trecutul nostru, precum şi dări de seamă critice asupra scrierilor istorice ce apăreau fie în România, fie în străinătate, cu referire la istoria naţională.

Numele său începînd a fi cunoscut în străinătate, Xenopol mai aduce şi alte interesante contribuţiuni în alte reviste străine, unde este invitat să colaboreze.

În 1885, istoricul nostru publică în limba franceză lucrarea în care combate teoriile lui Rösler, sub titlul: *Les Roumains au Moyen Age, une énigme historique* (Românii în evul mediu, o enigmă istorică). În 1892, Xenopol colaborează la o lucrare colectivă întreprinsă de o seamă de istorici francezi, între care figura şi Alfred Rambaud[2]... scriind două capitole privitoare la români, în vol. III şi V ale acestui „Corp de istorie", precum şi alte cîteva pagini pentru volumele următoare. În sfîrşit, tot cu gîndul de a face cunoscută istoria neamului românesc peste hotare, Xenopol redactează şi publică, în două volume de o mie de pagini, *Histoire des Roumains de la Dacie Trajane* [cu o prefaţă de Alfred Rambaud] ce apare la Paris, în 1896, lucrare bine primită de critica ştiinţifică străină [şi premiată de Academia Franceză].

Prin această activitate ştiinţifică peste hotare, Xenopol izbuteşte să facă cunoscută mai bine istoria noastră naţională, iar numele său circulă în toate cercurile intelectuale din străinătate, înconjurat fiind de toată preţuirea cuvenită.

În timp ce se adîncea tot mai mult în cercetările sale istorice şi dădea la iveală, una după alta, lucrări de largă sinteză şi studii amănunţite de fapte, spiritul lui Xenopol simţea tot mai mult nevoia să se înalţe şi către sferele abstracte ale ştiinţei filozofiei, încercînd să lămurească şi să dezlege unele probleme teoretice aflate încă în discuţiunea controversată a cercurilor intelectuale din străinătate. El căuta să determine care sînt fundamentele ştiinţifice ale disciplinei istoriei, luînd în cercetare critică obiecţiunile şi argumentele aduse de unii gînditori, care socoteau că istoria nu putea rîvni a fi considerată ca o ştiinţă de sine stătătoare, întrucît nu era în măsură să formuleze legi cu caracter permanent universal, aşa cum făceau celelalte ştiinţe.

Xenopol cunoştea, desigur, din întinsele sale lecturi, ce se gîndea în această materie în cercurile filozofilor, istoricilor şi sociologilor de peste hotare, dar el căuta să nu se lase influenţat de părerile expuse, năzuind a formula propria sa concepţiune, la care ajunsese după îndelungate şi

---

[1] Filolog francez (1844-1918); s-a ocupat de literatura română veche şi de folclorul românesc. Membru de onoare al Academiei Române.

[2] Istoric francez (1842-1905). Împreună cu E. Lavisse a condus elaborarea şi editarea lucrării *Istoria generală din sec. IV pînă în zilele noastre* — 12 volume, la care a colaborat şi A.D. Xenopol.

chinuitoare reflecţiuni. În felul acesta, profesorul ieşean ajunge să-şi închege părerile şi judecăţile sale î materie de ştiinţă a istoriei într-o lucrare întreagă, ce vede lumina tiparului în 1899 sub titlul de *Les Principes fondamentaux de l'histoire* (Principiile fundamentale ale istoriei).

O nouă consacrare

Concluzia generală la care ajunge este că istoria are tot dreptul de a figura în rîndurile ştiinţelor, prin obiectul ce urmăreşte şi metodele de cercetare ce întrebuinţează pentru aflarea adevărului. Căci dacă, într-adevăr, istoria nu este în măsură să formuleze legi generale, eterne şi valabile, în schimb ea determină, prin metoda ei proprie de cercetare, numită *metoda inferenţei*, acele *„serii istorice"* de fapte şi evenimente desfăşurate î timp şi legate între ele prin raporturi de cauză şi efect, ce pot fi pe deplin determinate.

Lucrarea aceasta de filozofie a istoriei — *cea dintîi contribuţie a unui savant gînditor român* în acest domeniu — este primită cu interes şi curiozitate în cercurile ştiinţifice din străinătate, dovada marelui număr de dări de seamă critice apărute în diferite reviste de specialitate[1]. Este adevărat că la acea dată domnea un adevărat interes pentru astfel de probleme şi numeroşi gînditori străini, în special W. Windelband[2] şi H. Rickert[3], publicaseră şi ei importante lucrări originale în aceeaşi materie. Xenopol îşi susţinuse părerile, publicînd în revistele franceze unele comentarii asupra concepţiunilor exprimate de H. Rickert, cu care, dealtfel, avea şi unele opiniuni asemănătoare.

Manifestările sale pe tărîmul ştii ţei şi filozofiei istoriei ti vor aduce o nouă consacrare. În 1901, este ales, după propunerea lui A. Rambaud, membru corespondent al Academiei de Ştiinţe Morale şi Politice din Paris. Faptul constituia, desigur, un titlu de mare cinste atît pentru învăţatul român, cît şi pentru cultura noastră naţională, după cum se semnala, în termeni po iviţi, de către D.A. Sturdza, secretarul general al Academiei Romă e, în raportul său anual din 1901.

Mergînd la Paris, în acelaşi an (1901), pentru a se înfăţişa înaintea noilor săi colegi academicieni, care îl chemaseră în mijlocul lor, Xenopol face la 17 iulie o primă comunicare intitulată *La psychologie et l'histoire* (Psihologie şi istorie), în care avea să aducă noi contribuţiuni lămuritoare în sensul celor susţinute de el în lucrarea sa de teorie a istoriei, apărută în 1899.

...Luînd parte la Congresul de istorie comparată, ţinut tot la Paris, în 1900, el face o altă comunicare intitulată *L' hypothèse dans l'histoire* (Ipoteza în istorie). Iar la Congresul de învăţămînt superior, ţinut tot la Paris şi tot în 1900, Xenopol face o comunicare în care stăruie „asupra nevoii de a se introduce cursuri de teoria istoriei în Universităţi", arătînd că numai aşa se va putea pune capăt „anarhiei ce domneşte în concepţiile asupra naturii şi a metodelor în istorie".

După aceea, profesorul ieşean va continua să se ocupe, în periodicele străine de specialitate, de problema teoriei şi filozofiei istoriei, publicînd rînd pe rînd noi studii în care aducea contribuţiuni noi în sprijinul concepţiunei sale...

După toate aceste studii, în care se discuta cele mai multe din „principiile fundamentale" expuse în prima sa lucrare din 1899, Xenopol publica în 1908 o nouă ediţie a operei sale sub titlul *La Théorie de l'histoire* (Teoria istoriei), revăzută şi completată, primită cu acelaşi interes de cercurile ştiinţifice din străinătate.

Prin această activitate ştiinţifică atît de remarcabilă, pe tărîmul teoriei şi filozofiei istoriei, Xenopol dobîndise o faimă deosebită şi aprecierea mai mult decît favorabilă a cercurilor ştiinţifice.

În ianuarie 1908, Xenopol este invitat să ţină la Sorbona, în amfiteatrul J. Michelet, un ciclu de zece prelegeri, tratînd despre *Teoria istoriei*. Judecînd după aprecierile presei, aceste lecţiuni au fost urmărite cu interes şi bine apreciate de cercurile intelectuale pariziene. Prima lecţiune introductivă a fost publicată în prima pagină a publicaţiei *La Revue Internationale de l'enseignement* (aprilie 1908), condusă de François Picavet.

Istoricul ieşean va fi invitat să ţină în noiembrie 1908, la *Collège de France*, un alt ciclu de conferinţe, tratînd despre *Istoria şi starea socială a românilor*.

Succesele repurtate de Xenopol în capitala Franţei umple de însufleţire cercurile universitare din capitala ţării care îl sărbătoresc într-o şedinţă festivă [la 25 martie 1908] la Ateneul Român şi printr-un banchet la care iau parte multe personalităţi din lumea intelectuală şi politică a ţării.

Lucrările lui Xenopol pe tărîmul ştiinţei şi filozofiei istoriei provocaseră în ţară mult mai puţin răsunet decît în străinătate, manifestat numai prin puţine discuţiuni şi nu totdeauna îndeajuns de cuprinzătoare şi de ridicate ca nivel ştiinţific. În ultima vreme însă contribuţiile lui Xenopol în acest domeniu au fost îndeaproape analizate, studiate şi puse în alăturare cu lucrările similare contemporane, făcîndu-se aprecierea generală că lucrările istoricului român sînt deosebit de meritorii, asigurîndu-i un loc de vază, alături de atîţi alţi gînditori străini în aceeaşi materie.

Asupra concluziilor acestei opere filozofice, specialiştii pot să nu fie toţi de acord, — însă î orice caz, ea a fost şi rămîne rodul unei cugetări autentice şi a unei sistematizări remarcabile, care n-au fost nicăieri trecute cu vederea şi nu puteau să fie mai alcs la noi.

---

[1] În *Istoria ideilor mele*, Xenopol menţiona: „Volumul meu întîlni o primire foarte călduroasă în toate ţările apusene şi vreo 35 critice, din care unele făcîndu-mi puternice întîmpinări, mă sileau la răspunsuri care întăreau mai bine în mine însumi ideile ce apăram şi le introdusesem şi în cugetarea europeană".

[2] Filozof german (1848-1915); întemeietorul Şcolii de la Baden şi unul dintre fondatorii axiologiei.

[3] Filozof german (1863-1936); a absolutizat autonomia valorilor în raport cu realitatea şi a postulat opoziţia dintre conceptele ştiinţelor istorice şi ale ştiinţelor naturii.

Francisc I

Monarhul Franței Francisc I (1515-1547) a fost, indubitabil, una din figurile cele mai reprezentative pentru istoria secolului XVI în Europa Occidentală. Tocmai de aceea, încă din timpul vieții sale — dar mai ales după moarte — a luat naștere o adevărată hagiografie, populară și cultă, asupra personalității sale, memoria colectivă îmbrăcînd adesea mantia unei imagistici simplificatoare, dacă nu chiar simpliste.

Cînd e vorba însă de personalități ce au jucat un rol de prim ordin nu numai pe plan național, ci și internațional, cel mai sigur control se efectuează, desigur, prin confruntarea acestei imagistici de circumstanță cu surse istorice diferite, cu mărturiile contemporanilor, confirmate sau infirmate de o solidă bază documentară. Este tocmai ceea ce s-a străduit să întreprindă un grup de istorici francezi, într-o lucrare colectivă intitulată Francisc I, pentru a pune în lumină — sub cele mai diverse ipostaze — adevărata personalitate a acestui suveran, de fapt primul monarh francez medieval în accepția etimologică a noțiunii, adică atunci cînd o descompunem în componentele ei: mon-arh, unic conducător.

Într-adevăr, odată cu Francisc I, puterea regală cunoaște în Franța o puternică consolidare, nu fără a se lovi însă și de unele împotriviri. Căci provinciile, orașele medievale trăiseră prea multă vreme într-o cvasi-autonomie pentru a se supune ușor aparatului de dominație al unei administrații ce abia începea să-și aroge și să-și fixeze atribuțiile. Meșteșugurile erau încă, în majoritatea lor, libere, iar votarea anuală a impozitelor de către fostele provincii-state (Provența, Burgundia etc.) mai perpetua iluzia unei puteri locale, care, în realitate, acorda însă mereu regelui ceea ce îi cerea. Abia în sec. XVII monarhul va putea spune, odată cu Ludovic XIV: „Statul sînt eu", dar Francisc I a fost acela care a început să uzeze de formula: „Căci aceasta este bună voia mea" (Car tel est mon bon plaisir).

Evident, nu se poate vorbi de rolul exclusiv al lui Francisc I în această evoluție a regalității franceze spre absolutism, care începuse cu mult înainte de domnia lui. Însă Francisc I a influențat-o puternic grație însușirilor sale, de care era conștient și pe care le utiliza cu o derutantă dexteritate.

„Frumos gentilom și prinț frumos", îl descria un cronicar. Și cu adevărat, Francisc I părea însuși arhetipul cavalerului francez. Foarte înalt pentru un om din vremea lui — cel puțin un metru nouăzeci, au conchis antropologii care i-au examinat scheletul — cu toracele proeminent, rezemat pe niște picioare înalte, e drept, cam subțiri, cu trăsături fine, privirea dreaptă și deschisă, părul negru, lung și fața albă, cu barba mătăsoasă și îngrijit pieptănată — de asemenea o noutate la un rege al Franței — tînărul suveran avea o ținută falnică, impunătoare. Îi plăcea să se înconjure de fast, iubea mîncarea bună și femeile frumoase și, aproape în egală măsură, turnirurile și vînătoarea. Trăsături datorită cărora a intrat în literatură ca personajul principal al dramei istorice, Le Roi s'amuse (Regele petrece), de Victor Hugo, piesă care, la rîndul ei, l-a inspirat lui Giuseppe Verdi opera Rigoletto — unde Francisc devine ducele de Mantua.

În orice caz, cert este că dacă, cu vremea, preferințele regelui au mai evoluat, exercițiile fizice au jucat pînă la sfîrșitul vieții un rol important în împărțirea timpului său. N-a declarat el, oare, în stilu-i declamator și emfatic, că „bătrîn și bolnav am să cer să fiu dus la vînătoare, și poate că și mort am s-o cer".

Regele era bun vorbitor, indiferent dacă se adresa tîrgoveților sau ostașilor săi, știa ce trebuie să spună fiecărula în parte și o făcea cu ușurință și însuflețire. În intimitatea saloanelor era un causeur fermecător. Curios din fire, avea talentul de a se instrui făcîndu-i să vorbească pe cărturarii de care-i plăcea să se înconjure și asimila numaidecît cunoștin-

ţele astfel căpătate, mulţumită unei memorii uimitoare.

În acelaşi timp avea o fire inconsecventă: putea fi deopotrivă delicat şi grosolan, deschis şi machiavelic, poetic şi trivial. Trăsături de caracter atît de deosebite generau, firesc, atitudini contradictorii. Putea fi astfel strălucitor şi uşuratic, dar şi viclean şi tenace, atunci cînd îi erau în joc interesele sau numai plăcerile. Această venalitate l-a împins deseori la acţiuni surprinzătoare pentru contemporani. Pozînd în apărător al creştinătăţii, Francisc I punea mare preţ pe alianţa cu lumea musulmană. Şi, protejîndu-i pe protestanţii din Germania, nu ezita nici un moment să-i ardă pe rug pe cei din Franţa...

În paginile ce urmează, Lévis Mirepoix, membru al Academiei Franceze, ne descrie ascensiunea lui Francisc I la tronul Franţei şi prima parte a domniei sale pînă la celebra traversare a Alpilor. Fragmentul este extras din studiul Viaţa lui „monsieur François". La rîndul său, Michel François, secretar general al Comitetului internaţional de ştiinţe istorice, ni-l prezintă pe Francisc I în ipostaza de strateg şi conducător de oşti, în bătălia de la Marignano. Fragmentul este preluat din capitolul Francisc I şi arta războiului. Titlurile aparţin redacţiei Magazin istoric.

Prinţ uşuratic sau rege, comandant şi ostaş?

LÉVIS MIREPOIX,
membru al Academiei Franceze

Istoria ne va convinge oare să renunţăm la figura legendară a regelui francez Francisc I? Nu! Cavalerul medieval în căutare de aventuri şi politicianul abil îl reprezintă deopotrivă. Aceste calităţi contradictorii şi complementare, el, regele-cavaler, le-a mînuit cu măiestrie.

Reputaţia de prinţ strălucitor şi uşuratic a prevalat pînă în timpurile recente, cînd istoria şi-a dat seama că trebuie să-i reconsidere personalitatea. E adevărat, rapoartele ambasadorilor veneţieni, singurii care îl înţeleseseră în vremea lui, au rămas multă vreme secrete.

S-a născut sub domnia lui Carol VIII (1483-1498), la 12 septembrie 1494 şi, deşi era un autentic Capeţian, deasupra leagănului său nu licărea nici o speranţă de domnie. Regele era încă tînăr, plin de viaţă. Un delfin [prinţ moştenitor] murise, dar Ana de Bretania ar fi putut naşte un altul. Şi chiar dacă un astfel de eveniment nu s-ar fi petrecut, coroana ar fi revenit ducelui d'Orléans, vărul regelui, la fel de tînăr şi plin de neastîmpăr, ce nu-şi ascundea intenţia

Francisc I soseşte la Lyon

de a avea urmaşi, căutînd să anuleze căsătoria cu nefericita Ioana, sora lui Carol VIII, incapabilă să-i dăruiască moştenitorul dorit.

Dar, în 1498, Carol VIII a murit la numai 28 ani, tronul revenind, într-adevăr, ducelui d'Orléans, care a luat ca rege numele de Ludovic XII. Noua căsătorie cu Ana de Bretania, văduva lui Carol VIII, s-a dovedit însă la fel de amăgitoare în privinţa feciorilor. Regina Ana, ce nu se putea decide să accepte unirea ducatului breton cu Franţa, a fost cît pe-aci să compromită viitorul regatului, logodind-o pe fiica lor, Claudia, cu Carol de Austria, cel ce avea să devină Carol Quintul, rege al Spaniei şi împărat al Sfîntului Imperiu roman de naţiune germană. Vindecat după o boală care îl ţinuse departe de treburile ţării, Ludovic XII a convocat Statele Generale[1] în oraşul Tours, reuşind să le convingă de necesitatea anulării tratatului referitor la căsătoria Claudiei — a cărei zestre includea şi provinciile Burgundia şi Bretania — cu împăratul germanic. Lipsa de moştenitori, ca şi dorinţa de a nu înstrăina provinciile menţionate, l-au determinat pe Ludovic să-şi îndrepte atenţia către vărul său, Francisc Valois d'Angoulême, un posibil ginere şi urmaş la tron.

Educaţia primită de tînărul prinţ şi supravegheată îndeaproape de rege a fost admirabil surprinsă de Rabelais, în *Prea înfricoşata viaţă a marelui Gargantua, tatăl lui Pantagruel* unde, printre rînduri şi dincolo de bufoneriile groase, poate fi întrezărit vlăstarul regal.

Anul 1514 îl poartă pe prinţ din surpriză în surpriză. Regina moare. Se spune că de disperare, regele ar fi vrut să-şi poarte doliul pînă la sfîrşitul zilelor. Dar politica îi sugerează lui Ludovic XII o nouă alianţă matrimonială, întrupată în persoana unei fermecătoare prinţese de optsprezece ani, Maria, sora lui Henric VIII al Angliei. Galanteria îl mînă pe Francisc într-o ciudată primejdie. El se îndrăgosteşte la nebunie de noua regină. Cîtă nelinişte în tabăra devotaţilor săi! Vor lăsa ei, oare, pe acest prinţ, în care se pun atît de mari speranţe, să se abată astfel din drumul istoriei? Este nevoie ca însăşi mama să intervină şi să-i deschidă ochii: regatul preţuieşte mai mult decît regina!

1 ianuarie 1515: regele a murit!

Situaţie rară, cînd nu se poate striga imediat „Trăiască regele!". Trebuie mai întîi să se scurgă timpul necesar pentru a se şti dacă tînăra văduvă nu este cumva însărcinată.

Aşadar, acest prinţ colateral a ajuns la tron în mai multe etape. Întîmplarea, ca şi legea dinastică, au contribuit deopotrivă, la înscăunarea lui Francisc I.

Franţa, care îl priveşte curioasă, ca întreaga Europă, de altfel, nu poate decît să admire rapiditatea şi abilitatea afirmării sale ca rege. Simţindu-se în elementul lui, Francisc îşi regizează fastuos propria învestitură. Ca toţi Capeţienii, priveşte ungerea cu gravitate. Deşi destul de liber ca spirit şi moravuri, Francisc este totuşi un credincios. Acceptarea sceptrului are semnificaţia unui act de devoţiune, după îndeplinirea căruia participă, plin de încîntare, la numeroasele spectacole ale vizitării credincioaselor sale oraşe. Spectacole care îi farmecă pe artişti şi uimesc poporul Franţei prin arta decoraţiunilor, somptuozitatea costumelor, ingeniozitatea şi talentul organizatorilor.

Dar, în culisele scenei, politica ţese o manevră neaşteptată. „În timpul acestor dis-

tracţii — scrie Bayard[2] — regele pregătea în secret expediţia pentru cucerirea ducatului Milano[3] şi, treptat-treptat, trupele sale se îndreptau către graniţă prin provinciile Lyonnais şi Dauphiné". Regele încearcă să-şi asigure alianţa veneţienilor şi să negocieze cu elveţienii care aveau unele posesiuni teritoriale în ducat; ultimii refuză însă să discute cu trimisul Franţei şi se declară solidari cu ducele de Sforza.

Francisc se decide să traverseze Alpii, însoţit de 3 000 nobili înzăuaţi, 12 000 cai, 30 000 pedestraşi, 72 piese de artilerie grea. El însuşi pune umărul pentru a împinge tunurile prin defileele Alpilor. Din perspectiva istoriei, campania sa nu va fi cu nimic mai prejos decît cea anterioară a lui Hanibal, sau decît cea de mai tîrziu, condusă de Napoleon.

Avalanşa militară se rostogoleşte pe celălalt versant al Alpilor. Elveţienii se retrag spre Milano. Sforza se simte pierdut. Aflat în pragul triumfului şi în situaţia cea mai propice pentru a declanşa atacul, ce decizie ia Francisc I? Domoleşte trupele nerăbdătoare. Mulţumindu-se cu efectul surprizei, încearcă, din nou, să ducă tratative. Îi oferă rivalului său Sforza un mare domeniu în Franţa şi propune elveţienilor să le răscumpere, pentru o sumă importantă, văile ocupate de ei în ducatul Milano, adăugînd şi o indemnizaţie considerabilă pentru a-i tenta să se înroleze de partea lui. Negocierile erau pe punctul să se încheie cu succes. Dar intervenţia cardinalului Mathias Schiner, reprezentantul papei, îi asmute pe elveţieni la luptă. Urmează Marignano, 13 septembrie 1515.

---

[1] Convocată de rege numai în situaţii foarte importante, adunarea celor trei stări reunea reprezentanţii clerului, nobilimii şi burgheziei.

[2] Pierre du Terrail, senior de Bayard (1470-1524), ilustru căpitan francez, a cărui bravură în numeroasele războaie purtate sub Carol VIII, Ludovic XII şi Francisc I i-a adus porecla de „Cavalerul fără frică şi fără prihană". Vezi *Magazin istoric*, nr. 2/1969.

[3] Francisc relua astfel disputa cu familia Sforza în privinţa Milanului, începută de predecesorul său Ludovic XII, în numele drepturilor moştenite de la bunica lui, Valentina Visconti.

A fost Marignano o victorie?

MICHEL FRANÇOIS,
secretar general al Comitetului internațional de științe istorice

Sîntem destul de bine informați asupra condițiilor în care Francisc I a traversat, cu armata lui, Alpii, spre a pătrunde în Italia, în august 1515. La sfatul mareșalului Trivulce, a folosit trecătoarea Argentières și valea Sturei, pentru a-i evita pe elvețienii ce barau, mai spre Nord, drumul obișnuit către Piemont prin Muntele Cenis și valea Suzei; dimpotrivă, relatările care ni s-au păstrat despre bătălia propriu-zisă de la Marignano sînt confuze, chiar contradictorii, oferind cifre diferite asupra efectivelor angajate și pierderilor suferite de o parte și de alta. Contemporanii au vorbit despre o „bătălie de giganți" deoarece, contrar obiceiului, ea a durat două zile întregi, dar și pentru că, de ambele părți, combatanții au dat dovadă de mare eroism. Iar scrisoarea, caldă încă de focul luptei, pe care însuși Francisc I a trimis-o mamei sale, în seara celei de-a doua zile, o mărturisește îndestul. Toate izvoarele sînt de acord cînd menționează rolul important jucat de artilerie.

În primul rînd, a fost o lovitură bazată pe surpriză. Informați, în după-amiaza zilei de 13 septembrie, că armata lui Francisc I înainta pe șoseaua ce ducea spre Milano și că un corp de cavalerie venețian ar fi putut oricînd să-i sară în ajutor, cei 2 000 elvețieni ai cardinalului Mathias Schiner, episcop de Sion, concentrați în oraș, au hotărît, cu toate că ziua era pe sfîrșite, să atace imediat, năpustindu-se „cu mare furie" asupra francezilor, ale căror efective numărau cam 25 000 oameni. Avangarda franceză, comandată de conetabilul de Bourbon, a resimțit puternic șocul și a cedat, întrucît cavaleriștii se mișcau cu mare greutate pe terenul brăzdat de numeroase canale de irigație. În virtutea tacticii lor tradiționale, care le reușise adesea, elvețienii aveau un singur obiectiv: să pună mîna pe artilerie pentru a o neutraliza sau a o folosi chiar împotriva adversarilor; natura terenului, propice pentru înaintarea infanteriei și improprie mișcării cavaleriei, deoarece împiedica goana cailor, îi favoriza în mod deosebit.

Artileria grea franceză, însumînd 72 tunuri, făcea parte din corpul de armată comandat chiar de Francisc și se afla sub ordinele directe ale generalului d'Armagnac; timp de trei ani, în calitate de comandant al artileriei franceze, acesta depusese mari eforturi pentru reorganizarea ei. El și-a dat seama numaidecît că ocupa poziții prea avansate și, într-adevăr, după cum notează Jean Barillon în *Jurnalul* lui, „un elvețian voinic din cantonul Berna, care jurase să scoată din luptă două-trei tunuri... însoțit de șapte sau opt inși, s-a aruncat asupra lor și a imobilizat cîteva". Totuși d'Armagnac a reușit să-și retragă tunurile mai în spate, lăsîndu-le în grija mercenarilor germani, care alcătuiau grosul trupelor.

În acest moment a intervenit Francisc I. Tînărul suveran — să nu uităm că de-abia împlinise 21 ani — se oprise cu o parte a armatei lîngă Mănăstirea Sfînta Brigitta, nu departe de Marignano; de altfel, contemporanii, cînd vorbeau despre această bătălie, spuneau: „Zilele de la Sfînta Brigitta". Îmbrăcat într-o armură strălucitoare, Francisc, în fruntea a 1 000-1 200 lăncieri, a șarjat cetele de elvețieni, care se și vedeau învingători. Așezați în careuri, cu sulițele înfipte în pămînt, elvețienii au întîmpinat cu bravură atacul cavaleriei. Artileria franceză se afla din nou în pericol, amenințată de atacul, cel mai puternic după cîte se pare, al halebardierilor elvețieni. Regele i-a putut opri, opunîndu-le 5 000-6 000 mercenari germani. Și cum tunurile fuseseră pregătite în poziție de tragere, salvele lor au semănat panică în rîndurile ostașilor din cantoane, respinși de oastea franceză, cu regele în frunte, de partea cealaltă a unui canal de irigație.

Între timp se lăsase noaptea. „Chiar și după ce luna a intrat în nori — povestește un participant la bătălie — toată oștirea noastră a rămas pe loc, Francisc însuși, petrecînd restul nopții în șa, cu mîna pe lance, casca pe cap și neîngăduindu-și decît cîteva clipe de odihnă, pe afetul unui tun".

În zorii zilei următoare, 14 septembrie, a început a doua luptă; ea a ținut pînă-n seară și, deși artileria a con-

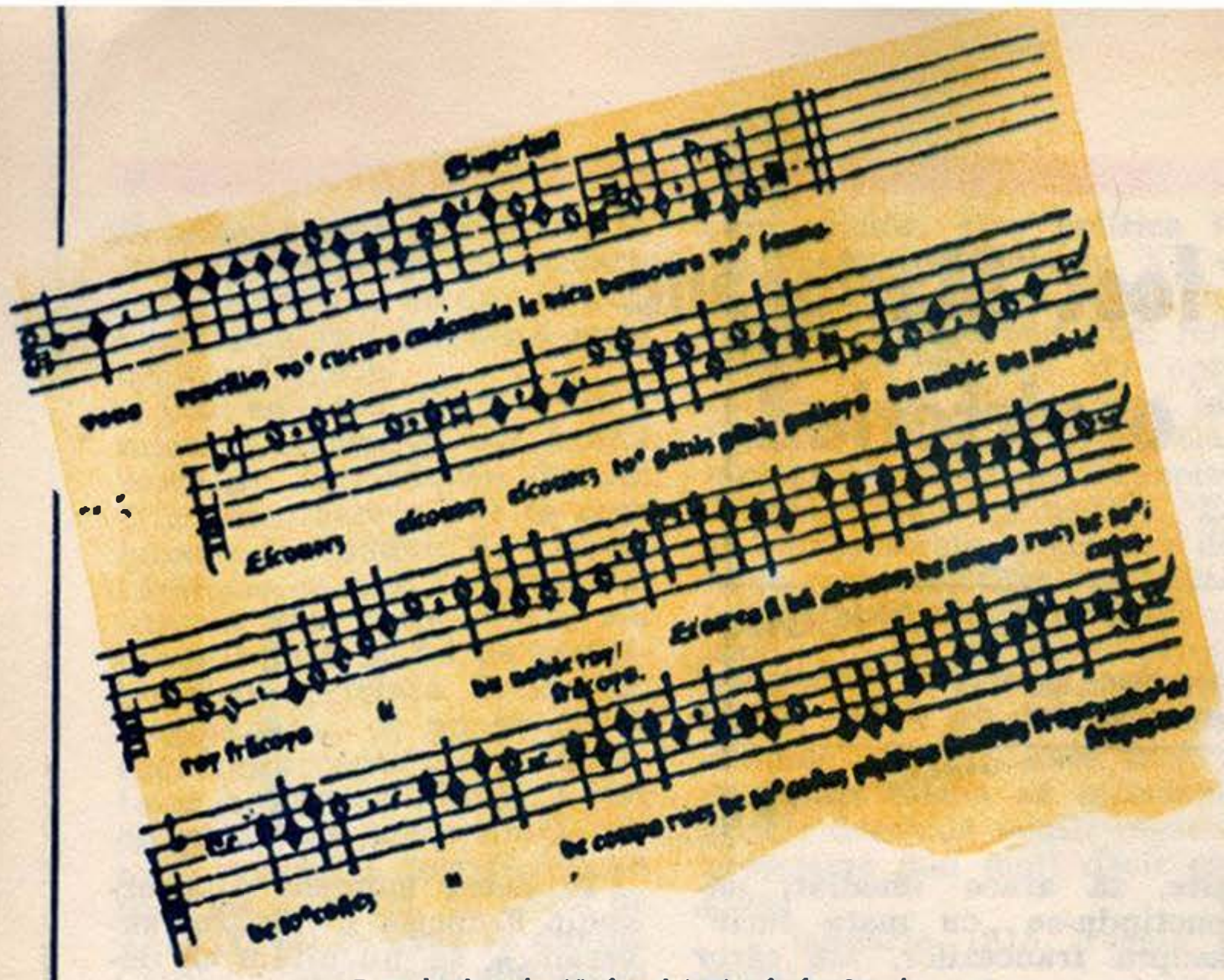

Baladă inspirată de victoria de la Marignano

tinuat să joace un rol important, grelele ciocniri din ajun au fost înlocuite de o serie de mişcări rapide, ce aveau să determine victoria armatei regale. În primul rînd, Francisc a renunţat la eşalonarea trupelor în adîncime din ziua precedentă, pentru a le aşeza în linie, el însuşi plasîndu-se cu artileria în mijloc, conetabilul de Bourbon cu avangarda, la dreapta, iar ducele d'Alençon, care comanda ariergarda, la stînga. Centrul a fost primul care a suportat şocul atacului: „Mi-au aruncat în cap, scria regele, opt mii de oameni, plus toată artileria lor, şi alte cîteva mii au atacat flancurile". Dar, din nou, tunurile lui d'Armagnac au oprit atacul elveţienilor, semănînd dezordine în rîndurile lor şi pricinuindu-le pierderi grele. O nouă „ceată" de vreo cinci mii de elveţieni era cît pe-aci să străpungă frontul francez, cînd, căpitanul de origine spaniolă, Pedro Navarro, i-a respins cu focul archebuzelor. Cavaleriei nu-i mai rămînea decît să exploateze situaţia creată, urmărindu-i cu şarjele ei pe elveţienii care începuseră să se retragă, dar în ordine. Iar dacă intervenţia tardivă a corpului veneţian de cavalerie uşoară, chemat în ajutor de Francisc, în cursul nopţii, a contribuit la alungarea lor, el nu i-a putut totuşi împiedica să ajungă pînă la Milano.

A fost Marignano o victorie? Fără îndoială, dar o victorie scump plătită; pierderile francezilor au fost mai mici decît acelea ale elveţienilor, evaluate la opt mii de oameni scoşi din luptă. A fost o bătălie frontală în cursul căreia, pentru prima oară, infanteria elveţiană n-a putut trece de artileria franceză, care a făcut minuni. A fost o bătălie de durată care, în orice caz, a conferit tînărului rege al Franţei un prestigiu nepieritor. Să-l ascultăm pe memorialistul Brantôme (1540-1614): „A luptat vitejeşte... cum nicicînd n-a fost văzut altul mai bun; şi-a îndeplinit atît de bine misiunea-i de rege, comandant şi ostaş, încît ar fi greu de spus de care anume s-a achitat mai bine".

Cuvînt introductiv şi traducere
Dumitru HÎNCU

PLANSELE NOASTRE

① Domnia lui Francisc I s-a caracterizat, pe plan intern, prin renaşterea artistică şi culturală a Franţei: Francisc I ascultînd un text din istoricul roman Diodor din Sicilia, (sus)... iar pe plan extern, printr-o înverşunată luptă împotriva Habsburgilor, începută în septembrie 1515. Regele francez în timpul bătăliei de la Marignano **(Francisc I,** p. 28)

②③ Strălucit reprezentant al umanismului românesc, Petru Cercel a rămas în istoria patriei prin prestigioase realizări, încurajînd dezvoltarea artelor şi arhitecturii în stil renascentist, a învăţămîntului etc. Descoperiri recente atestă preocuparea domnului pentru introducerea limbii române în actele de cancelarie, lui datorîndu-i-se cel dintîi sigiliu cu legenda în limba română, semnalată acum ca atare în *Magazin istoric* de Ioan Chiper. În imagini, portretul voievodului (frescă de la ctitoria Călui); o vedere a împrejurimilor Londrei veacului XVI (oraş unde a fost descoperit recent sigiliul); în partea de jos, alte oraşe europene prin care Petru Cercel a peregrinat în tinereţe, în strădania de a obţine sprijin pentru dreptul său la dobîndirea tronului Ţării Româneşti. De la dreapta la stînga: Istanbul, Paris, Viena, Veneţia **(Cel mai vechi sigiliu cu legenda în limba română,** p. 6)

④ **Jucătorii de şah,** Pictură de Girolamo de Cremona, a doua jumătate a sec. XV **(Jocurile de societate în evul mediu,** p. 55)

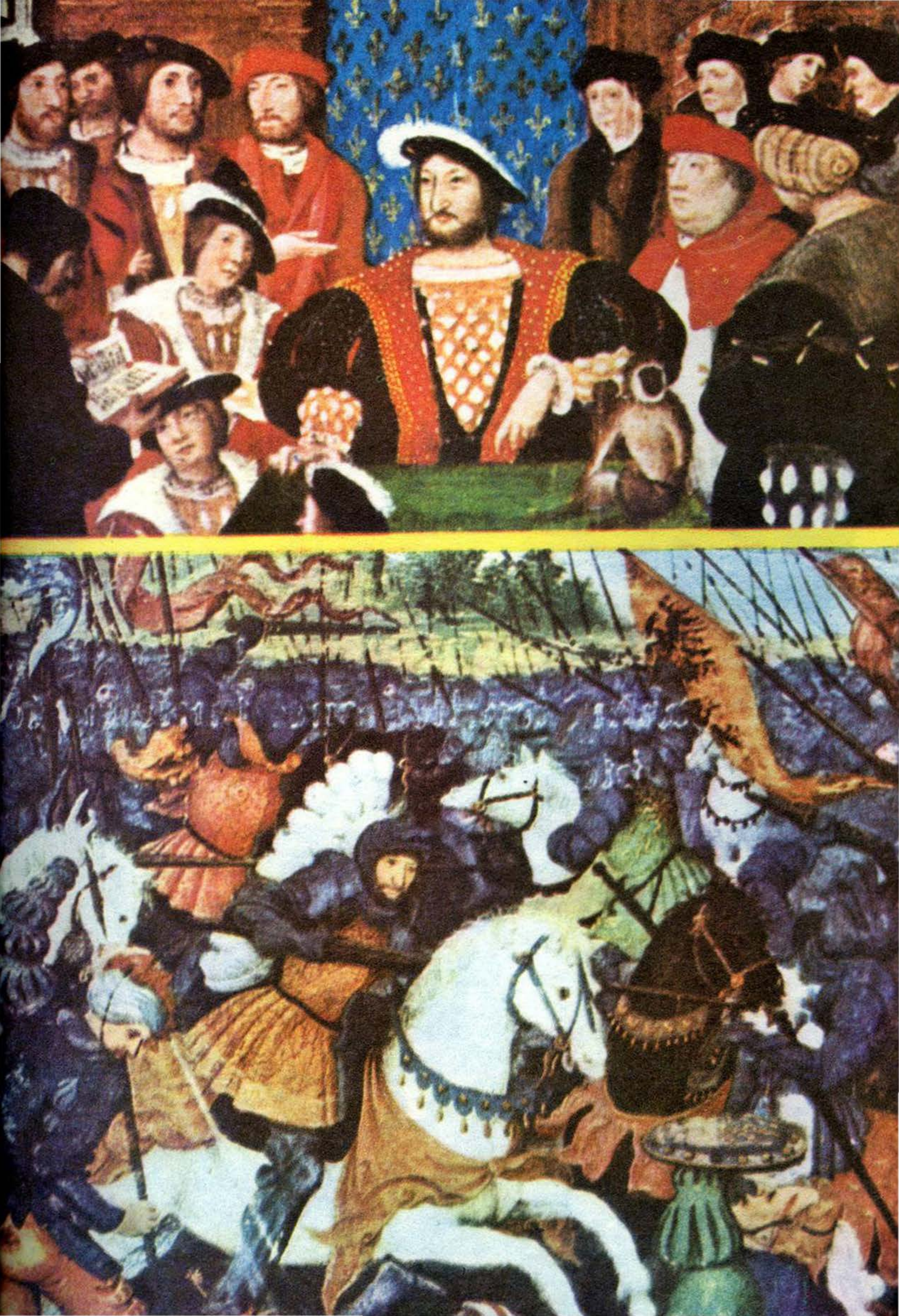

ВЪ ЛИСТУ ЕСТЬ СИЛЬ ВЕЛИКЪ
НЕПРІЯТЕЛЬСТВЕ ИЗВѢЩАЙ КРЪ
ВЪ ХВАСТѢ МАЛЪ ЗМІЙ КІЙКОЕ

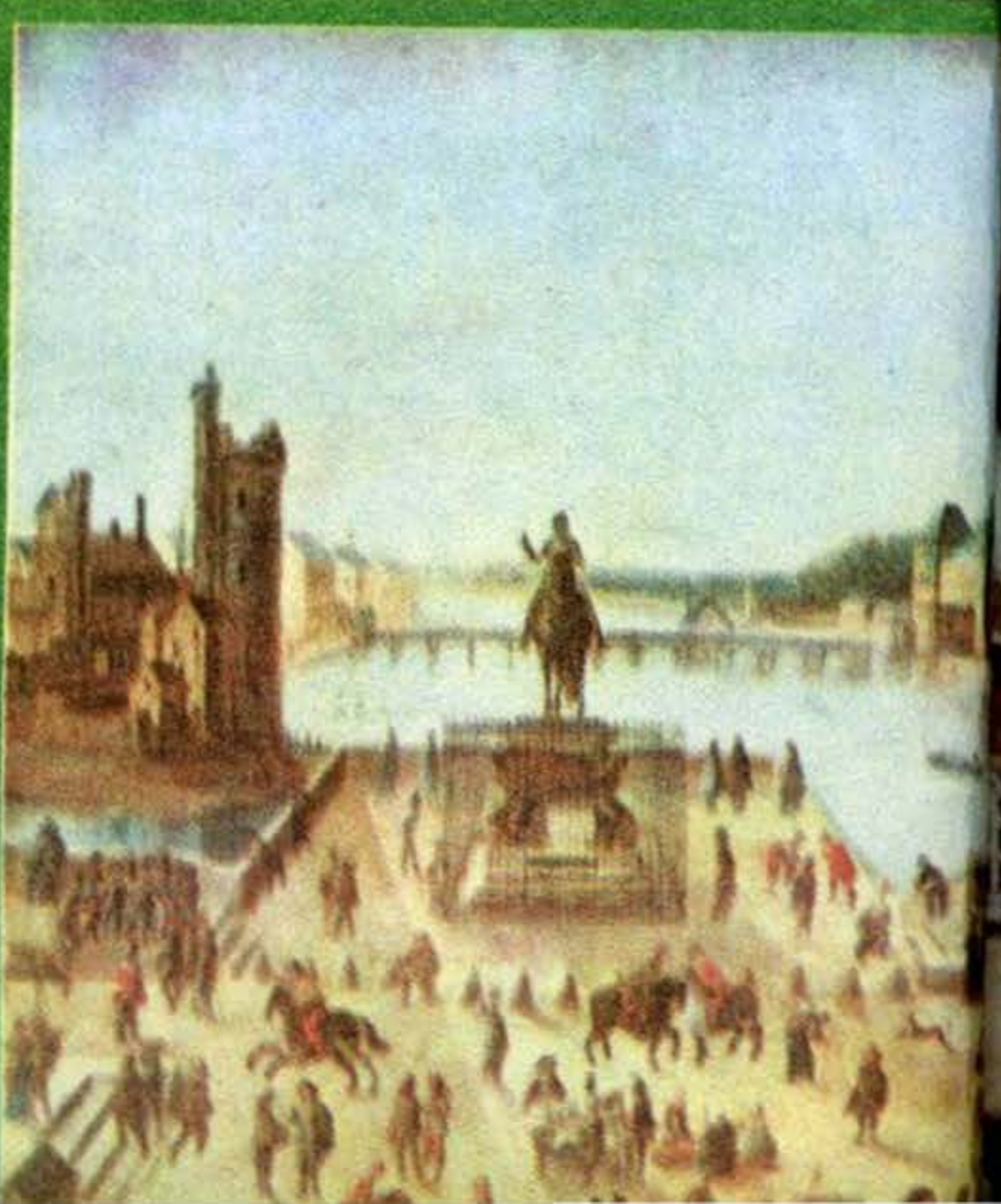

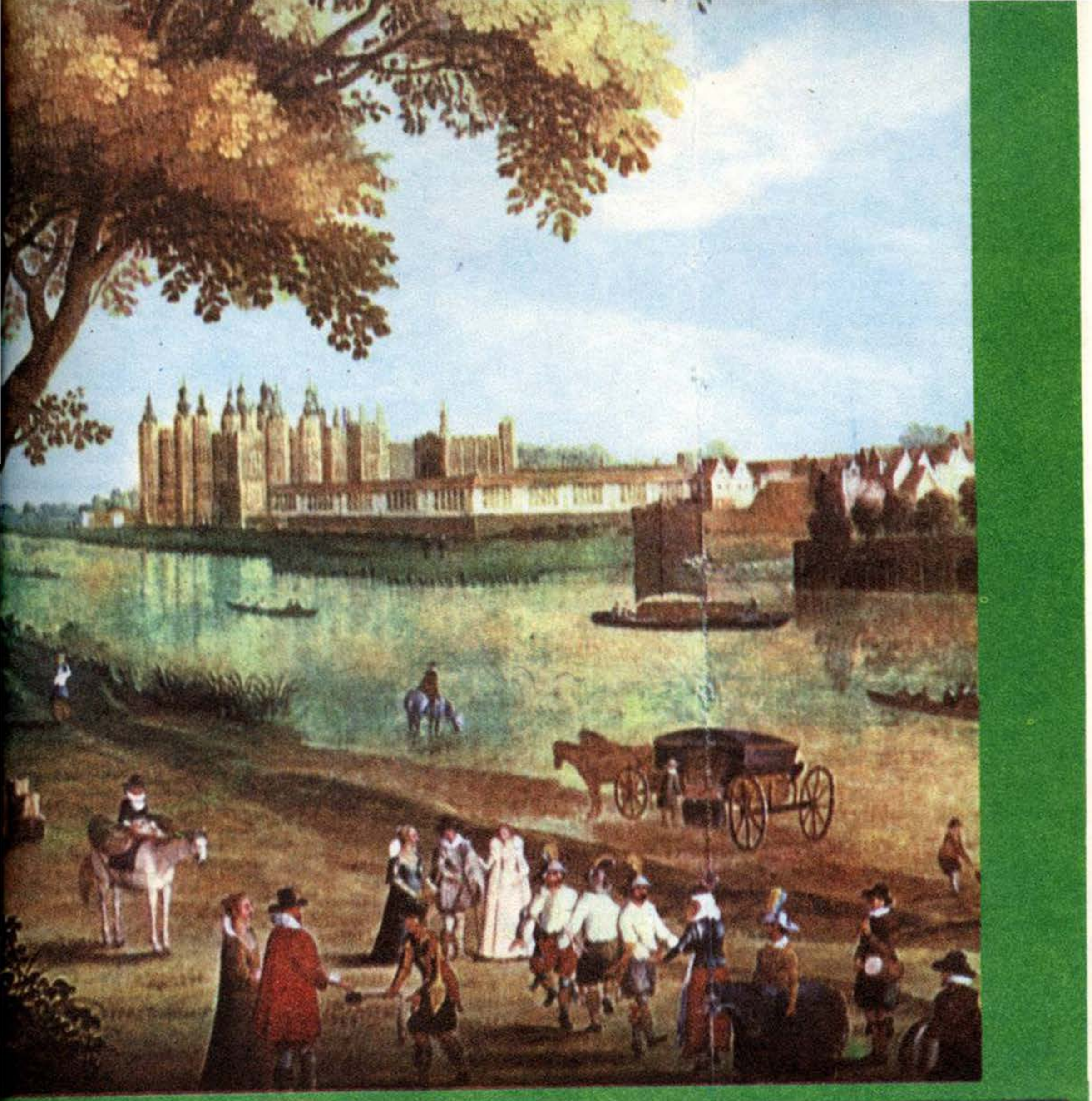

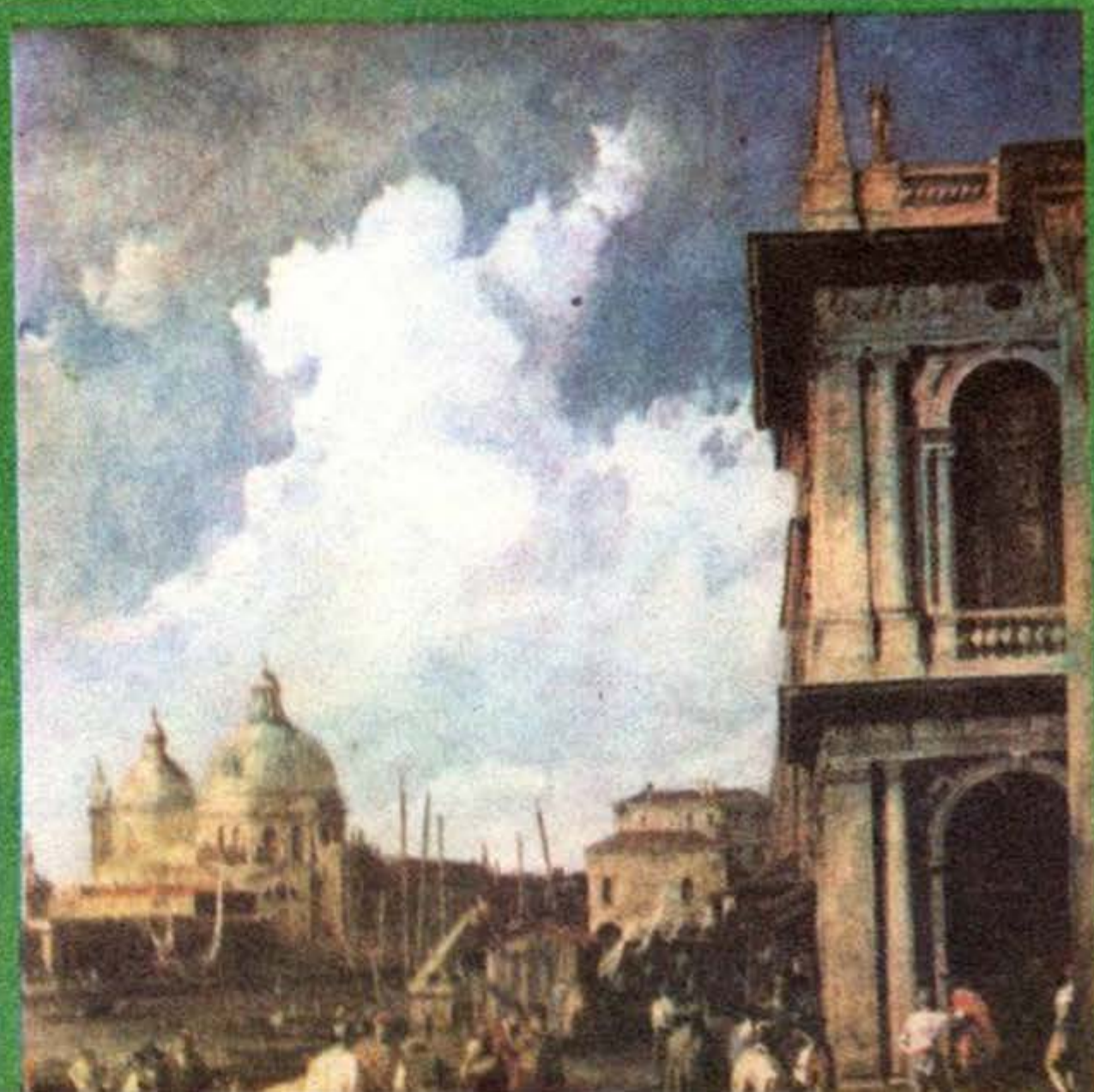

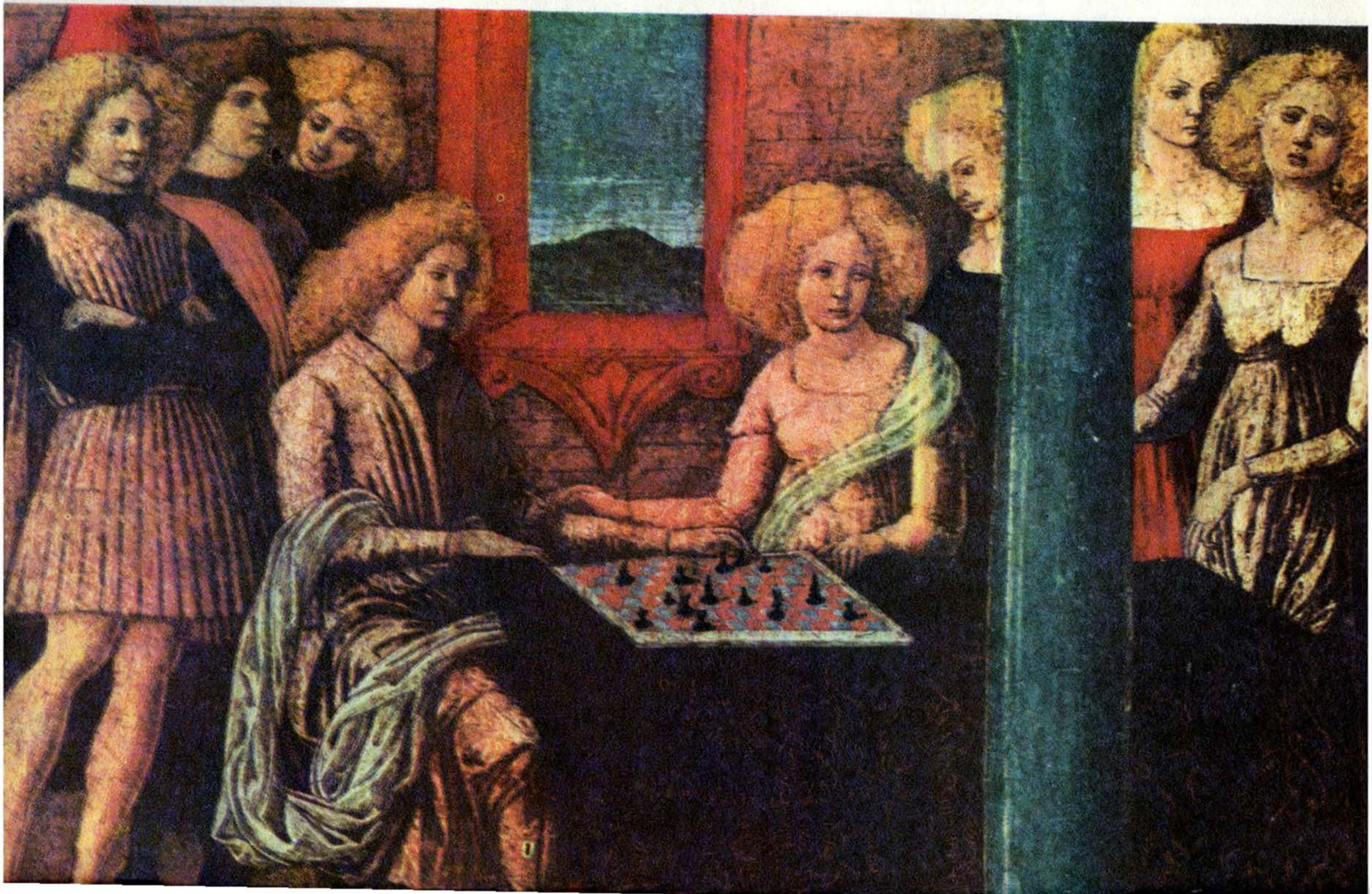

Februarie 1944

BĂTĂLIA PENTRU NIKOPOL

D. D. LELIUŞENKO,
general de armată

În numărul trecut al revistei, am publicat un fragment din amintirile generalului de armată sovietic D.D. Leliuşenko (apărute la Moscova sub titlul Moscova — Leningrad — Berlin — Praga. Însemnările unui comandant de armată), **despre finalul operaţiei de eliberare a Donbassului, din septembrie 1943. Din aceeaşi lucrare, am ales pentru numărul de faţă relatarea despre dramatica bătălie din februarie 1944, pentru cucerirea oraşului Nikopol, centru industrial nodal al Ucrainei[1].**

În noiembrie 1943, trupele Frontului 4 ucrainean reuşesc să iasă la cursul inferior al Niprului, cu o singură excepţie: raioanele de la Sud de Nikopol, unde inamicul organizează apărarea pe un sector de 120 km lăţime şi 25-35 km adîncime. Acest sector este denumit „capul de pod de la Nikopol". Aici acţionează opt divizii de infanterie hitleriste, iar la scurt timp mai sînt aduse încă două divizii de tancuri şi două divizii de vînători de munte, formînd gruparea operativă „Schörner". Zdrobind rezistenţa inamicului, trupele Armatei 3 de gardă ajung în imediata apropiere a capului de pod de la Nikopol. În dreapta este Niprul, care constituie limita de despărţire cu Frontul 3 ucrainean, la stînga — Armata 5 de izbire, din compunerea frontului nostru.

Marele Cartier General ordonă comandanţilor Fronturilor 3 şi 4 ucraineene să zdrobească gruparea inamicului de la Nikopol şi Krivoi Rog, să cucerească acest raion al Ucrainei, care are o mare importanţă strategică şi economică pentru ţară. Potrivit concepţiei iniţiale, rolul principal în lichidarea capului de pod de la Nikopol îl are Armata 5 de izbire. Armata 3 de gardă, fără mijloace de întărire, acţionează la Nord-Est. În decurs de cinci zile de lupte grele, nici Armata 5 de izbire, nici Armata 3 de gardă şi nici celelalte armate nu obţin succese hotărîtoare. Ca urmare, Marele Cartier General hotărăşte ca lichidarea capului de pod de la Nikopol să fie dată în sarcina Armatei 3 de gardă, în care scop primim întăriri: Corpul 4 mecanizat de gardă, Corpul 19 de tancuri şi Corpul 37 de armată.

La telefon — Stalin

La începutul operaţiei, la Armata 3 de gardă soseşte şeful Marelui Stat Major, mareşalul Uniunii Sovietice Aleksandr Mihailovici Vasilevski, un om încîntător, dar mai ales un mare strateg. A luat parte la elaborarea importantelor operaţii duse de armata roşie în faţa Moscovei, pe Volga, în întîndul de la Kursk, în Donbass şi Zaporojie. Facem împreună analiza situaţiei. Ne învaţă cum trebuie planificate operaţiile mari de armată, cum se întrebuinţează aviaţia şi multe, multe alte lucruri utile.

La 16 ianuarie 1944, Armata 3 de gardă, după o pregătire de artilerie şi de aviaţie de o jumătate de oră, rupe apărarea germană pe o adîncime de 6 km însă nu poate înainta mai departe, din cauza rezistenţei dîrze opuse de inamic. Pe lîngă punctul de observare unde

[1] Titlul şi subtitlurile aparţin redacţiei noastre.

ne aflăm noi — mareşalul A. M. Vasilevski şi cu mine — trec sub escortă aproximativ 4 000 prizonieri, soldaţi şi ofiţeri inamici.

Aleksandr Mihailovici îmi spune:

— Înseamnă că inamicul este zdrobit. Numărul morţilor şi răniţilor este cu mult mai mare.

De la punctul de observare, se vede bine lupta din capul de pod.

— Să mergem împreună, îmi spune Aleksandr Mihailovici. Probabil se va încinge o discuţie mai lungă.

Desigur, va fi vorba despre înaintarea noastră mult prea lentă. Între timp, aflasem de la prizonierii capturaţi şi din documentele căzute în mîinile noastre că Hitler stabilise o soldă dublă pentru apărătorii capului de pod de la Nikopol, le promisese recompense mari, concediu în patrie, precum şi alte măsuri stimulatorii.

Discuţia mareşalului Vasilevski cu comandantul suprem durează două-trei minute, după care este întreruptă din cauza avarierii cablului de către un proiectil inamic, care explodează în apropierea punctului nostru de observare. Înlăturăm repede avaria şi convorbirea se reia.

După cîte reuşesc să-mi dau seama, tonul discuţiei este liniştit. Curînd, Aleksandr Mihailovici îmi dă microreceptorul şi îmi spune:

În 1944, tancurile sovietice şi-au continuat năvalnica ofensivă, eliberînd numeroase localităţi ale ţării

— Nu pot să înţeleg, de ce atîta încrîncenare din partea lor?

Şi pe mine mă frămîntă aceeaşi problemă. În acest moment, se apropie şeful transmisiunilor armatei, locotenentul-colonel A. I. Ostrenko, şi raportează:

— Tovarăşe mareşal al Uniunii Sovietice, vă cheamă la telefon tovarăşul Stalin.

El ceruse ca acest cap de pod să fie menţinut cu orice preţ. Dislocase de pe alte direcţii Divizia 23 de tancuri şi Divizia 3 vînători de munte; de asemenea, completase Diviziile 258, 79, 335 şi 302 infanterie, precum şi alte mari unităţi aflate aici. Toate acestea explică în parte rezistenţa opusă de hitlerişti, dar nu dau un răspuns mulţumitor la întrebarea principală: ce urmăreşte inamicul de luptă cu atîta înverşunare şi cu atîtea pierderi pentru capul de pod de la Nikopol?

— Iosif Visarionovici vrea să vă vorbească.

Iau microreceptorul. Încă din timpul bătăliilor de la Moscova şi Stalingrad, ştiam că Stalin are un ton calm, pe care şi-l menţine chiar şi în situaţii critice.

— La aparat Leliuşenko.

— Bună ziua, tovarăşe Leliuşenko. Ce e acolo la voi? Nu reuşiţi să curăţaţi capul de pod?

— Da, tovarăşe Stalin, nu reuşim. Nici nu pot să raportez cauzele; fasciştii suferă pierderi grele însă se opun

cu disperare şi îşi aduc mereu forţe proaspete.

— Nikopolul şi împrejurimile lui, tovarăşe Leliuşenko, sînt bogate în mangan şi fără mangan nu se face oţel de înaltă rezistenţă. De asta se opun hitleriştii cu atîta îndîrjire. Germania duce lipsă de minereu de mangan. Nu are deloc. Pe deasupra, Hitler nu vrea să părăsească Crimeea. Probabil speră ca din capul de pod de la Nikopol să acorde ajutor trupelor sale izolate. V-aţi gîndit la o soluţie eficace şi rapidă?

Probabil că problema noastră se discuta la Marele Cartier General. Aveam nişte propuneri personale, pe care le împărtăşisem nu demult lui Feodor Ivanovici Tolbuhin [comandantul Frontului 4 ucrainean], aşa că îi răspund:

— Tovarăşe Stalin, noi atacăm capul de pod de la Nikopol frontal, de aceea sîntem nevoiţi să străbatem regiuni vaste, cu soluri aluvionare adiacente Niprului, ceea ce reclamă forţe importante şi mult timp. După părerea mea, ar fi bine ca, simultan cu ofensiva Armatei 3 de gardă a Frontului 4 ucrainean, dinspre Sud, să se execute o puternică lovitură cu forţele Frontului 3 ucrainean dinspre Nord, pe direcţia Nikopol-Marganeţ, prin Apostolovo. Mai ales că acolo Niprul a fost forţat şi nu există soluri aluvionare. În felul acesta, aici, la Nikopol, inamicul poate fi încercuit şi nimicit.

Stalin ascultă cu atenţie pînă la capăt, fără să mă întrerupă, şi spune, în concluzie: „Opiniile dumneavoastră vor fi discutate". Urîndu-mi succes, el mă roagă să i-l dau din nou la telefon pe A. M. Vasilevski.

Un punct de trecere peste Nipru

Astăzi, cînd s-au publicat numeroase documente şi materiale referitoare la cel de-al doilea război mondial, cauzele rezistenţei înverşunate a hitleriştilor sînt foarte limpezi. Încă din martie 1943, Hitler declarase: „În ce priveşte manganul Nikopolului, marea lui importanţă pentru noi nici nu mai intră în discuţie. Pierderea Nikopolului (pe Nipru, la Sud-Vest de Zaporojie) ar însemna sfîrşitul războiului". Iată de ce ordonase el trupelor să lupte pe viaţă şi pe moarte pentru oraş.

În ziua de 18 ianuarie, primim directiva frontului pentru ofensivă. Ni se lasă la dispoziţie zece zile, pentru a pregăti noua operaţie. La 31 ianuarie 1944, încă înainte de revărsatul zorilor, după o scurtă dar puternică pregătire de artilerie asupra nodurilor de apărare a inamicului, trupele armatei trec la atac cu batalioanele înaintate.

F.I. Tolbuhin ne comunică că, tot în aceeaşi zi, începe ofensiva spre Nikopol şi trupele Frontului 3 ucrainean dinspre Nord, prin Apostolovo. Fără să vreau, îmi amintesc discuţia cu comandantul suprem, de la 16 ianuarie.

Deşi înceată, înaintarea noastră continuă. Reuşim să rupem apărarea inamicului pe o adîncime de 5 km, în două sectoare înguste, dar inamicul opune o rezistenţă deosebit de dîrză, sprijinită puternic de aviaţie.

În februarie, cînd începe dezgheţul de primăvară, ofensiva în solurile aluvionare adiacente Niprului este o acţiune foarte grea. Oamenii şi caii se împotmolesc în terenul moale, artileria rămîne în urmă, soldaţii cară cu spatele aruncătoarele de mine, mitralierele, muniţia şi alimentele şi se afundă pînă la genunchi în noroi. Sectoarele pe unde se poate înainta sînt minate de inamic şi acoperite cu un foc intens. În pofida acestor greutăţi, unităţile noastre înaintează cu tenacitate.

Sîntem sprijiniţi puternic din aer de Corpul aerian al generalului-maior Evgheni Iakovlevici Savitki, în prezent mareşal de aviaţie. Către sfîrşitul zilei de 4 februarie, trupele noastre au avansat ceva, dar din cauza rezistenţei puternice a adversarului şi a terenului desfundat de ploi — şi aşa foarte moale — nu neam îndeplinit misiunea. În noaptea de 4 spre 5 februarie, ofensiva noastră continuă. Se simte că inamicul a introdus din nou în capul de pod forţe proaspete, în special unităţi de tancuri.

Ţinînd seama de situaţie, hotărîm ca, în cursul nopţii de 6 februarie, să ocolim localităţile pe care duşmanul le-a transformat în puternice noduri de rezistenţă şi să ajungem la malul de Sud al Niprului. Pentru a fărîmiţa dispozitivele de luptă ale inamicului şi a-l devansa, creăm o grupare mobilă, cu o misiune deosebit de importantă: să ajungă la Nipru şi să cucerească puncte de trecere. Dinspre Nord-Est înaintează spre Nikopol trupele Frontului 3 ucrainean.

Curînd, după modul de desfăşurare a luptelor, înţelegem că trupele noastre au fărîmiţat pe inamic în grupuri izolate. În acest moment, îmi vine ideea să înaintez cu hotărîre, astfel ca, urmărind îndeaproape forţele duşmane, care se retrag în grabă, să ajung la cursul de apă, să capturez mijloacele de trecere ale hitleriştilor, să forţez din mişcare Niprul şi să eliberez Nikopolul. În prima jumătate a zilei de 7 februarie, reuşim să ajungem la malul Niprului pe o mică porţiune, nimicind peste 3 000 soldaţi şi ofiţeri inamici. Luăm prizonieri un mare număr de hitlerişti, capturăm peste 150 tunuri şi aruncătoare de mine, cîteva zeci de tancuri, dar, ceea ce este cel mai important, ne facem rost de la inamic de mijloace de trecere a fluviului.

8 februarie, ora 4 dimineaţa

Fără a aştepta curăţirea completă a capului de pod, batalionul maiorului G. M.

(Continuare în p. 59)

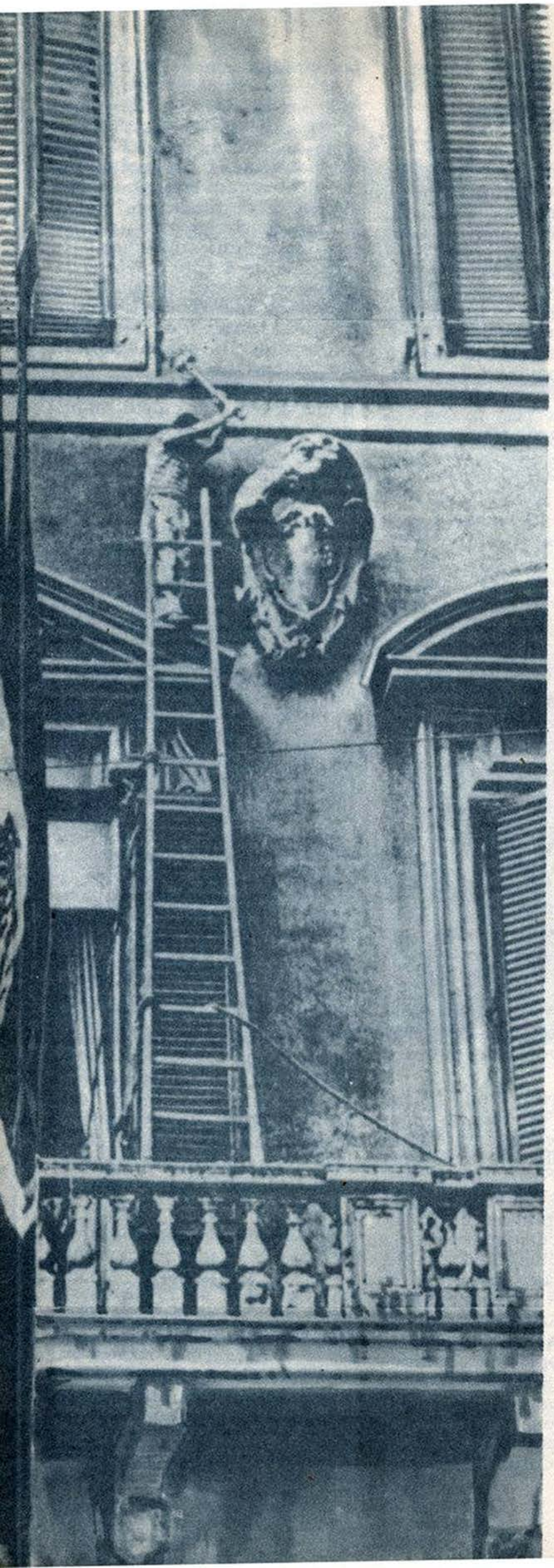

ITALIA

LA RĂSCRUCE:

de la căderea lui Mussolini la armistiţiu

EUGEN PREDA,
doctor în istorie

Roma era complet toropită spre sfîrşitul acelei duminici toride de 25 iulie 1943. Nu fusese nici o alarmă în tot cursul zilei. Bombardierele anglo-americane nu-şi făcuseră apariţia deasupra „Cetăţii Eterne". Din alambicatele informaţii oficiale nu rezulta clar tabloul luptelor din Sicilia, unde aliaţii occidentali debarcaseră de două săptămîni. Fila calendarului se pregătea să dispară, fără vreo menţiune specială. Deodată, la orele 22.45, reconfortantul concert transmis la posturile de radio centrale s-a întrerupt. Mai mult ca orice, tăcerea care a urmat a mobilizat atenţia. Apoi într-o lectură albă au răsunat cuvintele: „Maiestatea Sa regele şi împăratul a acceptat demisia din funcţia de şef al guvernului, de prim-ministru şi de secretar de Stat a excelenţei sale cavalerul Benito Mussolini şi a numit ca şef al guvernului, prim-ministru şi secretar de Stat pe cavalerul mareşal al Italiei Pietro Badoglio".

De fapt, de cinci ore, „Ducele", imediat după audienţa la rege, fusese arestat chiar în curtea Vilei Savoia. La aflarea ştirii transmisă de radio, fără a cunoaşte acest „amănunt", Italia întreagă, sub impulsul unei bucurii frenetice, a ieşit în stradă: fasciile de piatră — simbol al regimului — au fost distruse, portretele lui Mussolini rupte. Două decenii de putere fascistă s-au dizolvat în acea noapte, fără să se tragă un foc de armă. Regimul

„cămăşilor negre", ale cărui „ploşniţe" — cum erau denumite insignele — fuseseră purtate de milioane de aderenţi, cu aparatul său terorist, cu unităţile de elită înarmate ale „Miliţiei", se năruise. Părea, că, dintr-o trăsătură de condei, coşmarul dictaturii fasciste încetase şi pacea se va instaura odată cu venirea zorilor. Aşa a perceput poporul italian, care invadase străzile, momentul anunţat la radio şi care apărea ca avînd semnătura a doi septuagenari: regele Victor-Emmanuel III şi mareşalul Pietro Badoglio.

Evenimentele care au condus la acel 25 iulie 1943 şi urmările lor sînt în mare măsură familiare cititorului român din epopeea rezistenţei antifasciste a lui Luigi Longo Poporul italian ia armele (Editura Politică, 1970), din volumul lui Max Gallo, Italia lui Mussolini (Editura Politică, 1969), din însemnările fostului şef al statului major, mareşalul Ugo Cavallero, apărute în Memorial de război (Editura Politică, 1976), din paginile Magazinului istoric[1], din numeroase lucrări ale istoricilor noştri consacrate marii conflagraţii a secolului XX[2]. Acestui bogat dosar I se adaugă, acum, notaţiile unuia dintre protagonişti: mareşalul Pietro Badoglio. Ele au fost redactate în vara anului 1944, la scurtă vreme după ce fusese nevoit să abandoneze şefia guvernului încredinţată în ziua arestării lui Mussolini.

Născut în 1871, într-o familie de mici proprietari agricoli, Badoglio îmbrăţişează de tînăr cariera militară, parcurgînd de la 19 ani, cînd devine sublocotenent de artilerie, treptele ierarhice pînă la gradul de general în timpul primului război mondial şi de şef al statului major în noiembrie 1919, funcţie pe care o deţine pînă în februarie 1921. În 1922, se pronunţă pentru un regim militar, pentru a bara calea lui Mussolini, dar Victor-Emmanuel III nu îndrăzneşte să adopte această formulă, ceea ce duce la trimiterea lui Badoglio ca ambasador în Brazilia. Declarîndu-şi ulterior solidaritatea cu Mussolini, Badoglio este rechemat în 1925 în funcţia de şef al statului major şi avansat mareşal, un an mai tîrziu. Guvernator al Libiei (1928-1934), comandant al trupelor agresoare în Etiopia, unde devine vicerege în 1936, Badoglio, deşi iniţial n-a fost de acord cu intrarea Italiei în al doilea război mondial, considerînd că nu dispune de forţa necesară, îşi reia funcţia de şef al statului major. În legătură cu împotmolirea agresiunii împotriva Greciei, între Badoglio şi Mussolini intervine o nouă criză, mareşalul dîndu-şi demisia la începutul lui decembrie 1940 şi retrăgîndu-se din viaţa politică. Era firesc ca, în cuiisele conjuraţiei împotriva lui Mussolini, unii să privească spre Badoglio atunci cînd regimul fascist se afla într-o stare explozivă ca urmare a înfrîngerilor Axei pe Frontul de Răsărit şi în perimetrul mediteranean, cînd fascismul italian era sufocat de alianţa cu Germania, de crahul economic şi de efervescenţa din rîndul maselor populare, dornice de „pace, pîine, libertate".

Populaţia Romei îşi manifestă bucuria la aflarea veştii armistiţiului (imagine din lucrarea La Rezistenza in Europa *de Fernando Etnasi)*

In p. 36: *tirania a luat sfîrşit; „fasciile", însemnele puterii mussoliniene, sînt demolate de pe clădirile publice*

Extrasele din memoriile mareşalului P. Badoglio, prezintă, din unghiul său de vedere, două momente: 1) situaţia din ajunul reuniunii Marelui consiliu fascist, care, la 24 iulie[3], a votat cu mare majoritate o rezoluţie de neîncredere în Mussolini, urmată de demiterea şi arestarea sa; 2) pertractările în vederea încheierii armistiţiului cu Naţiunile Unite.

Pe baza surselor existente în prezent, apar necesare unele precizări, mai ales că ele proiectează, peste timp, posibilitatea înţelegerii unor evenimente petrecute cu 37 ani în urmă. Lovitura de stat, din 25 iulie 1943, care iniţial avusese în vedere menţinerea colaborării cu numeroşi membri ai Marelui consiliu fascist, a reprezentat din partea regelui „o fugă înainte", pentru a devansa mişcarea de rezistenţă antifascistă, pentru a menţine monarhia compromisă de strînsa împletire cu guvernarea mussoliniană, precum şi structurile economico-

[1] *Magazin istoric*, nr. 6/1972, 5-9/1973, 4/1974, 12/1975, 6/1976.

[2] Vezi şi studiul Mariei Covaci: *Italia 1922*, *Anale de istorie*, nr. 2/1979.

[3] *Magazin istoric*, nr. 6/1967.

sociale, printr-un regim militar care să încerce, totodată, desprinderea din „brutala prietenie" cum era calificată Axa Berlin-Roma. În proclamaţia regelui din aceeaşi seară, se şi afirma: „Nici o deviere nu trebuie să fie tolerată, nici o recriminare nu poate fi permisă". La rîndul său, Badoglio, a spus, tot atunci, la radio: „Războiul continuă". Cu toate acestea, în acel moment a apărut un nou factor de primă dimensiune — reacţia populară spontană şi de masă, la aflarea demiterii lui Mussolini. Cum avea să scrie mai tîrziu Luigi Longo: „adoptînd această soluţie, monarhia înlătura posibilitatea formării unui guvern din care să facă parte şi elemente democratice, ceea ce ar fi însemnat ruperea imediată a alianţei cu Germania şi încheierea unui armistiţiu cu Aliaţii, preferînd să transforme dictatura fascistă în dictatură militară şi să continue războiul. Dar în noaptea de 25 spre 26 a avut loc intervenţia impetuoasă a poporului care şi-a pus amprenta asupra întregii desfăşurări a evenimentelor ce au urmat. Poporul sărbătorea ziua de 25 iulie ca ziua ieşirii din război şi din întunericul celor douăzeci de ani de fascism, aşteptînd de la acest eveniment înfăptuirea revendicărilor care-l interesau cel mai mult. Astfel, el a frînat desfăşurarea planului monarhiei în întreaga lui amploare şi a împiedicat includerea unor reprezentanţi ai opoziţiei fasciste, ca Grandi sau Bottai, în guvernul de «tehnicieni» dorit de rege" (Poporul italian la arme, p. 39).

Chiar în ziua de 26 iulie, la ordinul lui Hitler, prin pasul Brenner, încep să afluiască noi divizii ale Wehrmachtului, care trec la ocuparea întregii peninsule italice. În numele guvernului, autorităţile iau măsuri de mînă forte pentru a menţine „ordinea"; acestor măsuri, în decursul celor 45 zile pînă la anunţarea armistiţiului, le cad victime peste 100 antifascişti. Paralel, trimişii lui Badoglio încep încercările de semnare a armistiţiului, care este anunţat la 8 septembrie; a doua zi, în zori, regele şi guvernul părăsesc Roma, refugiindu-se în extremitatea sudică a Italiei. Tot la 9 septembrie, din rîndul partidelor democratice, a luat naştere Comitetul de eliberare naţională (C.N.L.), organ conducător al mişcării de rezistenţă antifascistă[1]. Din această fază, în care în cea mai mare parte a ţării se întinde autoritatea Wehrmachtului şi S.S.-ului, în Nord se proclamă „Republica Socială", în frunte cu Mussolini, eliberat de un comando german. În condiţiile ridicării la luptă cu arma în mînă a Rezistenţei, mobilizate de partidele antifasciste, Badoglio, aflat în fruntea unui guvern care în teritoriul eliberat de anglo-americani nu dispune, de fapt, de mijloacele exercitării funcţiunilor sale, joacă mai curînd rolul unui intermediar, unui interlocutor al Aliaţilor şi caută o deschidere cu partidele antifasciste. Dar, „relaţiile sale cu antifaşciştii rămîn dificile, nu atît din motive de incompatibilitate personală, cît dintr-o ostilitate de principiu, afirmată de partide în Congresul de la Bari, de a colabora cu regele discreditat" (Enciclopedia dell'antifascismo e della Resistenza, vol.I, La Pietra, Milano, 1968, p. 214). Un nou guvern Badoglio se formează în aprilie 1944, cu participarea reprezentanţilor partidelor antifasciste. Dar acesta este şi ultimul act din viaţa sa politică, deoarece era clar că, după eliberarea Romei, va trebui să părăsească scena publică, odată cu regele. Într-adevăr, imediat după eliberarea Romei, din 4 iunie 1944, Badoglio se retrage. Are încă răgazul, pînă în 1956, să-şi redacteze, în linişte şi în singurătate, memoriile.

Deznodămîntul „operaţiunii Badoglio" a fost influenţat mai ales, de doi factori: 1) relaţiile cu partidele antifasciste — de la comunişti la democrat-creştini — asupra cărora căderea lui Mussolini a acţionat ca un catalizator în vederea unei reale unităţi de acţiune şi care s-au pus efectiv în fruntea mişcării de rezistenţă; 2) poziţia marilor puteri ale coaliţiei antihitleriste, îndeosebi a Marii Britanii şi Statelor Unite.

Unitatea de acţiune a partidelor antifasciste, conducerea de către ele a luptei armate, începută chiar din momentul părăsirii Romei de către guvern care a cuprins treptat întreg Nordul Italiei, cu participarea a sute de mii de oameni, au modificat complet condiţiile în care monarhia intenţiona să-şi realizeze planurile. Dacă în relaţiile cu guvernul Badoglio partidele antifasciste s-au concentrat, în primele 45 zile, asupra accelerării ieşirii Italiei din războiul cu Naţiunile Unite şi eliberării prizonierilor politici, şi ulterior, pe strîngerea rîndurilor împotriva duşmanului, care continua să ocupe cea mai mare parte a teritoriului ţării, dacă, în cele din urmă, n-au presat ca regele să abdice imediat, ele n-au renunţat la acest obiectiv. Tocmai din lupta comună, chiar după ce Victor-Emmanuel III a renunţat în fapt la prerogativele sale, a decurs, în 1946, proclamarea republicii şi adoptarea, în 1947, a Constituţiei, aflată şi în prezent în vigoare. Această luptă rămîne şi azi în viaţa Italiei un criteriu al vieţii politice şi partidele de atunci continuă să se reclame ca aparţinînd „Arcului constituţional".

Campania anglo-americană în peninsula italiană, declanşată la 3 septembrie 1943, a durat pînă la 13 mai 1945. La insistenţele premierului W. Churchill, preşedintele F.D. Roosevelt a fost de acord, la începutul anului 1944, să nu se opereze nici o schimbare în relaţiile cu regimul reprezentat de monarhie şi guvernul Badoglio, cel puţin pînă la intrarea în Roma. Premierul, aşa cum arată documentele cunoscute în prezent, era îngrijorat de afirmarea alianţei partidelor antifasciste şi de influenţa şi rolul pe care îl aveau comuniştii în conducerea luptei de eliberare în Nordul ţării. În Statele Unite se considera însă că sprijinirea unui „regim larg impopular", acţionează împotriva intereselor puterilor anglo-saxone. În consecinţă, la 7 martie 1944, Roosevelt i-a scris lui Churchill: „Datele pe care le deţinem din Italia indică faptul că situaţia politică se deteriorează rapid în dezavantajul nostru şi că este esenţial luarea unei decizii imediate în depăşirea impasului dintre actua-

[1] Vezi şi lucrările: *Rezistenţa europeană în cel de-al doilea război mondial 1938-1945*, vol. II, Editura Militară, 1976 şi *Regimurile fasciste şi totalitare din Europa*, vol. I, Editura Militară, 1979.

lui guvern şi cele şase partide din opoziţie... După cum ştii, noi preferăm programul prezentat de cele şase partide de opoziţie, care implică abdicarea lui Victor-Emmanuel şi delegarea puterilor succesorului său, ca «locotenent» al regatului, soluţie acceptabilă pentru cele şase partide politice".

Cert este că, la 12 aprilie, Victor-Emmanuel a anunţat că, după eliberarea Romei, îşi va delega puterile prinţului moştenitor Umberto şi că soarta monarhiei va fi decisă printr-un plebiscit, după război. Aproape concomitent, Badoglio a lărgit guvernul, incluzînd, ca miniştri fără portofoliu, pe liderii celor şase partide.

La 5 iunie, regele s-a retras din viaţa publică, iar Badoglio, de-acum demisionar, a părăsit Roma eliberată, cedînd funcţia de şef al guvernului lui Ivanoe Bonomi, care formează primul guvern alcătuit din reprezentanţii partidelor antifasciste. Dar pînă la eliberarea completă a Italiei avea să mai treacă aproape un an, în cursul căruia, în încleştarea cu fascismul, mişcarea de rezistenţă, în care comuniştii, forţele de stînga au jucat un rol proeminent, avea să înscrie adevărate pagini de epopee.

Titlurile, subtitlurile şi explicaţiile din paranteze drepte aparţin redacţiei Magazin istoric.

ÎN CULISELE CONJURAŢIEI

PIETRO BADOGLIO

Nu-l mai revăzusem pe rege din ziua în care părăsisem funcţia de şef al Marelui Stat Major (6 decembrie 1940). În decursul primelor luni ale anului 1943, numeroşi prieteni m-au îndemnat să-l cer suveranului o audienţă pentru a-i înfăţişa situaţia din ţară şi pentru a-l îndemna să determine o schimbare a acestei stări de lucruri. Insistenţele fiind însă din ce în ce mai mari, am cerut şi am obţinut o audienţă.

La Quirinal[1], suveranul mi-a ascultat expunerea minuţioasă precum şi soluţiile radicale propuse de mine, dar nu a luat nici o poziţie[2].

Principesa moştenitoare[3] însă se frămînta insistent pentru obţinerea unei soluţii rapide. În anul 1942 avusesem o întrevedere cu ea, în împrejurimile localităţii Cogne[4]. Am avut împreună apoi, la Roma numeroase convorbiri, luîndu-mi toate măsurile de prevedere necesare, fiindcă mă ştiam supravegheat.

[După audienţa la rege] am luat coutact cu ministrul Casei Regale ducele de Acquarone care fusese un timp ofiţerul meu de ordonanţă. Acesta mi-a mărturisit că suveranul era de acum hotărît în privinţa unei răsturnări a situaţiei.

Am luat legătura cu generalul Ambrosio[5]. El îl urmase mareşalului Cavallero[6] în funcţia de şef al Marelui Stat Major. Un examen serios al situaţiei ne-a convins că acţiunea nu mai putea suferi nici o amînare. Am fost de acord în privinţa a două acţiuni ce trebuiau înfăptuite de urgenţă: arestarea lui Mussolini precum şi a altor cîţiva conducători [fascişti] mai proeminenţi; neutralizarea forţelor Miliţiei, în special a celor motorizate, cantonate în preajma Capitalei. Generalul Ambrosio considera că, pentru a aduna forţele indispensabile [necesare răsturnării guvernului] la Roma, fără a trezi bănuieli, avea nevoie de cel puţin 20 zile.

În ultimele zile ale lunii iunie am avut convorbiri cu Bonomi, Cassati, Bergamini[7] în vederea formării unui guvern în care să fie reuniţi şefii diferitelor partide politice. Am discutat, în linii mari, măsurile ce trebuiau luate cu precădere. Exista însă un obstacol ce părea de netrecut: desprinderea de germani şi încheierea unui armistiţiu cu inamicul. Avusesem posibilitatea să iau legătura, prin intermediari de încredere, cu unele personalităţi engleze aflate în Elveţia. Acestea însă n-au putut să-mi dea nici o garanţie; tot ceea ce reuşisem să obţiu era de a transmite guvernului englez că încercam prin toate mijloacele o înţelegere cu acesta.

Între timp, Aliaţii, pornind de la bazele lor din Tunisia, debarcaseră în Sicilia[8]. Pentru pregătirea acestei operaţii, ei au distrus, prin bombardamente succesive, căile ferate între Salerno[9] şi Foggia[10], creînd astfel mari greutăţi în aprovizionarea populaţiei. Îndată ce a fost informat de pregătirile de debarcare [în Sicilia], Mussolini s-a grăbit să ţină un discurs, rostind una dintre cele mai stupide cuvîntări, pe care le-a susţinut vreodată.

Pe la 15 iulie a venit la mine generalul Ambrosio, ca să mă informeze că, pe 19, urma să aibă loc la Feltre[11] o întrevedere între Hitler şi Mussolini, la care urma să ia parte şi el, împreună cu secretarul Ministerului Afacerilor Externe, Bastianini[12], şi ambasadorul

---

[1] Reşedinţa oficială a şefilor statului italian, după 1870, situată pe una din cele şapte coline ale Romei cu acelaşi nume.

[2] Conform afirmaţiilor lui I. Bonomi, Badoglio ar fi propus constituirea unui guvern de unlune naţională, dar regele n-a fost de acord.

[3] Maria José, fiica lui Albert I al Belgiei şi soţia lui Umberto, fiul regelui Italiei, care a jucat un rol important în cercurile Palatului.

[4] Localitate climaterică în Vale d'Aosta, în Nord-Vestul Italiei.

[5] Vittorio Ambrosio, şeful Marelui Stat Major al armatei italiene din februarie 1943.

[6] Ugo Cavallero a urmat lui Badoglio la şefia statului major în 1941, fiind scos din această funcţie după înfrîngerea ofensivei germano-italiene din Libia în februarie 1943. A participat la planurile de ieşire din războiul dus alături de Germania. Mort în condiţii misterioase, după armistiţiul italian.

[7] Ivanoe Bonomi (1873-1952). Om politic de stînga, ministru de mai multe ori între 1916-1921, premier în 1921-1922, în perioada asaltului fascist spre putere, participant la mişcarea antifascistă în timpul războiului. Alessandro Cassati (1881-1955), exponent al partidului liberal. Alberto Bergamini (1871-1962), om politic şi ziarist, fruntaş al partidului liberal.

[8] *Magazin istoric*, nr. 4/1974.

[9] Port la Sud de Neapole, unde anglo-americanii aveau să debarce la 9 septembrie 1943.

[10] Oraş de reşedinţă al provinciei cu acelaşi nume, din Sud-Estul Italiei, situat la extremitatea răsăriteană a Axei Salerno-Foggia. Complexul de aeroporturi din această provincie era folosit de Luftwaffe; din decembrie 1943 a devenit o bază a bombardierelor strategice aliate.

[11] Localitate balneară din Nord-Estul Italiei, în Alpii Dolomiţi.

[12] Diplomat de carieră, adjunct al lui Ciano la Ministerul de Externe. După eliminarea lui Ciano, la începutul lunii februarie 1943, devine conducătorul aparatului diplomatic, fără a i se da şi funcţia de ministru, deoarece Mussolini nu a mai numit un alt titular în locul ginerelui său.

la Berlin, Alfieri[1]. Generalul mi-a mărturisit că, sprijinindu-se pe refuzul germanilor de a ne acorda vreun ajutor în armament, îi declarase lui Mussolini că situaţia noastră militară era mai mult decît disperată; de aceea, era indispensabil ca şeful guvernului italian să aibă o explicaţie deschisă cu Hitler, pentru a-i demonstra că Italia nu mai era în măsură să continuie războiul.

La reuniunea din dimineaţa zilei de 19, Hitler a vorbit aproape două ore despre situaţia deplorabilă a aerodromurilor noastre; el a refuzat să ne trimită noi avioane fiindcă nu dorea să le vadă distruse la sol.

Mussolini nu a scos nici un cuvînt şi reuniunea s-a încheiat. Cum însă Mussolini urma să se mai întreţină cu Hitler în tren şi apoi în maşină pe drumul către aeroport, Ambrosio, Bastianini şi Alfieri l-au îndemnat foarte insistent să-i explice lui Hitler că eram în imposibilitatea de a mai continua războiul.

„Credeţi, cumva, că tremur de frică?" [în faţa lui Hitler] a răspuns el. Cu toate acestea nu a avut curajul să-i spună Führerului ceea ce era indispensabil pentru salvarea ţării.

În dimineaţa zilei de 20, Mussolini s-a întors la Roma. În aceeaşi seară l-a convocat pe generalul Ambrosio, pentru a-i declara că, după o lungă chibzuinţă, a hotărît să-i scrie lui Hitler pentru a-i avertiza deschis că Italia se va retrage din luptă. Generalul Ambrosio s-a înfuriat spunînd că această decizie trebuia comunicată [lui Hitler] la Feltre şi că scrisoarea — presupunînd că va fi scrisă — va rămîne fără răspuns de la Berlin, ca şi atîtea altele care tratează probleme capitale. Ţinînd cont de inutilitatea îndemnurilor sale, el înţelegea să nu-şi mai asume noile responsabilităţi şi să demisioneze din funcţia de şef al Marelui Stat Major.

Pertractările încep să se desfăşoare

Pe data de 29 iulie, ambasadorul Guariglia[2] a sosit cu avionul din Turcia. Îi propusesem regelui ca ministru al Afacerilor Străine [în noul guvern]. M-a informat că, întrucît îmi cunoştea bine opiniile, făcuse cunoscut Ministerului Afacerilor Străine al Turciei părerea sa despre situaţia din Italia şi îl rugase să explice reprezentanţilor aliaţi de la Istanbul că, fără a fi deocamdată autorizat să facă vreo comunicare oficială germanilor, el putea să afirme, că după părerea sa, Italia era pe punctul de a face o cotitură.

După aceea, l-am pus la curent pe Guariglia cu situaţia din ţară. L-am mai informat pe ministru despre protestele pe care le adresasem la Berlin — prin ataşatul nostru militar — precum şi mareşalului Kesselring[3], comandantul suprem [al trupelor germane din Italia, care ţinea legătura cu] guvernul nostru, împotriva trimiterii de forţe germane în Italia, pe care noi nu le solicitasem. (De altfel, la aceste notificări nu primiserm nici un răspuns.) I-am comunicat lui [Guariglia] că îl întrebasem pe şeful Marelui Stat Major dacă, cu forţele noastre disponibile, ne-am fi putut împotrivi în vreun fel oarecare afluxului germanilor; generalul Ambrosio invocase insuficienţa şi împrăştierea forţelor noastre aşa încît nu ne puteam gîndi nici să le concentrăm, nici să luptăm.

La 1 august, Hitler mi-a propus, printr-o telegramă, o întîlnire pe ziua de 6, la Tarvisio[4]; din partea germană urmau să participe Ribbentrop şi mareşalul Keitel[5]. L-am informat imediat pe Guariglia. Pentru a nu trezi bănuiala germanilor, am hotărît să acceptăm întîlnirea. Totodată, nu trebuia să neliniştim nici tabăra anglo-americană, aşa încît s-a hotărît:

1. A doua zi, un funcţionar al Ministerului de Externe va pleca la Lisabona pentru a notifica intenţiile noastre guvernelor aliate. El va arăta că primiserm oferta germanilor pentru a le domoli bănuielile crescînde şi pentru a evita astfel ca ei să ia măsuri mai drastice împotriva noastră. Potrivit informaţiilor ministrului englez de la Lisabona, comunicarea a fost transmisă guvernelor de la Londra şi Washington pe data de 4.

2. Vom trimite la Tanger un funcţionar, cu rang de ministru, din Ministerul de Externe, care va transmite o notificare identică ministrului Marii Britanii, aflat în oraşul respectiv.

3. O misiune militară, însărcinată să încheie un armistiţiu, va folosi trenul diplomatic care pleca la 12 august spre Lisabona şi transporta personalităţi diplomatice din Ministerul de Externe.

Pentru această din urmă misiune, generalul Ambrosio l-a propus pe generalul Castellano[6], însoţit de doctorul Montanari funcţionar la Ministerul Afacerilor Externe, cunoscător perfect al limbii engleze. I-am precizat generalului Ambrosio că, atunci cînd va cunoaşte condiţiile armistiţiului, generalul Castellano va trebui să descrie situaţia tragică în care ne găsim şi să arate că ţara noastră, ocupată în întregime de forţele germane, pentru a face faţă inevitabilei reacţii germane, va trebui să beneficieze de ajutorul direct al Aliaţilor. Conferinţa care a avut loc la 6 august la Tarvisio s-a desfăşurat într-o atmosferă de suspiciune reciprocă şi n-a fost urmată de nici o concluzie.

Aliaţii [occidentali] au dat curs dorinţei lui Guariglia: presa şi propaganda lor nu au acordat nici o importanţă Conferinţei de la Tarvisio. A fost singurul nostru succes[7].

L-am convocat apoi pe generalul Ambrosio pentru a stabili măsurile necesare de a apăra La Spezia, baza principală a flotei noastre navale de vreo lovitură [din partea germanilor] şi pentru a asigura Romei oarecari mijloace de rezistenţă, concentrînd în vecinătate cinci divizii şi unele unităţi din alte două. Pentru conducerea acestor trupe era nevoie de un comandant energic. La propunerea şefului statului major, generalul Ambrosio l-a ales pe generalul Carboni[8].

Data armistiţiului este devansată

Două evenimente (care au intervenit între timp) m-au îndemnat să mă grăbesc pentru a ajunge la o soluţie finală.

La propunerea germanilor, în ziua de 15 august, a avut loc la Bologna, o reuniune la care au participat ofiţeri germani şi italieni; aici s-au discutat probleme referitoare la organizarea forţelor italiene şi germane. Întrunirea s-a desfăşurat într-o ambianţă de neîncredere reciprocă — germanii uzînd de ameninţări abia voalate — şi n-a dat nici un rezultat concret.

În ziua de 17, forţele italo-germane au fost nevoite să abandoneze Sicilia din pricina superiorităţii în forţe şi materiale ale Aliaţilor.

Pe 28 august, generalul Castellano a revenit la Roma şi a prezentat condiţiile de armistiţiu primite la Lisabona. O zi întreagă m-am ocupat cu studierea lor; păreau foarte severe şi aproape de neaplicat. Apoi m-am dus la rege pentru a-i informa.

În ziua de 30 i-am convocat pe generalii Ambrosio şi Castellano, precum şi pe ministrul Afacerilor Străine. Am hotărît ca generalul Castellano să plece a doua zi în Sicilia, aşa cum fusese convenit cu comandantul suprem aliat; el urma să arate că Italia nu se afla în situaţia de a executa condiţiile armistiţiului, întrucît forţele noastre, mult inferioare celor germane, s-ar fi expus unei nimiciri totale. Guvernul italian ar putea încheia armistiţiul doar în cazul în care Aliaţii ar debarca unităţi puternice în puncte alese. Precizăm că mai puţin de 15 divizii nu ar fi fost de ajuns.

În ziua de 31, Castellano a luat legătura cu generalul [Bedell] Smith, şef de stat major al generalului Eisenhower. Smith a afirmat că nimic din cele stabilite la Lisabona nu mai pu-

---

[1] Protagonist al agresiunii fasciste în Etiopia; ambasador la Berlin (1940-1943). S-a pronunţat împotriva lui Mussolini la şedinţa Marelui consiliu fascist, după care s-a refugiat în Elveţia. Justiţia fascistă l-a condamnat la moarte în contumacie, prin sentinţa din ianuarie 1944 a Tribunalului special din Verona.

[2] Ambasador la Ankara.

[3] Albert Kesselring (1885-1960), era din 1942, comandantul Frontului Sud (Mediterana-Africa); criminal de război, condamnat în 1946 la moarte de un tribunal militar britanic, pedeapsă comutată în închisoare pe viaţă; eliberat în 1952.

[4] Staţiune de vilegiatură în apropiere de Feltre şi răscruce de drumuri spre Austria şi Iugoslavia.

[5] Ministru de Externe al Reichului şi, respectiv, şeful O.K.W.

[6] Generalul Giuseppe Castellano, ofiţer de stat major, era un colaborator apropiat al generalului Vittorio Ambrosio.

[7] În Consiliul de Miniştri, Guariglia a făcut o expunere despre lucrările Conferinţei de la Tarvisio. Îmi dădeam perfect seama de neliniştea cu care valoroşii noştri colaboratori aşteptau informaţiile. La rîndul meu, am arătat pe larg situaţia armatei noastre, precum şi pe cea a forţelor germane din Italia. Motivul comunicărilor mele nu l-am menţionat deoarece nu puteam divulga un asemenea secret unui număr atît de mare de persoane. Bineînţeles că despre convorbirile referitoare la armistiţiu [în această şedinţă] n-a transpirat nimic — *nota autorului.*

[8] Giacomo Carboni a fost, succesiv, de la începutul anului 1940, şef al Serviciului de informaţii militare, comandant al Academiei Militare din Modena, comandant al Diviziei „Friuli". A fost numit de Badoglio, la 27 iulie 1943, comisar al Serviciului de informaţii militare şi comandant al corpului motomecanizat din preajma Romei.

tea fi schimbat şi că, în consecinţă, nu ne rămînea decît alternativa: să acceptăm ori să respingem condiţiile. El a mai adăugat că Aliaţii vor efectua mai întîi o debarcare în peninsulă cu trei sau patru divizii, pentru a atrage forţele germane într-un anumit punct, şi că, cîteva zile mai tîrziu, va avea loc operaţia principală cu 15 divizii. Cu şase ore înaintea debarcării principale, generalul Eisenhower va anunţa prin radio cererea noastră de armistiţiu, precum şi acceptarea ei; îndată după aceea, noi înşine vom face pe calea undelor o comunicare analogă.

Generalul Castellano a încercat să afle măcar locul debarcării principale, pentru a putea lua măsurile cuvenite, dar generalul Smith a refuzat să dea vreo lămurire. Pe de altă parte, a declarat însă că, dacă condiţiile nu vor fi acceptate, Italia se va vedea nevoită să accepte mai tîrziu altele şi mai grele, iar toate oraşele noastre, inclusiv Roma, vor fi rase de pe suprafaţa pămîntului.

Era clar că anglo-americanii nu vor debarca la Nord de Roma, în pofida insistenţelor noastre. În cursul convorbirilor generalul Castellano şi Smith au prevăzut măsuri pentru apărarea Romei. S-a convenit că chiar în noaptea armistiţiului, o divizie aeropurtată aliată va fi lansată în apropierea Capitalei, iar o formaţie blindată va fi debarcată la gurile Tibrului.

La 1 septembrie, după revenirea generalului Castellano din Sicilia, l-am convocat pe ministrul Guariglia şi pe generalul Ambrosio şi Castellano şi, împreună, am hotărît să acceptăm condiţiile. M-am prezentat apoi la rege pentru a-l informa şi după ce am primit ordinul său, am comunicat generalului Ambrosio că armistiţiul a fost acceptat în forma impusă.

Pe 2 [septembrie] Castellano s-a reîntors în Sicilia, iar a doua zi, armistiţiul a fost semnat[1]. Toate documentele acordului au fost duse la Roma în ziua de 5 [septembrie] de către maiorul Marchesi, care îl însoţise pe generalul Castellano în Sicilia. Marchesi a precizat că intrarea în vigoare a armistiţiului a fost fixată la o dată cuprinsă între 10 şi 15 septembrie; potrivit unei comunicări confidenţiale a generalului Smith, probabil că în ziua de 12.

În ziua de 8, către orele 14, s-au prezentat la mine generalul Carboni, generalul american Taylor şi un alt ofiţer american. Generalul Taylor urma să pună la punct, împreună cu comandamentul nostru suprem, modalităţile de aterizare ale diviziei aeropurtate. În lipsa şefului Marelui Stat Major, aşteptat la Roma abia în ziua următoare, generalul Carboni luase iniţiativa de a-mi înfăţişa pe cei doi ofiţeri americani.

Generalul Taylor, un militar simpatic (pe care îl trecusem în revistă în 1921, cînd era elev la West Point), m-a informat că, spre deosebire de ceea ce se afirmase, armistiţiul era imi-

[1] La cîteva ore după debarcarea unor unităţi britanice şi canadiene în Calabria, au fost semnate „condiţiile scurte" ale armistiţiului, care prevedeau clauzele militare ale capitulării necondiţionate. Totodată, generalul Bedell Smith a înmînat, în mod oficial, „condiţiile lungi", care pe lîngă clauzele militare, conţineau şi hotărîri politice, economice şi financiare, legate de capitularea italiană. Acestea au fost semnate de generalul Eisenhower, în numele Naţiunilor Unite, şi de Badoglio, la 29 septembrie 1943, în Malta.

nent, putîndu-se produce chiar în acea zi. I-am explicat că divizia aeropurtată nu va putea să înceapă operaţiile de aterizare în condiţii de securitate decît în noaptea de 9; cum el însuşi estima timpul necesar debarcării întregului efectiv la patru sau cinci zile, reieşea că intrarea ei în luptă nu putea să coincidă cu debarcarea principală a forţelor anglo-americane, dacă aceasta din urmă începea în ziua de 8.

Pe baza acestor date am pregătit o telegramă destinată generalului Eisenhower în care confirmam dorinţa de colaborare şi loialitatea guvernului italian; am insistat ca armistiţiul să rămînă fixat pentru ziua de 12, conform deciziei anterioare, aceasta fiind în interesul însuşi al tuturor operaţiilor[2].

La reîntoarcerea sa la Roma, şeful Marelui Stat Major a pregătit o notă adresată Aliaţilor prin care cerea modificarea unor elemente de ordin general ale planului lor, precum şi amînarea intrării în vigoare a armistiţiului pînă în ziua de 12. Aprobată de mine, această notă a fost încredinţată subşefului Marelui Stat Major, generalului Rossi, care, cu consimţămîntul Aliaţilor, a plecat cu avionul către sediul comandamentului aliat.

Mesajul de la ora 19.45

Să-mi fie îngăduită o paranteză. La întoarcerea sa de la Lisabona, generalul Castellano adusese un post de radioemisie, cu cifru, care îi fusese remis de comandamentul aliat. În acest fel, cu începere din 29 august, am fost în legătură cu comandamentul aliat din Algeria.

La 8 septembrie, orele 17.30, mi-a parvenit o radiogramă cifrată, emisă la Alger şi semnată de Eisenhower, prin care ni se cerea să declarăm intrarea în vigoare a armistiţiului cu începere de la ora 20. Altfel, afirma generalul Eisenhower, nu va mai ţine seama de armistiţiul semnat pe ziua de 8 şi va da în vileag pe calea undelor, la Alger şi Londra, toate tratativele purtate pînă atunci de guvernul italian cu comandamentul suprem aliat.

Mesajul m-a uimit. Am aflat, abia mult după aceea, că Aliaţii, bine informaţi despre situaţia din Italia, se temeau ca guvernul condus de mine să nu fie răsturnat de germani şi, ca urmare, armistiţiul să rămînă inoperant. El dorea deci să grăbească debarcarea accelerînd termenele.

Decizia aceasta a răsturnat toate planurile noastre, aducîndu-ne pe mar-

[2] Generalul M.D. Taylor a sosit la Roma în seara de 7 septembrie pentru a definitiva planul aducerii în capitala italiană a Diviziei 82 aeropurtate şi a coordona împreună cu comandamentul italian operaţia de debarcare aliată la Salerno, stabilită pentru miezul nopţii de 8 septembrie. Această ultimă operaţiune urma să fie precedată de anunţarea ştirii că armistiţiul fusese semnat. Conform surselor americane, întîlnirea cu Badoglio a avut loc dimineaţa, iar mesajul lui Badoglio a fost trimis la insistenţele lui Taylor. La ora 11.30, generalul american a transmis să se anuleze desantul asupra Romei, comunicare parvenită în momentul în care avioanele se pregăteau să decoleze.

ginea prăpastiei. Fapt admis şi de generalul Eisenhower, întrucît, în vreme ce în seara zilei de 8 generalul Rossi îi explica motivele insistenţelor noastre pentru menţinerea datei de 12, el i-a spus în mod deschis: „Sînt dispus să-mi recunosc greşeala, dar lucrul cel mai important acum este colaborarea cît mai utilă în interesul nostru reciproc".

Ne-am dus imediat la rege. Aici erau de faţă miniştrii Casei Regale, Afacerilor Străine, Războiului, Marinei şi Aerului, şeful Marelui Stat Major — generalul Ambrosio, generalul Carboni şi maiorul Marchesi, cu toţii convocaţi de mine. Era ora 18.15.

Generalul Ambrosio a făcut un expozeu al situaţiei accentuînd faptul că anunţarea anticipată a armistiţiului ne prindea tocmai în perioada măsurilor pregătitoare. Ministrul de Război şi generalul Carboni, acuzînd pe anglo-americani că nu şi-au ţinut cuvîntul, ceea ce ar putea duce la represalii violente din partea germanilor, au propus denunţarea armistiţiului. Maiorul Marchesi a invocat prejudiciile considerabile pe care le-am fi suferit prin respingerea condiţiilor semnate la 3 septembrie, chiar dacă ea se justifica prin faptul că Aliaţii nu s-au conformat întru totul acordului. Ministrul Afacerilor Străine Guariglia a arătat că era momentul să ne decidem. Am luat ultimul cuvîntul şi am arătat că aveam doar două soluţii posibile: sau regele dezavuează oficial acţiunea mea, declarînd că am procedat fără acordul său şi îmi retrage conducerea guvernului; ori acceptă condiţiile americane, indiferent de consecinţe. Regele a fost de părere că nu mai exista cale de întoarcere şi că armistiţiul trebuia acceptat.

Între timp, serviciul nostru de informaţii ne-a înştiinţat că postul de Radio Londra anunţase o cerere de armistiţiu din partea Italiei. Puţin timp după aceea, a fost interceptat un mesaj al generalului Eisenhower în care se spunea că Naţiunile Unite au acordat armistiţiului cerut de guvernul italian. Nu mai puteam pierde nici o clipă. O dată reuniunea sfîrşită, m-am dus în grabă la postul de radio şi am făcut următoarea declaraţie[3]: „Guvernul italian, recunoscînd imposibilitatea continuării unei lupte inegale contra forţelor superioare ale adversarului, şi în dorinţa de a scuti naţiunea pe viitor de nenorociri şi mai mari, a cerut armistiţiu generalului Eisenhower, comandant suprem al forţelor aliate anglo-americane. Cererea a fost aceeptată. În consecinţă, forţele italiene vor înceta oriunde, orice act de ostilitate faţă de forţele anglo-americane. Totuşi vor reacţiona contra unor eventuale agresiuni ori de unde ar proveni acestea".

Îndată ce a fost înregistrat pe disc, comunicatul a fost repetat în mai multe rînduri. În acelaşi timp, ministrul Afacerilor Străine se îngrijea să informeze telegrafic Berlinul, Budapesta, Bucureştiul şi Sofia.

În româneşte de
Radu BERCEANU

[3] Conform aprobării exprese date de Roosevelt şi Churchill, mesajul lui Eisenhower despre „capitularea necondiţionată de către guvernul italian a forţelor sale armate" a fost transmis de Radio Alger la ora 18.30. După zece minute, a fost difuzat textul convenit anterior cu Badoglio şi prin care Italia accepta „un armistiţiu militar". La ora 19.45, Radio Roma a prezentat mesajul lui Badoglio.

RATATUL PSEUDOPROFET DIN WILHELMSTRASSE nr. 70 A

GEORGE G. POTRA

O stradă. Un nume. Wilhelmstrasse, simbol al unei „spelunci a indivizilor dubioşi“, reverberează în timp ecouri de coşmar. Pe parcursul a numai cîteva sute de metri, ea a adăpostit cîteva din cele mai importante instituţii şi oficine ale celui de-al III-lea Reich. La nr. 8 — Gestapoul; la nr. 70 A — Aussenpolitisches Amt (A.P.A.) der N.S.D.A.P. (Oficiul de politică externă al Partidului Naţional Socialist al Muncii din Germania); la nr. 74—Auswärtiges Amt (Ministerul de Externe); vizavi de Auswärtiges Amt — Ribbentrops Dienstelle (Biroul Ribbentrop). Scopul lor comun: asigurarea dominaţiei mondiale a celui de-al III-lea Reich, aservirea completă a celorlalte popoare, transformarea lor în sclavi moderni. Mijloacele lor comune: viclenia, cinismul, minciuna, sadismul, teroarea, asasinatul. Destinul comun al conducătorilor lor: condamnarea de către istorie drept duşmani ai umanităţii.

Copărtaşi la crimele nenumărate şi de tot felul pe care le-au comis de-a lungul efemerei, dar sîngeroasei existenţe a celui de-al III-lea Reich, şefii nazişti s-au aflat în acelaşi timp într-o perpetuă şi nemiloasă concurenţă personală, în efortul de a-şi asigura un loc proeminent alături de patronul lor, Adolf Hitler, cel mai odios personaj cunoscut de istorie. Laboratoarele criminale au funcţionat într-o atmosferă de junglă, în care loviturile de cuţit între aceşti cavaleri ai apocalipsului nu au lipsit.

Ca şi diferite alte sectoare ale vieţii publice din Germania nazistă, domeniul politicii externe — cu mirajul pe care îl genera concurenţilor aspiraţia furibundă de a contribui decisiv, cu merite recunoscute, la crearea unui imperiu mondial al celui de-al III-lea Reich — a reprezentat un spaţiu predilect al anarhiei rivalităţilor, încurajate constant de Führer.

Ascensiunea lui Joachim Ribbentrop şi a lui Alfred Rosenberg în acest domeniu a fost consecinţa directă a căderii în dizgraţie a Ministerului de Externe, calificat de Hitler drept „o adunătură de creaturi“, faţă de care nu şi-a ascuns disprețul şi cărora le-a limitat constant sfera şi mijloacele de acţiune. Ascensiunea celor doi coincide cu sfîrşitul diplomaţiei tradiţionale, cu înlăturarea reminiscenţelor diplomaţiei epocii wilhelmiene şi weimariene. O dată consolidat, cel de-al III-lea Reich s-a lepădat de rutinaţii funcţionari de la Auswärtiges Amt, înlocuindu-i cu „oameni noi“, partizani şi promotori ai crimei, pentru care violarea tratatelor, folosirea şantajului şi înşelătoriei, a ameninţării cu forţa şi a folosirii forţei, a războiului însuşi, au devenit „metode diplomatice“ curente.

Angajarea lor diferită pe drumul crimei nu i-a scutit de un destin comun: ambii au fost condamnaţi la moarte prin sentinţa Tribunalului de la Nürenberg din 30 septembrie — 1 octombrie 1946[1].

Timp de 5 ani, ca rivale, „Biroul Ribbentrop“ (Ribbentrops Dienstelle) şi „Biroul Rosenberg“ (Aussenpolitsches Amt) au acţionat ca două braţe ale aceluiaşi organism criminal. Datele proprii şefilor lor, ca şi interesele de moment, preferinţele sublective şi numeroasele meschinării ale lui Hitler nu au făcut decît să adîncească „vocaţia“ acestor oficine, conferindu-le spaţii de manevră şi mijloace specifice de acţiune.

Să revenim în timp: la începutul acelui interludiu de coşmar acoperind ani ce păreau că nu mai au sfîrşit: 30 ianuarie 1933-9 mai 1945, în care cei doi rivali din Wilhelmstrasse, la începutul carierei lor „diplomatice“, pregăteau primele acţiuni de subversiune împotriva popoarelor şi ţărilor Europei.

Instaurarea regimului hitlerist în Germania, la 30 ianuarie 1933, ca exponent al celor mai reacţionare, mai şovine şi mai agresive cercuri ale imperialismului german, a dat o dimensiune nouă, cu adevărat monstruoasă, tuturor planurilor anterioare ale acestuia, generînd pericole deosebit de grave pentru pacea şi securitatea continentului. Preceptul hitlerist al expansiunii în toate direcţiile a fost pus la baza întregii politici a celui de-al III-lea Reich. În numele „spaţiului vital“ reclamat de Germania hitleristă, numeroase ţări şi popoare din Europa Răsăriteană şi din Europa Centrală urmau să dispară de pe scena istoriei.

[1] Magazin istoric, nr. 9-12/1970.

În centrul planurilor agresive hitleriste

În ansamblul acestor planuri, România a constituit un obiectiv central[1]. Este pe deplin împărtășită părerea că interesul Germaniei pentru atragerea țării noastre în propria-i orbită și, mai apoi, pentru subjugarea ei, era determinat de rațiuni economice, strategice și politice.

În fața ofensivei mereu mai puternice a Germaniei hitleriste, cercurile guvernante din România, cu toate deosebirile de păreri care le separau în virtutea apartenenței politice sau a unei optici diferite asupra unor evenimente internaționale, au subscris necesității adoptării unei linii politice de apărare împotriva pericolului fascist tot mai evident pe care îl constituia blocul statelor fasciste.

Revine Partidului Comunist Român meritul istoric de a fi demascat și condamnat pericolul ecloziunii fasciste, de a fi acționat statornic și cu hotărîre pentru mobilizarea forțelor politice, progresiste și democratice, a întregii societăți românești împotriva politicii agresive a Germaniei hitleriste și Italiei mussoliniene, a pericolului de război, de a fi condus lupta poporului român pentru apărarea independenței, suveranității și integrității țării, pentru apărarea și consolidarea securității și păcii pe continentul european și în lume[2].

Dînd expresie unor interese generale, înțelese în esența lor, diplomația românească a participat activ — prin inițiative proprii sau prin susținerea inițiativelor și pozițiilor altor state care aveau o identitate de interese — la eforturile pentru realizarea unor structuri politico-militare capabile să se opună agresiunii și războiului. Este pe deplin semnificativă, în acest sens, poziția categorică adoptată de Nicolae Titulescu, conducătorul din această perioadă al cancelariei diplomatice românești, care arăta că, în fața pericolului fascist, german și italian în primul rînd, cuvintele frumoase, oricît de patetice, nu erau suficiente, impunîndu-se, înainte de toate, acțiune. „Odată — scria I.M. Maiski, ambasador al Uniunii Sovietice la Londra în anii 1932-1943 — Titulescu mi-a declarat textual: «De cînd Hitler a venit la putere în Germania, singura salvare pentru celelalte state este crearea unui front unic al tuturor țărilor iubitoare de pace»".

Atitudinea net antirevizionistă și antirevanșistă a României a determinat cercurile guvernante ale celui de-al III-lea Reich să elaboreze și să urmărească un program complex pentru modificarea orientării și conținutului politicii externe a țării noastre, pentru înfrîngerea rezistenței sale, pentru impunerea unui regim fascist. Memoria arhivelor păstrează relevante mărturii ale acestei acțiuni concentrice antiromânești, în care s-au angajat numeroase departamente și oficine ale Germaniei hitleriste.

Anul 1935 — ca și cei doi ani precedenți — a fost pus de către Aussenpolitisches Amt sub semnul aceleiași preocupări stăruitoare și eforturi concertate ale oficinelor naziste pentru a trece la aplicarea planului hitlerist de a obține prin orice mijloace modificarea liniei politice externe a României.

Deși nu se mai bucura de creditul de altădată, din momentele de început ale mișcării naziste, Rosenberg va fi numit în anul 1930 în fruntea lui Aussenpolitisches Amt. Ratatul inginer arhitect, ratatul ziarist, ratatul pseudoprofet, șeful lui Aussenpolitisches Amt încerca să dovedească nu numai că este util, ci mai mult decît atît, că este cel mai capabil și mai folositor dintre fruntașii naziști ce acționau în cîmpul extern.

Lipsa oricăror rezultate apreciabile în acțiunea de pînă atunci desfășurată de Berlin împotriva României face ca, în ianuarie-februarie 1935, nemulțumit, Hitler să reia în dezbatere, cu fruntașii naziști, problemele modificării orientării internaționale a României și mijloacele prin care să se urmărească acest obiectiv. „Am avut două convorbiri amănunțite cu Führerul — nota Rosenberg, la 2 februarie 1935. El a declarat că este foarte sceptic față de orice promisiuni privind mari schimbări iminente în viața partidelor din România. Ar saluta însă dacă eu aș putea să plec la regele Carol și să-i raportez apoi direct [Führerului — n.n.] că acesta [regele — n.n.] este ferm hotărît să modifice cursul".

În acest context, de insatisfacție evidentă și de scepticism marcat, Rosenberg decide trimiterea imediată la București a agentului german, Radu Lecca[3], mercenar al intereselor hitleriste în România, cu „indicația de a mi se repeta invitația făcută de Goga, numai în cazul în care aș putea avea o convorbire amplă — pe cît posibil la Sinaia — cu regele, dar și aceasta ar avea un rost numai în cazul dacă regele ar avea intenția certă de a schimba cursul lui Titulescu". Mesajul pe care Alfred Rosenberg îl încredința lui Radu Lecca, prezentat ca atare, a fost receptat la București ca un act de presiune politică deosebită, înțelegîndu-se foarte clar că, dincolo de ceea ce putea fi părere, sugestie sau obiecție cu titlu personal, spusele lui Rosenberg dădeau expresie orientărilor și exigențelor formulate de Hitler însuși.

Cu aceeași ocazie, în intenția de a asigura demersului pe care îl făcea la București o greutate mai mare, Rosenberg sugera lui Hitler întreruperea negocierilor economice germano-române aflate în curs: „Am propus ca tratativele comerciale româno-germane să fie amînate pînă după convorbirea mea cu regele Carol, pentru a nu acorda succes domnului Titulescu. România a ajuns la capăt și trebuie să-și caute noi prieteni. Führerul este de acord".

O asemenea „inițiativă" — întemeiată pe luarea în considerare de către Rosenberg a gravelor dificultăți care confruntau România în problema schimburilor sale economice externe, în care o pondere atît de importantă revenea Germaniei — era sortită să aibă un ecou deosebit la București. Totodată, să îngrijoreze și să determine căutări de ieșire, cu atît mai greu de aflat cu cît sprijinul din partea unei Franțe și a unei Anglii din ce în ce mai inerte și conciliatoare întîrzia să se manifeste, inclusiv în plan economic, cu toate urmările nefaste ce decurgeau din această situație pentru capacitatea de rezistență antihitleristă a aliaților lor, printre care și România.

Nu era pentru prima dată cînd regimul hitlerist șantaja România în problemele relațiilor economice bilaterale. Unul din exemplele cele mai relevante îl constituie convorbirile purtate în mai-iunie 1933, de ministrul României la Berlin, N.P. Comnen, cu Hitler, von Neurath, von Bülow, Rosenberg, von Dietz, cu Schneider, Deitz, Ritter ș.a., convorbiri în care toți interlocutorii diplomatului român au condiționat menținerea relațiilor comerciale bilaterale de schimbarea orientărilor în politica externă a României.

Rosenberg își pregătea bagajele pentru București

Ecoul formal imediat al demersului realizat prin Lecca la București l-a făcut pe Rosenberg, cel puțin în primele momente, să exulte de bucurie, să creadă că partida a fost cîștigată, că a obținut dintr-un singur foc schimbarea mult dorită și așteptată. „Lecca — scria fruntașul nazist la 6 februarie 1935 — a telegrafiat din București: totul e în regulă. Sosește mîine, deci în proximele zile voi face o vizită regelui Carol".

Discuțiile de la București — după asemenea comunicări încurajatoare — i se păreau o simplă formalitate. Rosenberg își pregătea deja bagajele pentru România. Evenimente ulterioare aveau însă să arate că succesul scontat de Berlin era foarte departe de a fi fost atît de concret și de apropiat pe cît îl sperase cercurile guvernante ale celui de-al III-lea Reich.

Acceptînd ideea efectuării unei asemenea vizite — un refuz avînd, de la sine înțeles, implicații considerabile — Carol II a manevrat cu multă abilitate, încercînd să facă, prin invocarea unei serii întregi de circumstanțe, inoperantă invitația pe care fusese silit s-o adreseze. „Lecca a telefonat cu cîteva zile în urmă din București: directorul general (respectiv regele) rămîne ferm, dar se pune accent pe faptul ca la vizita mea anumite personalități să fie prezente, altele absente din țară". Circumstanțele pe care Carol II le sugera lui Rosenberg pentru efectuarea vizitei — aproape niște condiționări — erau de natură să temporizeze oricum deplasarea fruntașului nazist.

Deși continua să creadă în dispoziția politică a lui Carol II pentru o orientare progermană — așa cum reieșea din însemnările făcute în pro-

---

[1-2] Magazin istoric, nr. 9-12/1979; 2.6/1976.

[3] Văr cu A.C. Cuza, Lecca era, în 1934-1935, corespondent economic al ziarului oficial nazist Völkischer Beobachter la București, devenind, ca urmare a legăturilor sale cu diferite departamente ale celui de-al III-lea Reich, în timpul guvernării antonesciene „comisar pentru chestiunile evreiești".

prul Jurnal — Rosenberg constata că „după cum se vede, curajul regelui nu este chiar atît de mare“ (ceea ce ne face să credem că regele Carol II l-a afirmat chiar lui Lecca, într-o formă desigur echivocă, imposibilitatea de a realiza dintr-o dată şi direct o reorientare a cursului politicii externe româneşti).

În condiţiile în care majoritatea covîrşitoare a cercurilor politice româneşti se pronunţau pentru menţinerea vechilor alianţe, Carol II, chiar dacă dorea să scape de Titulescu — după cum a făcut cunoscut în mai multe rînduri unor personalităţi româneşti şi străine — nu subscria ideii schimbării cursului politicii externe a României. El rămînea partizanul alianţei cu Franţa şi Anglia, cu statele Micii Înţelegeri şi Înţelegerii Balcanice, al politicii consacrate securităţii colective în Europa.

Invitarea lui Rosenberg—acceptată în mod formal — se lăsa aşteptată. În birourile lui Aussenpolitisches Amt intervine o evidentă notă de impacientare şi nervozitate. Lecca este trimis din nou la Bucureşti în a doua jumătate a lunii februarie 1935. „Lecca s-a întors — nota Rosenberg la 26 februarie 1935. El a vorbit de două ori cu regele. Acesta este foarte mulţumit de vizita pe care intenţionez să i-o fac. În cursul acestei luni, el îl va alunga pe Titulescu, va forma un minister cu Goga şi Vaida şi va urma un curs nou, aşa cum l-am propus noi. Lecca consideră că [regele] Carol ştie foarte bine că luptă pentru existenţa sa [...]. Carol roagă însă ca vizita mea să aibă loc după reorganizarea guvernului; aceasta din motive de politică internă. Nu vrea să se spună că reorganizarea a fost urmarea vizitei mele. În schimb, vizita mea nu va fi «particulară», ci oficială. Voi fi primit la frontiera româno-polonă de către un comisar special al regelui“.

Vizitele lui Radu Lecca la Bucureşti şi convorbirile sale cu regele Carol II au devenit rapid cunoscute factorilor politici bine informaţi. La 26 februarie 1935, Armand Călinescu nota în Memoriile sale[1], în urma unei convorbiri cu Ion Mihalache: Titulescu „e îngrijorat din cauza atitudinii regelui. Se gîndeşte la o schimbare a politicii externe şi orientare spre Germania. Un fost escroc de la Paris, Lecca, pretinde că a adus regelui o scrisoare din partea lui Rosenberg, aghiotantul lui Hitler“. Notaţiile lui Armand Călinescu, evocînd îngrijorarea exprimată de ministrul de Externe al României faţă de eventualitatea schimbării cursului politicii externe a ţării noastre nu pot fi luate ipso facto ca un indiciu al unei predispoziţii (şi cu atît mai puţin al unei intenţii categorice) pentru modificarea acesteia. Ele sînt mai ales o manifestare a preocupării lui Nicolae Titulescu faţă de asemenea demersuri de la Berlin din ce în ce mai dese şi mai ameninţătoare, şi mai ales pentru contracararea lor, inclusiv prin înlăturarea oricăror eventuale manifestări de disponibilitate şi receptivitate a cercurilor guvernante româneşti, ale însuşi monarhului. Nicolae Titulescu va fi informat, de asemenea, despre alte numeroase misiuni germane pe lîngă Carol II desfăşurate atît în prima, cît şi în cea de-a doua jumătate a anului 1935, toate avînd obiectivul de a obţine o modificare a orientărilor de politică externă românească, şi, în primul rînd, anularea intenţiilor de strîngere a relaţiilor româno-sovietice, de dezvoltare a colaborării între Bucureşti şi Moscova pe linia consolidării securităţii şi apărării păcii în Europa. Toate aceste misiuni, demersuri, mesaje, memorii ş.a. adresate lui Carol II de către diferite departamente sau oficine hitleriste, de liderii acestora, au îngrijorat în sine pe Titulescu, adîncind în acelaşi timp neîncrederea ministrului de Externe român în persoana şi acţiunea lui Carol II, cunoscut printre altele printr-o mare labilitate politică şi morală.

Însemnările lui Alfred Rosenberg din 26 februarie 1935 merită şi ele cel puţin cîteva remarci.

Este uşor de constatat caracterul metodic pe care îl are şi îl traduce în fapt misiunea lui Lecca: mai multe drumuri la Bucureşti, întîlniri şi convorbiri repetate cu regele. Este sigur că emisarul cercurilor hitleriste a folosit aceste prilejuri — ne referim la vizite — nu numai pentru întîlniri şi convorbiri cu regele, ci şi pentru a lua contact şi cu alţi oameni politici români, susceptibili — în opinia oficialităţilor naziste — să acţioneze, direct sau indirect, pentru o modificare a orientărilor de politică externă românească.

Acceptînd în principiu ideea vizitei, Carol II s-a gîndit, poate, nu numai la consecinţele unui refuz, ci şi la conţinutul precar al relaţiilor româno-germane, la inexistenţa unui dialog real între Bucureşti şi Berlin; nu se poate refuza ideea unui interes al lui Carol II de a stabili un contact direct cu reprezentanţi de înalt nivel ai regimului nazist, ceea ce i-ar fi oferit, pe de altă parte, posibilitatea de a-şi satisface o mai veche şi deosebit de acută dorinţă de a juca un rol proeminent şi activ în planul politicii externe a României.

Comunicarea lui Lecca privind intenţia de a-l alunga pe Nicolae Titulescu şi de a urma un nou curs politic ridică şi ea cîteva semne de întrebare. Nu era prima dată cînd Carol II îşi făcea cunoscute — unor politicieni din ţară sau unor persoane din străinătate — intenţiile de a-l înlătura pe şeful cancelariei diplomatice româneşti. La Bucureşti aceste intenţii erau de notorietate publică. Niciodată însă Carol nu a pus în relaţie directă problema schimbării lui Nicolae Titulescu cu cursul politicii externe româneşti. Aceasta nu era un curs politic personal, ci reprezenta expresia intereselor şi opţiunilor în această sferă a marii majorităţi a cercurilor politice conducătoare româneşti. Oricum Carol II nu a pus niciodată în anii precedenţi, şi nici în cei următori, problema schimbării coordonatelor fundamentale ale politicii externe româneşti, regele urmărind mai mult nişte rectificări, pe linia asigurării şi prezervării unui anumit echilibru în relaţiile cu diverse capitale europene. Chiar după înlăturarea lui Titulescu, în condiţiile unui anumit raport de forţe pe plan intern, în condiţiile manifestării în continuare în rîndul cercurilor guvernante a unei majorităţi care se pronunţa pentru menţinerea vechilor alianţe, Carol II nu s-a angajat pe calea sugerată sau cerută de la Berlin, reconsiderările realizate nemarcînd o modificare de esenţă. În răspunsul transmis la Berlin trebuie descifrate deci nu numai intenţia lui Carol II de a evita ecourile şi comentariile determinate de coincidenţa în timp şi spaţiu, a unei relaţii de la cauză la efect, între vizita lui Rosenberg şi demiterea lui Titulescu, ci şi hotărîrea regelui de a refuza demnitarilor hitlerişti profitul pe care aceştia i-ar fi solicitat şi obţinut dintr-un act recunoscut ca îndeplinit la cererea lor, sub presiunea şi cu concursul acestora.

O amînare sine die

Acţionînd cu inteligenţă şi abilitate — regele speculează cu deplin efect orgoliul lui Rosenberg, promiţînd acestuia nu o vizită particulară, ci o vizită oficială, pe de o parte, invocînd în acelaşi timp argumentul necesităţii de a proceda la reorganizarea guvernului înainte de vizita demnitarului hitlerist — Carol II obţine o nouă amînare a vizitei, concomitent cu o relaxare, este adevărat minimă şi de scurtă durată, în raporturile româno-germane.

În aşteptarea vizitei în România, demnitarul nazist îşi pregătea cu grijă argumentele de folosit pe lîngă Carol II. „Deci, dacă va fi să plec, nu am să-i las în îndoială cu privire la sau-sau. Sau îndepărtare de Paris şi Praga — atunci ajutor german. Sau rămîne situaţia veche — atunci oprirea oricărui ajutor economic primit prin noi. În situaţia economică actuală a României aceasta înseamnă o lovitură foarte grea“.

Cel de-al III-lea Reich desfăşoară o acţiune concentrată în capitalele celor două state vecine, Bucureşti şi Belgrad, cu scopul declarat de a obţine dizolvarea Micii Înţelegeri, prin îndepărtarea României şi Iugoslaviei de acest organism, pe de o parte, şi izolarea Cehoslovaciei, pe de altă parte. „Îi rog pe Lecca — scrie Rosenberg la 26 februarie 1935 — să se întoarcă la Bucureşti [...] şi să plece apoi — şi din însărcinarea acestuia [a regelui — n.n.] — la Belgrad, în scopul de a-i cîştiga şi pe prinţul Paul pentru întreaga această chestiune. Firesc, este o utopie ca pînă la sfîrşitul lui martie să ajungem la traducerea în fapt a dizolvării Micii Antante, dar să sperăm că se va porni în această direcţie în interesul vital al tuturora şi pentru adevărata pacificare a întregului spaţiu dunărean“. Afirmaţiile fruntaşului naxist dovedesc indubitabil că nu s-a avut în vedere doar îndepărtarea unor personalităţi, în cazul în speţă a lui Titulescu, modificarea cursului politic al unor ţări, ci o urîtă conspiraţie politică, un efort gigantic pentru distrugerea cu prioritate a principalelor puncte de sprijin ale sistemului de securitate colectivă în Europa, piedică în calea împlinirii tenebroaselor planuri hitleriste.

În ciuda demersurilor şi insistenţelor sale, vizita lui Rosenberg la Bucureşti nu s-a efectuat. Într-o discuţie purtată de M. Manoilescu cu J. Szembek, colaboratorul cel mai apropiat al lui J. Beck la conducerea Ministerului de Externe al Poloniei, la 15 octombrie 1936, demnitarul român afirma: „Regele Carol, care iniţial s-a învoit să-i primească, după aceea însă sub influenţa lui Titulescu, şi-a schimbat decizia. Aceasta este cu atît mai de regretat, căci pînă acum regele nu a avut niciodată prilejul să vie în contact cu careva dintre reprezentanţii celui de-al III-lea Reich“. Fără a contesta o intervenţie a lui Titulescu în acest sens, nu credem totuşi că demersul ministrului de Externe român a fost singurul

[1] Magazin istoric, nr. 4, 6, 7-9/1977.

element care a determinat hotărîrea lui Carol II de a nu mai invita pe Rosenberg. Existînd totuşi o asemenea părere din partea cercurilor de dreapta, nu este greu de imaginat care a fost reacţia cercurilor hitleriste, în general, a celor de la Aussenpolitisches Amt, în special, faţă de presupusul rol pe care Titulescu l-a avut în torpilarea intenţiei lui Rosenberg de a vizita Bucureştiul în scopul cunoscut.

Exploatînd cu abilitate contradicţiile existente în viaţa politică a României, Aussenpolitisches Amt a încercat să coalizeze toate forţele care se pronunţau şi acţionau pentru o reorientare a cursului politicii externe a ţării noastre.

Rapoartele de activitate ale Oficiului de politică externă pun în lumină cu claritate obiectivele urmărite în România de cei de-al III-lea Reich şi prin acest organ. Există afirmaţii care — luate izolat — te inspiră să crezi că sursa interesului şi acţiunii germane în România se identifica doar în sfera cunoscutelor teorii rasiale ale fascismului german. O analiză mai profundă, prin coroborarea a diverse documente, pune în lumină cu mai mare claritate adevăratele scopuri urmărite de Berlin: ruperea relaţiilor de alianţă ale României cu Franţa şi Anglia, disocierea Micii Înţelegeri şi a Înţelegerii Balcanice, stoparea procesului de apropiere româno-sovietic, compromiterea perspectivelor încheierii unui pact de asistenţă mutuală româno-sovietic, sabordarea întregului sistem de securitate colectivă în Europa. În întreaga acţiune desfăşurată — pînă atunci şi mai tîrziu — în România, Berlinul a invocat pericolul comunist şi al pătrunderii Rusiei sovietice pe arena europeană. „În România — afirma Alfred Rosenberg —, Germania luptă împotriva Franţei şi bolşevismului". Iată o afirmaţie care, fără a fi exhaustivă, sintetizează un adevărat program politic, cu obiective clare şi precise.

Antisemitismul şi anticomunismul unor politicieni şi grupări politice româneşti au oferit N.S.D.A.P. şi diferitelor sale agenturi, elementele favorizante stabilirii unor legături timpurii şi durabile cu exponenţii şi prozeliţii unor asemenea puncte de vedere. Analizînd retrospectiv factorii care au permis acţiunea Aussenpolitisches Amtului şi prezentînd modul de acţiune care a slujit scopurile de subversiune şi aservire ale celui de-al III-lea Reich, într-un raport privind activitatea acestui oficiu în anii 1933-1943, prezentat ca document probant în faţa Tribunalului de la Nürenberg, se scria: „Acest curent [antisemit — n.n.], în ciuda multiplelor începuturi, nu depăşise însă niciodată limitele din cadrul unei asociaţii".

Pe linia coalizării tuturor forţelor şi grupărilor de orientare prohitleristă din România, Aussenpolitisches Amt a acţionat — aşa cum se menţiona în raportul amintit „printr-o influenţare continuă" pentru a determina „atît pe Octavian Goga, cît şi pe prof. Cuza să-şi unească partidele conduse de ei [...] pentru a începe cu puteri unite lupta închinată înnoirii României pe plan intern şi asocierii ei cu Germania pe plan extern". Rosenberg revendica pentru oficiul pe care-l conducea meritul de a fi avut iniţiativa unirii şi de a fi determinat fuzi nea partidelor conduse de O. Goga şi A.C. Cuza. „Fiindcă nu mergea cu bani — raporta Rosenberg — s-au aranjat mai multe convorbiri cu viitorul premier Goga. În fine, s-a aranjat o înţelegere, care era considerată imposibilă, între Goga şi şeful antisemiţilor, Cuza. Cuza a făcut anumite reduceri din programul său şi mi-a comunicat că el a fost de acord cu această înţelegere în serviciul patriei şi al unei înţelegeri germano-române, fiindcă am fost cei care i-am transmis această dorinţă şi fiindcă ştie că sînt un duşman intransigent al evreilor".

Concomitent, Aussenpolitisches Amt a acţionat pentru unirea Partidului Naţional Creştin cu Garda de fier, soldată din punct de vedere formal cu un eşec. „Încercările pornite concomitent de către Oficiu, de unificare cu mai tînăra dar mai activa mişcare a Gărzii de fier, au eşuat pentru început datorită contradicţiilor personale, aparent de nemvins, dintre Cuza şi Codreanu, ducînd însă la o relaţie personală bună, secretă, între Goga şi mistico-fantasticul [sic!] Codreanu." Se impune remarca că în această perioadă Aussenpolitisches Amt continuă să acorde mai mare importanţă formaţiunilor conduse de Octavian Goga şi A.C. Cuza decît Gărzii de fier, cu toate că legionarii se situau pe o linie politică total favorabilă Germaniei hitleriste. Explicaţia se află în desconsiderarea pe care Oficiul de politică externă al N.S.D.A.P. o manifesta faţă de Corneliu Zelinski Codreanu, care nu întrunea din punctul său de vedere atributele „capului de conducător".

Tentaculele Aussenpolitisches Amtului s-au întins şi spre alte formaţiuni politice: Partidul Naţional-Liberal (Gheorghe Brătianu) şi Frontul românesc (Alexandru Vaida-Voievod) întreţinîndu-se relaţii permanente cu acestea. S-au urmărit, de asemenea, în continuare, cu cea mai mare atenţie, atitudinile generale şi poziţiile mai mult sau mai puţin particulare ale cercurilor politice şi militare din interiorul ţării noastre, orice regrupare de forţe, apariţia şi dezvoltarea oricărui factor de natură să asigure desfăşurarea cu succes a jocului politic pe care cei de-al III-lea Reich îl făcea în România.

Nu puţin importantă este, totodată, atenţia pe care naziştii o acordau intrigilor interne, vizînd chiar pe Carol II. Nota de evidentă simpatie cu care era urmărită acţiunea mareşalului Alexandru Averescu împotriva regelui ne dă dreptul să credem că, dacă nu-a acordat acestei acţiuni un sprijin direct, oricum s-a manifestat faţă de ea întreaga bunăvoinţă, cazul fiind folosit pentru exprimarea unor noi presiuni politice.

Importanţa acordată acţiunii desfăşurate de Aussenpolitisches Amt în România este semnificativ ecoasă în evidenţă de punerea ei sub conducerea directă a unor personaje binecunoscute ca Duckwitz şi Schickedanz, precum şi de faptul că însuşi Adolf Hitler cerea şi primea numeroase rapoarte şi note din partea lui Rosenberg privind acţiunile Oficiului în România.

În intenţia Berlinului, aceste forţe politice unite erau menite să exercite o puternică presiune asupra lui Carol II, obligîndu-l să dea noi direcţii politicii externe a României. „Dacă Oficiul reuşea să unifice şi Partidul Naţional Creştin cu Codreanu, atunci România ar fi obţinut o tăioasă conducere antisemită [...] care şi-ar fi putut ajunge scopul chiar împotriva voinţei regelui". Rezistenţa opiniei publice, a poporului român faţă de o asemenea ideologie şi practică criminală, a făcut ca însuşi Carol II să li se împotrivească. După cum remarca chiar Rosenberg — Carol II, „reuşise, după întoarcerea sa, printr-o tactică rafinată faţă de partidele politice dominante, să devină factorul hotărîtor în ţară". În acelaşi raport, privind activitatea desfăşurată de Aussenpolitisches Amt între anii 1933-1943, se remarca în mod foarte semnificativ: „După o lungă perioadă în care se succedau procese de scandal şi corupţie ale partidelor politice, se ascute în România lupta internă pentru transformările ei viitoare, prin ieşirea în evidenţă a Partidului Naţional Creştin şi a Gărzii de fier [...]. Regele a adoptat faţă de mişcarea naţională o poziţie de tergiversare şi perfidie. Mişcarea îi convenea pentru înlăturarea celor două partide care se succedau în mod tradiţional la guvernare. Avea însă de gînd să împiedice o afirmare univocă în ţară a principiului antisemit şi naţional, influenţate de naţionalismul în evoluţie. De aceea, politica externă a mişcării naţionale dorită de Germania nu se potrivea cu planurile lui. În posesia forţei poliţieneşti şi militare, el rămînea factorul hotărîtor în ţară".

Anarhia rivalităţilor

În ciuda aprecierilor exprimînd satisfacţie, acţiunile desfăşurate de Aussenpolitisches Amt în România, în anul 1935, au avut un succes foarte limitat. Alături de o atitudine potrivnică a cercurilor politice româneşti, un element care a influenţat atît anvergura, cît şi forţa operaţiunilor pe care Oficiul de politică externă le preconiza în această perioadă în România an fost pe de o parte, rezerva lui Hitler de a gira operaţiuni în care numele său era direct implicat, precum şi, pe de altă parte, conflictul mai vechi, cu variate forme de manifestare, între Auswärtiges Amt şi Aussenpolitisches Amt. Este semnificativ în acest sens scandalul izbucnit în jurul celei mai mari operaţiuni de subversiune regizată de Aussenpolitisches Amt în această perioadă. „Pentru a pregăti în acest sens o atmosferă solidă — raporta Rosenberg — A.P.A. a propus o mare afacere de compensaţie germano-română. Această afacere trebuia să se perfecteze împreună cu Camera de comerţ română din Berlin. Rezultatele nu trebuiau să fie în folosul unui consorţiu particular, ci în folosul acelor grupări din România care s-au pronunţat pentru înţelegerea germano-română. Datorită unei comunicări neadevărate a dl. von Neurath către Führer, în sensul că acţiunea s-ar fi pornit în numele Führerului, munca a fost tulburată şi, în cele din urmă, acest plan a fost respins, deşi ministerele respective şi-au dat consimţămîntul. Prin aceasta s-au pierdut luni preţioase şi A.P.A. a trebuit să acţioneze, în această privinţă, în alt mod". Sînt la fel de semnificative, în acelaşi sens, ecourile şi reacţiile determinate de acţiunea Oficiului de politică externă al N.S.D.A.P. în rîndurile cercurilor diplomatice germane de la Bucureşti. Unul din exegeţii documentaţi ai relaţiilor româno-germane din perioada 1938-1944, istoricul vest-german Andreas Hillgruber remarca că, după prezentarea scrisorilor de acreditare regelui Carol II la 29 aprilie 1936, ministrul plenipotenţiar german Wilhelm Fabricius aprecia că „regele ar putea fi cîştigat de partea

Germaniei, dacă Carol n-ar avea impresia că organele N.S.D.A.P. vor să se amestece în situaţia internă a României". Acelaşi istoric vest-german remarca: „Ministrul de Externe şi în primul rînd ministrul plenipotenţiar Fabricius au reacţionat cu fermitate calea pe care mergea Oficiul de politică externă. Dimpotrivă, Fabricius avea convingerea că relaţiile politice dintre cele două state vor deveni, în mod firesc, mai strînse, date fiind relaţiile economice în dezvoltare. Făcînd abstracţie de considerentul că relaţiile de încredere, care se înfiripau din nou, ar fi fost tulburate, transformîndu-se în neîncredere, planul Oficiului de politică externă mai era condamnat la eşec şi pentru că partidele cu care voia să colaboreze nu erau decît grupuri izolate, fără nici un fel de suport real în ţară. Dar din cauza acestui paralelism dintre organele celui de-al III-lea Reich şi N.S.D.A.P. în Germania, ministrul de Externe nu a avut puterea de a împiedica activitatea ilegală a Oficiului de politică externă în România". Elementele invocate, alături de altele altele confirmă că alături de contradicţiile dintre Ribbentrop Dienstelle şi Aussenpolitisches Amt, dintre Auswärtiges Amt şi Reichswehr, au existat numeroase alte contradicţii şi conflicte, un sabotaj reciproc, între Aussenpolitisches Amt şi Auswärtiges Amt. Desigur, în ceea ce priveşte modul în care erau apreciate de către Fabricius consecinţele acestui amestec, merită să facem cel puţin o remarcă. Nu ideea de amestec era condamnată, în sine, ci amestecul N.S.D.A.P., în particular. În condiţiile unei identităţi de scopuri — subordonarea totală a României — şi ale unei diversităţi de metode date de statut şi mijloace materiale şi financiare, „condamnarea" acţiunii partidului nazist de către şeful misiunii diplomatice germane de la Bucureşti trebuie văzută în primul rînd şi înainte de toate ca expresie a unor interese de grup, a geloziei unui departament tradiţional — incomplet acaparat la acea dată de cercurile guvernamentale hitleriste — faţă de Oficiul de politică externă condus de Rosenberg, organism care dădea cu fidelitate expresie intereselor N.S.D.A.P. Pe de altă parte, trebuie remarcat că afirmaţiile lui Hillgruber, ca şi ale altor istorici, în legătură cu aceste aspecte, se vor o încercare de reabilitare a acţiunii desfăşurate de Auswärtiges Amt în străinătate, de arhivare asupra N.S.D.A.P., a Oficiului său de politică externă, a responsabilităţii integrale şi exclusive pentru politica de subminare a independenţei şi suveranităţii României.

Este greu de afirmat că — şi ţinem s-o subliniem, încă o dată — în lipsa intervenţiilor brutale repetate ale diferitelor oficiue hitleriste, fără nici o încercare de escamotare, Carol II s-ar fi lăsat „cîştigat de partea Germaniei". Inconsecvenţele lui Carol II, uneori doar nişte demersuri tactice, atît înainte, cît şi după 29 august 1936, par a indica — şi în acest sens converg aprecierile celor mai mulţi cercetători români ai politicii externe a ţării noastre din perioada interbelică — mai mult un joc diplomatic prin care acesta căuta să-şi asigure libertatea de mişcare, atît pentru el, cît şi pentru politica externă a ţării. Trebuie ţinut seama în permanenţă în aprecierea evenimentelor politicii externe româneşti din deceniul patru de opoziţia fermă şi necheivocă a poporului român, în primul rînd a clasei muncitoare şi a partidului ei revoluţionar, faţă de orice încercare a cercurilor conducătoare ale claselor dominante de a schimba orientarea ei tradiţională. Opinia publică democrată s-a manifestat, în totalitatea ei, pentru orice gest sau acţiune de dejucare a planurilor fasciste de înfeudare a României. Atitudinea lui Carol II ca şi a diferitelor grupări politice, în acea perioadă în care soarta ţării era din ce în ce mai expusă expansiunii şi agresiunii, nu putea să nu pornească de la acest context naţional de apărare şi consolidare a independenţei, integrităţii şi suveranităţii, de păstrare a statului naţional român, desăvîrşit prin lupta maselor la 1 decembrie 1918.

Avertismente subapreciate

Politica de subversiune desfăşurată de Aussenpolitisches Amt în numeroase ţări europene, sprijinul acordat de către acesta formaţiunilor şi organizaţiilor extremiste, teroriste, anticomuniste, antisemite, în general tuturor formaţiunilor de dreapta şi de extremă dreapta, încercarea de a le canaliza preocupările şi efortnrile, de a le stimula activitatea antinaţională, de a realiza unirea lor au fost bine sesizate de oficiile diplomatice româneşti de peste hotare, ca şi de organele de informaţii şi contrainformaţii ale statului român, datele pe care le furnizau şi aprecierile pe care le formulau conturînd serioase motive de îngrijorare pentru cercurile guvernante româneşti. Referindu-se la acest complex de acţiuni şi mijloace promovate de Oficiul de politică externă al N.S.D.A.P., într-un amplu raport adresat Centralei Ministerului de Externe al României, în octombrie 1934, ministrul României la Berlin, N. P. Comnen releva: „Cu cîteva luni înainte de crima de la Marsilia[2], colegul meu iugoslav, fiind informat că dr. Rosenberg, şeful serviciului Afacerilor străine al Partidului Naţional socialist, ar întreţine legături cu şefii teroriştilor croaţi, Jelici şi Kvaternick, refugiaţi la Berlin, a cerut acestuia explicaţiuni, exprimîndu-i nemulţumirea guvernului său. Dr. Rosenberg a recunoscut că «a văzut de cîteva ori pe aceşti teroriştii, tăgăduind însă că i-ar fi încurajat sau ajutat. Pentru a justifica aceste întîlniri, d-rul Rosenberg a declarat textual ministrului iugoslav: «Ce voiţi? Auswärtiges Amt face politică şi are contact cu guvernele. Eu sînt dator să menţin contactul cu popoarele şi, în special, cu toate minorităţile, cu toţi nemulţumiţii...»". Comentînd această „gravă declaraţie", ministrul României la Berlin formula concluzii realiste, judicioase, deosebit de utile Bucureştilor pentru buna înţelegere a substanţei politicii externe a Berlinului, a mijloacelor folosite de cel de-al III-lea Reich. „Cu toţi nemulţumiţii! În ce scop? Nu cumva pentru a întreţine, canaliza şi întrebuinţa aceste nemulţumiri împotriva guvernelor respective? Nu cumva pentru a se folosi de ele, la momentul voit, ca de o pîrghie pentru a asvîrli în aer acele state care nu s-ar găsi de aceeaşi parte a barierei cu Reichul? Hotărît, politica Germaniei devine din ce în ce mai îngrijorătoare..."[3].

Din păcate, concluziile atît de realiste nu au fost luate în considerare cu toată seriozitatea de cercurile guvernante. Subaprecierea sau ignorarea unei asemenea activităţi, slăbiciunile manifestate faţă de ea şi promotorii ei, au avut efecte nefaste deosebit de evidente.

În mod contradictoriu însă atitudinea lui Carol II nu numai că nu a împiedicat exercitarea de presiuni din partea Berlinului, în politica internă şi externă a României, dar a facilitat în cele din urmă, un şir întreg de alte intervenţii din partea a diferite oficiine şi personaje hitleriste. Această stare de lucruri îşi găseşte explicaţia, printre multe altele, în însăşi cererea „de asistenţă" — indirectă e adevărat — adresată N.S.D.A.P. de Carol II, care spera că va trage astfel definitiv şi rapid conflictul său cu Titulescu, pe de o parte, că va controla şi orienta în mod direct preo upările şi activităţile hitleriste în România, pe de altă parte. Atitudinea regelui a oferit Berlinului o limitată, dar nesperată, posibilitate de acţiune, atunci cînd o serie de încercări se soldaseră cu un eşec categoric. Într-un raport al Oficiului de politică externă, pe luna octombrie 1935, Rosenberg scria: „Cu românii s-au dus tratative deosebit de anevoioase, fiindcă, aici, sînt mijloacele necesare însă nu în sensul de a te amesteca neinvitat în treburile româneşti, ci la sugestia directă a regelui român, care trimisese un prieten la Berlin pentru a lua legătura cu partidul [...] Regelui îi este clar, că, cu timpul, atitudinea bolşevică îi poate costa tronul". Ştiută fiind lipsa de caracter a lui Carol II, atitudinea sa — de coalizare cu cei mai înrăiţi duşmani ai ţării noastre pentru înlăturarea ministrului de Externe — surprinde totuşi prin orbirea de care dădea dovadă. Carol II a avut naivitatea să vadă în eliminarea lui Titulescu doar îndepărtarea unei bariere în calea instaurării unui regim personal, ignorînd costurile şi efectele acţiunilor hitleriste desfăşurate în acest sens. În vreme ce conţinutul acţiunilor desfăşurate de diversele servicii hitleriste pune în lumină faptul că Berlinul a conceput înlăturarea lui Titulescu nu ca pe un act în sine, ci ca o parte constitutivă a acţiunii sale menite să ducă la reorientarea cursului politicii externe a României.

Activitatea concertată a departamentelor şi oficinelor hitleriste împotriva României a continuat în anii următori cu forţă sporită. În faţa pericolului fascist şi a pericolului de război, în faţa agresiunii şi expansiunii celui de-al III-lea Reich, care ameninţau însăşi fiinţa ţării noastre, a poporului român, independenţa, suveranitatea şi integritatea patriei, s-a ridicat în primul rînd clasa muncitoare, condusă de Partidul Comunist Român, alte forţe democratice, progresiste ale societăţii româneşti, mari personalităţi ale vieţii noastre publice şi cultural-ştiinţifice, unite prin răspunderea politică şi morală faţă de destinul României, faţă de viitorul celorlalte ţări şi naţiuni ale Europei şi ale lumii, faţă de soarta civilizaţiei omenirii, pe care ciuma brună a lăsat impresia că le va distruge în acea îndelungată noapte apocaliptică începută la 30 ianuarie 1933 şi încheiată la 9 mai 1945, prin victoria popoarelor coaliţiei antihitleriste la care şi-a adus contribuţia de sînge şi luptă şi poporul român.

---

[1] Magazin istoric, nr. 4/1975.

[2] 9 octombrie 1934, vezi Magazin istoric, nr. 6/1975.

ROMÂNIA ÎN RĂZBOIUL ANTIHITLERIST

Viaţa politică internă în luna februarie 1945 a cunoscut mari confruntări politico-sociale (numeroase mitinguri şi demonstraţii pentru democratizarea aparatului de stat şi intensificarea eforturilor pentru sprijinirea frontului, puternice acţiuni ale ţăranilor de confiscare şi împărţire a pămînturilor moşiereşti etc.) ce au culminat cu înlăturarea guvernului condus de generalul Nicolae Rădescu (28 februarie).

Pe plan internaţional, atenţia opiniei publice a fost reţinută de lucrările Conferinţei de la Ialta[1], desfăşurate în prima parte a lunii şi în cadrul cărora conducătorii Uniunii Sovietice, Statelor Unite ale Americii şi Marii Britanii au examinat probleme legate de precizarea planurilor militare vizînd zdrobirea definitivă a Germaniei hitleriste, reglementarea relaţiilor internaţionale postbelice şi a situaţiei din Europa, crearea unei organizaţii internaţionale pentru asigurarea menţinerii păcii şi securităţii popoarelor, încheierea acordului cu privire la intrarea U.R.S.S. în război împotriva Japoniei etc.

În evoluţia evenimentelor militare pe frontul din Estul Europei, luna februarie a adus lichidarea grupării fasciste de la Budapesta; în Cehoslovacia forţele sovietice, române şi cehoslovace au purtat aprige lupte, în condiţii de teren şi de anotimp extrem de dificile, pentru înfrîngerea şi alungarea trupelor fasciste din zonele Munţilor Metalici Slovaci, Tatra Mare şi Tatra Mică, din Carpaţii Albi şi Beschizii de Vest.

Şi în luna februarie, deci, România a fost angajată cu toate forţele sale în lupta pentru victoria finală, Armata 1 (Corpurile 4 şi 7) şi Armata 4 (Corpurile 2 şi 6) aducîndu-şi o importantă contribuţie la înfrîngerea trupelor fasciste şi eliberarea unei importante părţi a Cehoslovaciei. Iată principalele forţe angajate de ţara noastră în luptă în cursul acestei luni: 9 divizii de infanterie (2, 3, 6, 9, 10, 11, 18, 19 şi 21) 2 divizii de munte (2 şi 3), 3 divizii de cavalerie (1, 8 şi 9), Divizia „Tudor Vladimirescu-Debreţin" (care lupta în compunerea Corpului 49 din Armata 53 sovietică), Divizia 1 artilerie antiaeriană, Regimentul de pontonieri, Grupul operativ al Brigăzii de căi ferate, batalioanele 1, 3, 4, 5 şi 8 drumuri, Corpul 1 aerian şi, începînd din 26 februarie, Regimentul 2 care de luptă (subordonat iniţial Armatei 6 tancuri de gardă sovietice, iar de la 6 martie Armatei 7 de gardă sovietice), alte subunităţi de trupe speciale.

Vom urmări, în cadrul calendarului nostru, principalele evenimente militare în care au fost angajate trupele române în cursul lunii februarie.

Răspunzînd cu entuziasm apelurilor lansate de Partidul Comunist Român, mii de tineri, în frunte cu uteciştii, s-au înrolat voluntari, pentru a-şi aduce contribuţia la grăbirea victoriei împotriva fascismului

1945

1 februarie. Din Raportul operativ nr. 1 492 al Marelui Stat Major referitor la activitatea de luptă a Armatelor 1 şi 4: „Înaintînd cu repeziciune numai cu infanteria, deoarece artileria şi trenurile nu au putut urma dincolo de traversala Felgart-Tisovce[2], din cauza distrugerilor, trupele Armatei 4 au înaintat luptînd 40 km şi au debuşat în depresiunea Brezno... Trupele Armatei 1 au respins în cursul zilei de 31 ianuarie 1945 mai multe contraatacuri inamice, pe linia cucerită în ziua de 30 ianuarie 1945. Luptele se duc pe viscol şi într-un teren foarte greu...".

Armata 4 începe operaţia ofensivă de la Vest de Brezno, pentru a rupe apărarea inamică de pe aliniamentul Hor. Tisovnic-Turie Pole-Oremov Laz-Senohrad.

Primăria oraşului Brezno eliberează un document din care citäm: „Armata română a luat cu asalt, în ziua de 31 ianuarie 1945, la ora 4 dimineaţa, oraşul, după un atac puternic, în urma căruia armata germană a fost silită să se retragă... Armata română, la trecerea sa prin

---

[1] Stenogramele Conferinţei au fost publicate în Magazin istoric, nr. 1-6/1967.

[2] Denumirile de localităţi străine cuprinse în citate sînt redate aşa cum au fost reţinute în documentele de arhivă.

oraş, s-a purtat faţă de populaţia civilă foarte bine şi purtarea sa a fost ireproşabilă...". Cu ocazia eliberării comunei Polomka de către unităţile Diviziei 9 infanterie, învăţătoarea din localitatea respectivă a rostit următoarea cuvîntare: „Am aşteptat de multă vreme ziua de astăzi să vă primim aici, în ţara noastră slovacă, unde fraţii din Munţii Tatra vă aşteaptă cu nerăbdare. V-am aşteptat fiindcă ştiam că ne aduceţi libertatea de sub jugul ocupanţilor germani... Sfîntă şi frumoasă este menirea dumneavoastră, de a reda poporului nostru libertatea şi posibilitatea de a-şi croi un destin propriu...".

2-4 februarie. Divizia 1 cavalerie, din cadrul Armatei 4, respinge un puternic contraatac inamic în Munţii Tatra Mică şi trece temporar în apărare. Divizia 18 infanterie continuă ofensiva în zona muntoasă de la Vest de Brezno şi eliberează localitatea Bukovinka. Divizia 21 infanterie se regrupează în zona Vidina-Gregorova-Halič, urmînd să primească o nouă misiune. Corpurile 4 şi 7 din cadrul Armatei 1 încep luptele în zona Senohard şi în raionul fortificat Oremov Laz, pentru a-şi deschide drum spre Oremov Laz, Plešovce.

5 februarie. În cooperare cu Armata 40 sovietică, Armata 4 duce lupte grele la Vest de Brezno, pentru a străpunge apărarea inamică din lungul văii superioare a Hronului. Divizia 8 cavalerie cucereşte cota 863, punct dominant al apărării inamice. După lupte la baionetă şi la grenadă, subunităţile Diviziei 18 infanterie reuşesc să ocupe cota 576 şi eliberează localitatea Bošenovo.

Benoit Frachon, secretar general al Confederaţiei Generale a Muncii din Franţa, care vizitase România în luna ianuarie, face următoarea declaraţie la înapoierea sa în Paris: „Am avut posibilitatea să asist la Congresul muncitorilor petrolişti şi feroviari. Atmosfera congresului era admirabilă. Zeci de cuvîntări scoteau în evidenţă voinţa clasei muncitoare române de a contribui la efortul de război, intensificînd producţia, reparînd locomotive, căi ferate, vagoane pentru a trimite material soldaţilor care se bat".

● Din cronica localităţii Dubnice nad Váhom: „Era la începutul anului 1945 cînd din direcţia Omšeni au început să se audă dese împuşcături şi bubuituri de tun. Ele au durat vreme de trei săptămîni şi constituiau semnele unor lupte grele pe care unităţile române le dădeau împotriva armatei germane ce se apăra cu înverşunare. Trupele române [din Divizia 11 infanterie] au apărut din direcţia Veľký Kalačin. Unităţile eliberatoare au sosit la noi [în noaptea de] sîmbătă spre duminică. Lupta pentru Dubnice a durat aproape o zi întreagă. Unităţile române au eliberat oraşul de hoardele fasciste... În luptele de eliberare, armata română înainta cu atîta repeziciune, încît nu au fost înregistrate pierderi în rîndurile populaţiei civile din Dubnice. În scurtă vreme după eliberare, pentru care sîntem recunoscători pînă astăzi românilor, fabrica a fost reparată şi serveşte şi acum...".

6-9 februarie. Marile unităţi ale Armatei 4 duc lupte în vederea cuceririi unor puncte fortificate ale inamicului aflate în lungul văii Hronului şi în zonele muntoase care străjuiesc dinspre Est oraşul Banská Bystrica. Armata 1 definitivează planul ofensivei pentru cucerirea unor puternice puncte ale apărării inamice din Munţii Javorina şi eliberarea localităţilor Oremov Laz şi Senohrad; lovitura principală urmează a fi dată de Corpul 7.

● La 7 februarie, atacînd pe direcţia generală Zvolen, Divizia 21 infanterie a nimicit rezistenţele inamice şi, eliberînd localitatea Podkriváň, a ajuns la circa 25 km Sud-Est de Zvolen.

● Din Ordinul de operaţii nr. 157 din 8 februarie al Armatei 4: „Inamicul a reuşit să menţină închiderea defileului Hron, apărînd puternic linia: cota 927 (Stupka) — Nord Myto pod Dumbierom — cota 794 — pădurea Skalka — Est Banisko — cota 583 — cota 751 — cota 883 — cota 979. Mai la Sud apărarea inamică se leagă cu un grup de forţe care rezistă pe înălţimile Tri Vody, acţionînd cu grupuri de schiori prin spaţiile libere. Armata 4, acţionînd în limitele actuale, are misiunea să-şi deschidă drum pe valea Hronului din direcţia Banská Bystrica, atacînd în dimineaţa de 10 februarie..." .

● Un grup de tineri muncitori de la Fabrica de avioane din Bucureşti adresează o scrisoare ostaşilor de pe front: „Noi tinerii muncitori din această fabrică — se spune între altele — ne luăm angajamentul în faţa jertfelor voastre, că vom face totul ca prin munca noastră aici, în spatele frontului, să asigurăm şi să uşurăm lupta voastră pe front pentru distrugerea fascismului...".

Sugestiv intitulat — Sporiţi la maximum efortul pentru front — articolul publicat de Scînteia din 8 februarie, exprimă atmosfera de deplină unitate între popor şi armata sa.

Ostaşi români în munţii cehoslovaciei

● Postul de Radio „Vocea Americii", emisiunea în limba română din 9 februarie, ora 0.05: „Participarea activă a celor 14 divizii[1] [române] în Ungaria şi Cehoslovacia, precum şi actul de la 23 august au ajutat mult pe Aliaţi. Cînd se va scrie istoria, actul de la 23 august va însemna un factor important în mersul acestui război. Ştiri primite din Bucureşti ne arată că guvernul român face sforţări temeinice pentru îndeplinirea clauzelor armistiţiului şi pentru apropierea de Naţiunile Unite...".

● Răspunzînd unui apel lansat de Apărarea Patriotică, 1 000 medici bucureşteni — în frunte cu C.I. Parhon, D. Bagdasar şi alţi prestigioşi oameni de ştiinţă — ţin o întrunire, la încheierea căreia se adoptă o moţiune în care se exprimă dorinţa medicilor din întreaga ţară de a sprijini armata şi familiile ostaşilor.

10 februarie. „Nu avem timp de pierdut. Treceţi imediat la lucru... Soarta voastră este în mîinile voastre..., înfăptuiţi imediat reforma agrară — glăsuieşte apelul lansat de P.C.R. către ţărani. Lucrătită cu muncitorii de la oraşe, cu ostaşii de pe front şi din cazărmi, cu învăţătorii, preoţii, ofiţerii, cu cărturarii democraţi luptaţi pentru un guvern al Frontului Naţional-Democrat". În aceeaşi zi, comitetele ţărăneşti de reformă agrară, cu sprijinul echipelor de muncitori, trimise la sate de P.C.R., încep împărţirea pămînturilor moşiereşti ţăranilor muncitori, prioritate avînd ostaşii de pe front, văduvele şi orfanii de război.

Armata 4 reia ofensiva la Vest de Brezno. Diviziile 18 şi 21 infanterie, în cooperare cu trupe sovietice, atacă pe direcţia Zvolen şi ocupă importantul nod al apărării inamice din staţia de cale ferată şi localitatea Kriváň. Trupele Armatei 1 îşi reiau ofensiva în Munţii Javorina; Corpul 4 armată rupe primele poziţii ale apărării inamice şi pătrunde în dispozitivul acestuia pe o adîncime de 2 km. Corpul 7, care acţionează pe direcţia loviturii principale, luptă într-un teren greu, cu pante repezi şi pe o zăpadă mare, cucereşte cota 725 din partea de Est a masivului Javorina. Prin lupte crîncene, Divizia „Tudor Vladimirescu-Debreţin" ocupă cota 568 de pe pantele sudice ale aceluiaşi masiv muntos.

Din Ordinul de zi nr. 137/1945 al Diviziei 2 infanterie: „... În calitate de comandant de grupă în ziua de 10 februarie 1945, luînd parte la atacul cotei [fără nume, de la] Sud cota 621 despădurită, însoţit de grupa lui [sergentul Grigore Stanciu], dă dovadă de un curaj şi un spirit de sacrificiu neîntrecut, reuşind ca prin eroismul său să conducă cu multă pricepere grupa şi să neutralizeze un cuib de armă automată inamic care opreşte înaintarea întregii companii. În momentul cînd se apropie de acest cuib de armă automată, observă că trăgătorul de la puşcă-mitralieră cade rănit. Fără a întîrzia o clipă, trece personal trăgător..., continuă să tragă cîteva rafale..., după care, cu un spirit de abnegaţie neîntrecut, sfidînd moartea,

---

[1] Vezi cifra exactă la începutul acestui articol.

asaltează cuibul de armă automată inamic împreună cu grupa lui, el însuşi fiind cel dintîi care pătrunde în şanţul inamic... Reluîndu-şi înaintarea, este primit cu foc puternic de la inamic. Se îndreaptă singur cu puşca-mitralieră în mînă către noua rezistenţă pentru a o neutraliza. În timpul înaintării cade rănit la numai cîţiva paşi de această rezistenţă inamică...".

11-12 februarie. Corpurile 2 şi 6 armată cuceresc numeroase puncte întărite ale inamicului la Vest de Brezno, în Munţii Metalici Slovaci, şi pe pantele de Sud ale Munţilor Tatra Mică. Lupte îndîrjite se desfăşoară şi pe întregul front al Armatei 1.

Dintr-o notă informativă a Armatei 4 către Grupul de armate al generalului Jmacenko privind condiţiile foarte grele în care sînt nevoiţi să acţioneze ostaşii români: „Pentru a lua cunoştinţă de condiţiunile extrem de grele în care operează diviziile Corpului 6 armată, raportăm în extras constatările făcute personal de comandanţii marilor unităţi şi de şeful Secţiei 3 a armatei, care a mers pînă la linia de contact.

1. Drumul pînă la Hrončok întîmpină greutăţi foarte mari. De la Sihla, încrucişările se fac cu foarte mare greutate. Trebuie remarcat lucrul pionierilor, care au depus eforturi foarte mari. În unele locuri, malurile de zăpadă rezultate din desfundarea drumului întrec înălţimea de 3,5 m.

2. Trupa este lipsită de orice adăpost, satul Hrončok însemnă 2 case: una pe deal şi alta în vale.

3. Toate aprovizionările (muniţie, materiale) se fac cu spinarea. Pînă la cota 1 240 chiar şi schiorii trebuie să urce pe jos, cu schiurile în spate. Coborîrea răniţilor, în special a celor gravi, este dramatică.

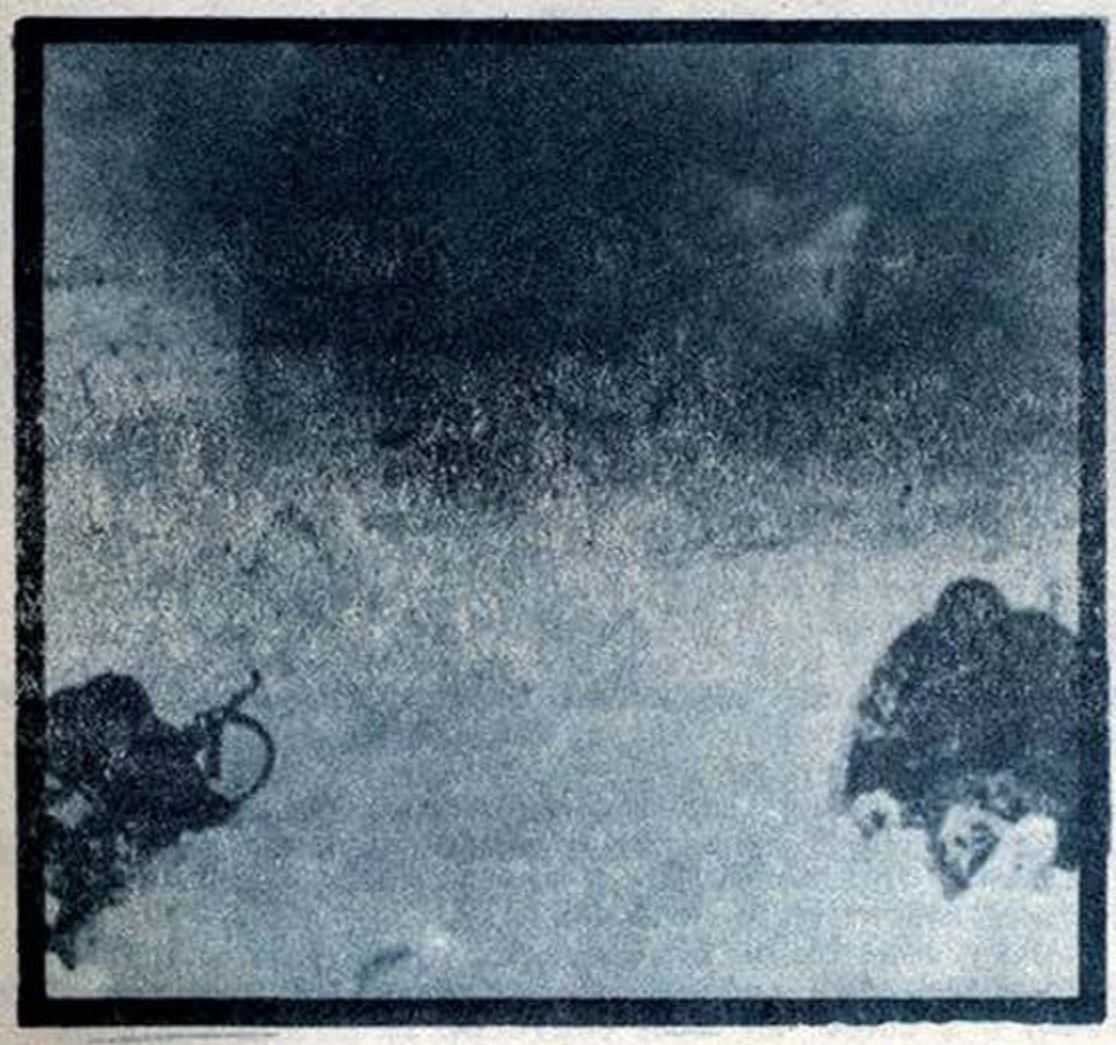

Infanteriştii români execută o breşă în reţelele de sîrmă ghimpată ale inamicului

4. Inamicul la Nord de cota 1 240 este puternic şi foarte activ. În cursul după-amiezii de 11 februarie a contraatacat în forţă, de 3 ori. Dispune de un foarte numeros armament automat, aruncătoare şi artilerie, precum şi de organizaţiuni [amenajări] constînd din şanţuri de tragere şi de comunicaţii adînci de peste 1 metru...

7. Greutăţile terenului sînt şi ele foarte mari: zăpada atinge pe alocuri înălţimea de 1,5 m, pădure deasă, lipsită de poteci. Noaptea, întuneric de nepătruns, ceea ce face ca orientarea să fie imposibilă.

8. Pentru ca trupa să învingă aceste greutăţi, ofiţerii sînt primii care dau exemplu. Ei sînt continuu în mijlocul trupei şi trăiesc aceeaşi viaţă grea.

Ostaşii îşi fac datoria cu multă cumînţenie. Trebuie să se ştie că nici noaptea nu se pot odihni; cei mult moţăiesc, încălzindu-şi mîinile la foc...".

Iată cîteva aprecieri ale unor ofiţeri sovietici la adresa comportării unor militari români, aşa cum au fost înregistrate în Jurnalul de operaţii al Regimentului 35 infanterie: „La 12 februarie 1945, în cursul atacului executat de Regimentul 35 infanterie pentru cucerirea cotei 508 (Vest Krivani), maiorul Dresdor, comandantul Regimentului 1222 artilerie [sovietic], aflat la observatorul Regimentului 35 infanterie, îşi exprimă admiraţia pentru felul cum înţeleg ofiţerii români să-şi facă datoria şi să se jertfească.

Urmărind acţiunea cu luneta instalată la 1 000 m înapoia liniei I, face atenţie pe comandantul de regiment şi pe ofiţerii din jurul acestuia asupra activităţii căpitanului Niculae Ion, comandantul Batalionului 2, locotenentului Săruceanu, comandantul Batalionului 1 şi sublocotenentului Coatu, comandantul companiei a 2-a, care s-au distins în cursul acestui atac, luptînd la cot cu trupa în linia întîia.

Maiorul Dresdor exclamă: «Extraordinari comandanţi de batalioane! Fără avîntul lor, soldaţii nu ar fi mers niciodată să atace această cotă fortificată».

13-15 februarie. În zona Armatei 4, continuă ofensiva în lungul defileului Hronului şi în Munţii Tatra Mică. Corpul 2 armată (Divizia 9 infanterie), în cooperare cu forţe sovietice, eliberează localitatea Myto şi se apropie de localitatea Bystra — puternic nod al apărării inamice, pe care îl eliberează a doua zi. Diviziile 11 infanterie şi 8 cavalerie cuceresc importante înălţimi pe pantele sudice ale Munţilor Tatra Mică.

Corpul 6 armată respinge numeroase contraatacuri inamice în Munţii Metalici Slovaci.

Armata 1 depune eforturi susţinute pentru a străpunge apărarea duşmană în zona fortificată Oremov Laz. Sînt realizate progrese în Munţii Javorina, unde acţionează Corpul 4 armată, şi sînt eliberate localităţile Certazky şi Pánov Laz. Continuînd atacul pe direcţia generală Certazky Cervena-Harabov Grun, trupele acestei mari unităţi române ajung în apropierea vîrfului Javornik, ameninţînd cu încercuirea pe la Nord a forţelor duşmane din zona Oremov Laz.

Eforturile Corpului 7 armată de a cuceri din mişcare localitatea muntoasă şi zona fortificată Oremov Laz se izbesc de apărarea înverşunată a inamicului. Cu toată rezistenţa adversarului, unităţile Diviziei 10 infanterie ajung la 1 km Est de Şoseaua Oremov Laz-Hrabca.

Corpul 1 aerian sprijină ofensiva Armatei 50 sovietice pe direcţia Zvolen. Sînt mitraliate şi bombardate trupele şi obiectivele inamice din gările şi localităţile Zvolen, Detva, Banská Bystrica, Ocova, Lyeskovec, Zolná, Kremnica ş.a. Din Comunicatul Marelui Stat Major român din ziua de 15 februarie: „În Munţii Tatra Mică trupele Armatei 4 române au continuat înaintarea, reuşind a cuceri — cu toată dîrza apărare inamică — localitatea Bystra şi mai multe înălţimi importante;... În sectorul Javorina, Armata 1 română, continuînd atacul, a reuşit să pătrundă adînc în dispozitivul de apărare inamic...".

16-20 februarie. Armata 4 îşi continuă înaintarea în Munţii Metalici Slovaci; în urma unor lupte crîncene sînt eliberate localităţile: Mirvenica, Kratkovo, Klokoc ş.a.; ostaşii români poartă lupte îndîrjite pe pantele de Vest ai masivului împădurit Svibora, între valea rîului Valskovy şi localitatea Hor. Lehota.

Trupele Armatei 1, care acţionează în masivul Javorina, îşi schimbă lovitura principală pe direcţia de atac a Corpului 4. În ziua de 17 februarie, Divizia 3 munte ocupă cea mai înaltă culme din Munţii Javorina — vîrful Javornik, cu cota 1 044 — şi eliberează localitatea Urbanova. A doua zi, Divizia 10 infanterie dă peste cap apărarea fasciştilor din raionul fortificat Oremov Laz.

Regimentul 2 care de luptă (tancuri) pleacă din ţară spre front.

21-23 februarie. Trupele române din compunerea Armatei 4 primesc ordin să treacă la apărare în Munţii Metalici Slovaci şi pe valea superioară a Hronului, urmînd să reînceapă ofensiva la 25 februarie. La rîndul său, Armata 1 întreprinde acţiuni cu caracter local în Munţii Javorina.

— Jurnalul de dimineaţă din 22 februarie înserează cîteva aprecieri şi comentarii ale unor posturi americane de radio: „...Nu vom insista astă-seară asupra ajutorului atît de însemnat şi cu rezultate atît de excelente date de diviziile româneşti pe cîmpul de luptă din Est. Vom spune numai ceea ce este evident, şi anume că acţiunea armatei române a contribuit serios la cucerirea Budapestei şi la înaintarea în regiunea cehoslovacă, tot astfel cum prin actul de la 23 august 1944 România a contribuit într-o bună măsură la schimbarea situaţiei de pe întreg Frontul Răsăritean...".

Din ordinul de zi nr. 11 al Ministerului de Război (22 februarie): „Sublocotenentul de rezervă Marin Nicolae şi plutonierul major Cinteză Alexandru, dînd dovadă de spirit de sacrificiu, şi-au primejduit viaţa şi au murit la datorie îngrijind sănătatea prizonierilor ce le erau daţi în primire. Pentru cinstirea memoriei lor şi pentru înaltul spirit umanitar de care au dat dovadă, sublocotenentul în rezervă Marin Nicolae şi plutonierul major Cinteză Alexandru se citează pe ordin de zi pe armată [subl. ns.]...".

O notă a comandamentului Armatei 4 română relevă un semnificativ moment al cooperării militare româno-

sovietice pe teatrul de operaţii din Cehoslovacia: „La 22 februarie 1945, în luptele din pădurea cu cota 526 (Vest Vigl'as), în urma unei puternice presiuni a inamicului, dreapta Regimentului 764 rus cedează, pierzînd teren. Compania de pionieri din Regimentul 35 infanterie de sub comanda căpitanului Georgescu Marin, după ce respinge contraatacul inamic din sectorul ei, trimite un pluton care respinge pe inamic din poziţia pierdută de Aliaţi, astfel că aceştia, după ce se reg upează, găsesc la reintoarcerea lor pe poziţie pe se gentul major Andronache, instalat cu plutonul său în apărare.

Şeful de stat major al Regimentului 764 infanterie rus, maiorul de gardă Timoscenko, strînge mîna subofiţerului şi fiecărui soldat din acest brav pluton, mulţumindu-le pentru intervenţia lor în această situaţie critică în care s-a găsit unitatea sa".

● **Din** Jurnalul de operaţii al Companiei 19 poduririuri, din Batalionul 2 pontonieri (23 februarie): ... Sărbătoarea armatei sovietice [aniversarea a 27 ani de la crearea ei]. La ora 10.15, domnul locotenent-colonel de gardă Gurin, locţiitorul comandantului Regimentului sovietic de infanterie, Oficiul poştal militar nr. 88.588, cere să întindem podul de la ţărm pînă la ora 12, pentru trecerea regimentului la Rakoczyfalva, unde trebuie să se deplaseze. Organizarea lucrului, aducerea portiţelor în pod, ancorarea lor, cuplarea în pod, precum şi toate operaţiunile de verificarea luc ărilor se termină la ora 11.45, cînd se raportează de executare. La ora 12, se începe trecerea regimentului. La festivităţile ce au loc pe platoul Rakoczyfalva au fost invitaţi de către comandamentul sovietic şi ofiţerii acestei companii.

La ora 14 domnul locotenent-colonel de gardă Gurin prezintă comandantului companiei, în faţa întregului corp ofiţeresc, admiraţii, felicitări şi laude pentru modul cum a fost întotdeauna organizat, executat şi condus lucrul la pod şi treceri, asigurîndu-ne că va da exemplu unitatea noastră în faţa unităţilor sovietice".

25 februarie. La ora 8.10 trupele Armatei 4 relau ofensiva pe pantele de Sud-Vest ale Metaliciior Slovaci, spre Zvolen, precum şi în lungul văii superioare a Hronului. Diviziile 9 şi 11 (Corpul 2) pătrund mai adînc în munţii Tatra Mică; Divizia 8 cavalerie supune unui puternic atac localitatea Valasská. Pe frontul Co pului 6 armată, Divizia 21 infanterie, acţionînd în *cooperare* cu Corpul 51 sovietic, eliberează localitatea Vigl'as şi înălţimea cu Castelul Vigl'as: pînă seara, trupele Diviziei române pătrund şi în oraşul Zvól. Slatina, curăţindu-l de inamic în timpul nopţii.

Din partea generalului Jmacenko către comandantul Diviziei 21: „Domnul general Jmacenko, erou al U.R.S.S. şi comandant al Grupului de armate, adresează mulţumiri comandantului Paţiştea [Divizia 21-a infanterie] personal şi întregului corp ofiţeresc şi trupei pentrn strălucitele acţiuni executate în scopul cuceririi cotei cu Castelul Vigl'as si a localităţii Zvól. Slatina".

Corpul 1 aerian desfăşoară o intensă activitate de luptă în sprijinul Armatei 50 sovietice; aviatorii români execută peste 40 misiuni, lansînd asupra inamicului 35 tone bombe.

26 februarie. Consiliul Naţional al F.N.D. dă publicităţii un apel prin care cere destituirea din guvern a reprezentanţilor reacţiunii. Un grup de generali şi ofiţeri superiori fac publică o declaraţie în care condamnă încercarea prim-ministrului N. Rădescu de a folosi armata împotriva forţelor revoluţionare: „...Noi, generalul de divizie Constantin Vasiliu-Răşcanu, comandantul Corpului 5 teritorial, general de brigadă Ilie C eţulescu, subşef al Marelui Stat Major, general de brigadă Ştefan Bardan, subşef al Marelui Stat Major, general de brigadă Constantin Popescu, comandantul Pieţei Bucureşti, general de brigadă adjutant Dumitru Dămăceanu, fost adjutant regal, colonel Radu Rusescu, fost adjutant regal, colonel Alexandru Batcu, ajutor comandant al Pieţei Bucureşti, colonel Ion Lupaşcu de la comendulrea Pieţei Bucureşti, maior Nicolae Popescu din Marele Stat Major, declarăm că ne desolidarizăm de acţiunea şi declaraţiile domnului general Rădescu Nicolae, considerîndu-le pe amîndouă dăunătoare intereselor armatei şi ale ţării".

Din Raportul Armatei 1 către Marele Stat Major român: „Reluînd, în dimineaţa de 25 februarie 1945, atacul în masivul Javorina, [A mata 1] a rupt poziţia inamică pe un front de circa 10 km... Exploatînd această spărtură făcută... de către Co pul 4 armată şi dreapta Corpului 7 armată, trupele noastre au reluat înaintarea, energic, pe tot frontul, învingînd toate rezistenţele inamice... După două zile de atac..., Armata 1 a reuşit să cucerească înălţimea cu cota 1 024, care este cel de-al dollea punct înalt şi dominant din masivul Javorina, înălţimea cu cota 777, puternic apărată tot timpul de inamic, importantul nod de comunicaţii cu localitatea

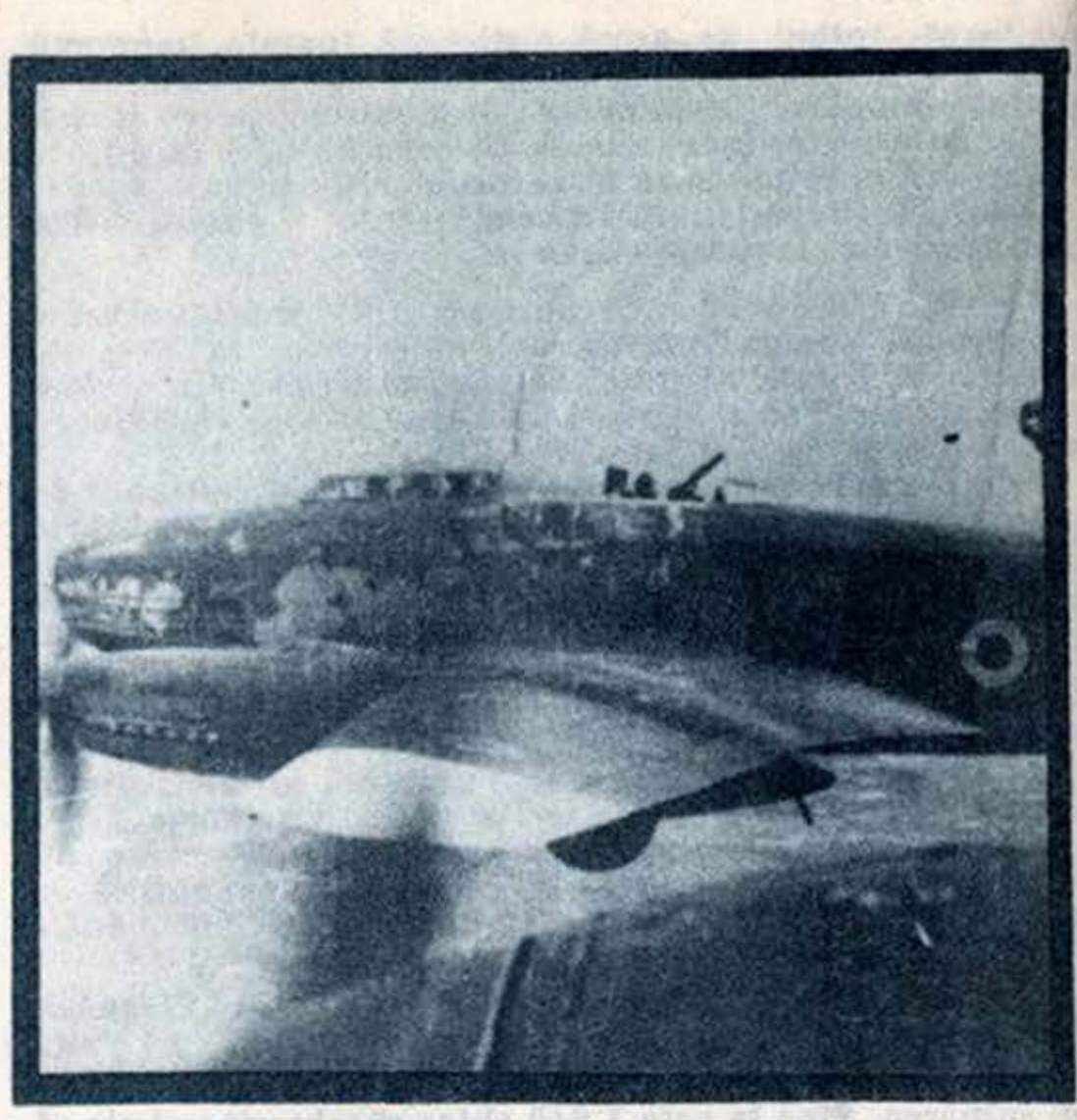

Formaţiune de bombardiere româneşti se îndreaptă spre obiectivele inamice

Senohrad, p ecum şi alte numeroase localităţi Hroniakova, Bučinky, Pavlikova, Lonec, Drjeňa, Uhliská, Pod Javorina, Utlaky, Polomv. Lăstoky, Certáž, Lačkov, Mladonice".

În componenţa Corpului aerian român intră un nou g up de aviaţie de vînătoare, două escadrile de aviaţie de legătu ă, o escadrilă de observaţie şi una de transport, sosite din ţară.

27 februarie. Un grup de academicieni şi profesori universitari (C.I. Parhon, M. Sadoveanu, Mitiţă Constantinescu, Traian Săvulescu, S. Stoliov, N. Gh. Lupu şi alţii) adresează prim-ministrului N. Rădescu o telegramă de protest faţă de acţiunile sale antipopulare.

— Postul de Radio Londra, emisiunea de la ora 18.15: „Înaltul comandament sovietic a mulţumit comandantului Diviziei 21 infanterie [Armata 1 română] pentru rolul jucat de trupele române în cucerirea mai multor localităţi din Cehoslovacia".

— Din Ordinul nr 141 al comandantului Diviziei 21 infanterie, generalul Petre Antonescu: „.... Faptele înşirulte mai sus şi mulţumirile comandamentului aliat trebuie să umple de mîndrie sufletul fiecărula din vitejii Diviziei 21 infanterie, care... au săpat adînc slove de temei în istoria şi viitorul ţării noastre".

Notă a generaluluIon Popescu, comandant al Diviziei 3 infanterie din cadrul Armatei 4: „La 27 februarie 1945, ora 20.00 au fost convocaţi la localul comandamentului Corpului 50 sovietic din oraşelul Detva, comandanţii marilor unităţi sovietice şi române din Armata 50 sovietică de sub comanda generalului-locotenent Jmacenko... S-au discutat chestiuni în legătură cu mersul operaţiunilor şi recomandări în ce priveşte organizarea atacurilor de zi şi de noapte...

Generalul Jmacenko a adus mulţumiri Diviziei 3 infanterie de felul cum a acţionat în cursul atacurilor din ziua de 27 februarie 1945...".

28 februarie. Miercuri, ultima zi a lunii. Generalul N. Rădescu este silit să demisioneze. Scînteia publică a ticolul Lupta pentru onoarea armatei, în care sînt subliniate sentimentele de solidaritate dintre masele populare şi armată: „Armata română are o lungă tradiţie democratică. De la Cirlova şi Bălcescu, la Cristian Tell şi Cîmpineanu, de la războiul pentru independenţă ca şi cel pentru independenţă de astăzi, a mata română a înscris pagini glorioase şi măreţe, animate de suflul luptei pentru progres şi dreptate".

Notă: Pentru realizarea acestei cronologii s-au utilizat următoarele surse: Cronica participării armatei române la războiul antihitlerist, 1971; În numele libertăţii şi prieteniei (vol. I şi II), 1970; Prietenia cehoslovaco-română. File din cronici de război, 1969; documente aflate în fondurile Arhivei Ministerului Apărării Naţionale şi presa timpului.

Introducere şi cronologie de
căpitan Alexandru D. DUŢU

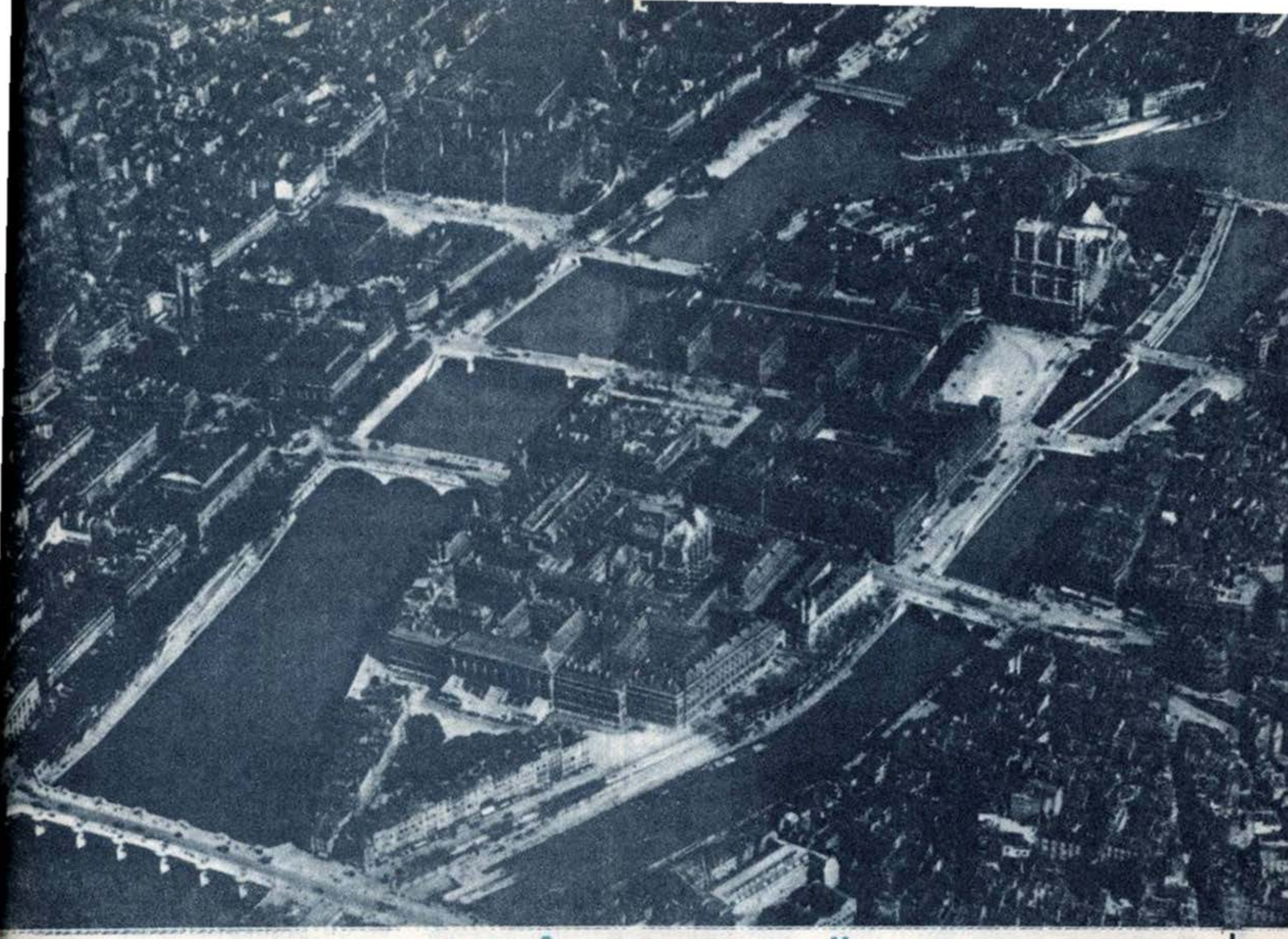

PARISUL ÎL APROBĂ PE TAKE IONESCU

NOTI CONSTANTINIDI

Septembrie 1920. Parisul — prima capitală occidentală vizitată de Take Ionescu, în cadrul unui turneu diplomatic în Franţa, Anglia şi Italia — însemnase şi primul succes al ministrului de Externe român. „Millerand [preşedintele cabinetului francez], telegrafia Take Ionescu la 14 septembrie 1920 preşedintelui guvernului, generalul Averescu, mi-a declarat că este încîntat de proiectul de alianţă defensivă între cele cinci state — Polonia, Cehoslovacia, România, Iugoslavia şi Grecia — şi că va acţiona şi el pentru ca acest proiect să izbutească". Planul creării unei Mici Înţelegeri în cinci a fost primit favorabil şi de Anglia, cu unele rezerve privitoare la Polonia, şi de Italia. Dar cu tot succesul obţinut la Paris, Londra şi Roma, acest proiect nu s-a putut realiza, Polonia refuzînd să participe la crearea organizaţiei.

Nerenunţînd la planul său, Take Ionescu a trecut la înfăptuirea Micii Înţelegeri[1] pe etape, prin alianţe bilaterale. Primul pas fusese făcut prin semnarea tratatului de alianţă defensivă dintre Cehoslovacia şi Iugoslavia la 14 august 1920. Au urmat alianţele bilaterale între România şi Cehoslovacia (23 aprilie 1921) şi între România şi Iugoslavia (7 iunie 1921). S-a creat astfel Mica Înţelegere, alianţă defensivă antirevizionistă, în care cele trei ţări semnatare se angajau să acţioneze în comun în vederea respectării tratatelor de pace de la Trianon şi Neuilly, prin care fusese recunoscută pe plan internaţional opera săvîrşită de popoarele celor trei ţări în scopul creării şi desăvîrşirii unităţii lor naţionale. Această or-

[1] Problema creării şi activităţii Micii Înţelegeri este tratată pe larg de Elisa Campus în *Mica Înţelegere*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1968 şi în *Probleme de politică externă a României 1918-1940*, Editura Militară, Bucureşti, 1977; de Cristian Popişteanu în *România şi Antanta Balcanică*, Editura Politică, 1968; de Gheorghe Zaharia în *Probleme de politică externă a României 1919-1939*, Editura Militară, Bucureşti, 1971; Viorica Moisuc în *Probleme de politică externă a României, 1918-1940*, Editura Militară, Bucureşti, 1977.

ganizație dedicată asigurării securității Cehoslovaciei, Iugoslaviei, României prin menținerea statu-quoului versaillez a slujit timp de aproape două decenii nu numai la menținerea integrității teritoriale a celor trei state semnatare, ci a constituit un organism mult mai cuprinzător de cooperare în Europa de Sud și Centrală, ca pilon al tratativelor de securitate colectivă pe continent. Mica Înțelegere s-a afirmat încă de la început, ca factor de pace și de echilibru în Europa Centrală și de Sud-Est. Prin conferința de la Jachimov (mai 1927), în care s-a stabilit adîncirea legăturilor dintre cele trei state, și prin adoptarea unui nou pact de organizare (Geneva, februarie 1933), rolul Micii Înțelegeri în viața internațională a sporit. Ea a luat poziție fermă împotriva orientării și acțiunilor statelor fasciste revizioniste și revanșarde care încălcau tratatele de pace și atentau la integritatea teritorială a unor națiuni, la libertatea și suveranitatea lor națională, a militat activ pentru o politică de securitate colectivă promovată de U.R.S.S. și Franța în cadrul și în afara Societății Națiunilor. Dispariția Micii Înțelegeri, după Acordul de la München, prin care Germania, Italia, Franța și Anglia au impus, în septembrie 1938, dezmembrarea Cehoslovaciei, a îngăduit Germaniei hitleriste și Italiei fasciste să domine bazinul dunărean și să exercite presiuni tot mai puternice asupra României și Iugoslaviei.

Publicăm în continuare, un fragment din amintirile lui Noti Constantinidi[1], în care fostul diplomat român evocă unele momente din activitatea lui Take Ionescu în Franța pentru crearea Micii Înțelegeri.

[1] *Magazin istoric*, nr. 5, 6/1979.

La un moment dat, în 1920, ziarele franceze au început să vorbească despre un proiect de alianță între Polonia, Cehoslovacia, România, Iugoslavia și Grecia. Unele dintre ele se arătau destul de nefavorabile acestei intenții. Știam că unii conducători ai Ministerului de Externe francez — și mai ales secretarul general al ministerului, Maurice Paléologue[1] — aveau multă simpatie pentru guvernele austriac și maghiar și nu vedeau cu ochi buni acest proiect de alianță.

Fiind informat că noul ministru al Afacerilor Străine, Take Ionescu[2], trebuie să sosească în cîteva zile la Aix-Les-Bains[3] am rugat redacțiile ziarelor să aștepte venirea sa în Franța înainte de a lua poziție în chestiunea viitoarei alianțe.

Ministrul nostru la Paris era prințul Dimitrie Ghica[4]. El afecta cu semeție aere de mare senior, își rezerva relațiile mondene din cadrul legației, afișînd un dispreț suveran pentru funcția și relațiile mele cu ziariștii. Era un om cu un fizic foarte distins, înalt, slab, cu părul argintiu — profil de marchiz francez din sec. XVIII — încă tînăr, foarte instruit, vorbind admirabil franceza și destul de vag româna; în pofida acestei aparente nepăsări, Ghica era totuși un foarte bun și abil diplomat, știind să se facă simpatizat și, în felul acesta să cîștige multe prietenii pentru țara noastră.

Am plecat din Paris seara și, spre dimineață mă aflam la Aix-Les-Bains. Aici, m-am dus la Hotelul „Excelsior", care mi se părea cel mai indicat pentru a-l găzdui pe Take Ionescu. Acolo am dat peste un domn înalt și gras, vorbind cu un pronunțat accent italienesc. Curînd, am început să discutăm în italienește. El era chiar proprietarul hotelului. I-am vorbit cu multă plăcere despre Roma, Florența și Neapole, ceea ce l-a emoționat. La rîndul său, mi-a povestit că avea un fiu de vîrsta mea, în care își punea întreaga speranță. Profitînd de dispoziția în care se găsea, i-am spus cît de importantă ar putea fi pentru cariera mea întrevederea cu Take Ionescu. Atunci, într-un acces de generozitate, mi-a oferit o cameră luxoasă, alături de apartamentul lui Take Ionescu, la un preț derizoriu: ministrul plătea 150 franci pe zi, iar eu doar 25.

Cînd m-am prezentat lui Take Ionescu i-am înmînat o scrisoare de recomandație din partea Elenei Văcărescu[5], poeta noastră română de limbă franceză. M-a primit cu amabilitate și a fost destul de

[1] Maurice Palćologue (1859-1944), diplomat francez; a fost ministru plenipotențiar la Sofia (1912), director în Ministerul Afacerilor Externe (1912), ambasadorul Franței în Rusia (1914-1917). În momentul la care face referiri textul era secretar general în Ministerul Afacerilor Externe. Paléologue este autorul unor memorii care cuprind și referiri la România. El nu cunoscuse însă nici țara, nici oamenii ei. De aceea, aceste referiri sînt, de cele mai multe ori, răuvoitoare.

[2] Take Ionescu (1858-1922), om politic român, remarcabil orator. Își începe cariera politică în 1884, în rîndurile liberalilor; după 1890, trece la conservatori devenind ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice (1891-1895) și (1899-1900) și al Finanțelor (1900, 1905-1907). În sînul partidului conservator ajunge repede reprezentantul burgheziei orășenești și al unei părți a intelectualității. Pe această bază socială, în februarie 1908, creează Partidul Conservator-Democrat, o organizație politică ce a oscilat programatic între liberali și conservatori. Ca șef al acestui partid, este ministru de Interne (1912-1914) în guvernul Titu Maiorescu, ministru fără portofoliu (1916-1917), vicepreședinte al Consiliului de Miniștri (1917-1918), ministru de Externe (1920-1921) în guvernul Averescu și prim-ministru și ministru de Finanțe (1921-1922). În anii neutralității (1914-1916), se remarcă, alături de Nicolae Filipescu, drept principalul animator din rîndul opoziției al realizării idealului național, prin participarea la război alături de Antantă. Președinte al Consiliului Național al Unității Române, cu sediul la Paris (1918-1919). Este socotit principalul inițiator al Micii Înțelegeri (1920-1921). Vezi și *Magazin istoric*, nr. 2, 12/1975, 7-9/1976.

[3] Autorul se referă la întîlnirea oficială dintre Take Ionescu și președintele Franței, Alexandre Millerand, care a avut loc în localitatea franceză Aix-Les-Bains în septembrie 1920, cu care prilej cei doi oameni politici au discutat proiectul unei Mici Antante în cinci.

[4] Dimitrie Ghica. După studii în Drept și Științe politice la Paris, intră în diplomație, ajungînd ministru plenipotențiar la Paris între 1919-1922 (cînd face parte și din delegația română la Conferința de pace), la Roma (1928-1931, 1932-1933) și la Bruxelles (1933-1936). Nicolae Iorga i-a încredințat portofoliul Externelor în guvernul său (1931-1932).

[5] *Magazin istoric*, nr. 11/1973, 11/1979.

uimit cînd i-am spus că ziarele franţuzeşti nu-i erau prea favorabile. Prinţul Ghica îi spusese contrariul.

După unele insistenţe, ministrul a căzut de acord ca, a doua zi dimineaţă, să ţină o conferinţă de presă cu ziariştii pe care urma să-i invit să vină de la Paris. Am telefonat, chiar din apartamentul său, la biroul meu de presă din Capitală, cerîndu-i secretarului să invite ziarele să-şi trimită, cu trenul de seară, reprezentanţi la conferinţa de a doua zi. Apoi, după ce mi-a dictat trei declaraţii pentru presă, ne-am înţeles unde să ne întîlnim în dimineaţa următoare. La despărţire m-a întrebat: „Unde locuieşti, căci aş vrea să te am mai la îndemînă". A părut puţin surprins cînd a aflat că un funcţionar atît de tînăr a închiriat o cameră de mare lux; cînd i-am povestit cărui fapt datorez gentileţea proprietarului hotelului mi s-a părut că se amuză.

Seara, am aranjat cu chelnerul şef să-mi dea o masă alături de aceea a ministrului. Eram îmbrăcat, ca toată lumea, în smoking şi Take Ionescu m-a invitat la masa lui unde m-a prezentat tinerei sale soţii, o femeie foarte frumoasă. După cină, doamna ministru a dorit să vadă cazinoul, unde a pierdut o mică sumă de bani; apoi am dansat pînă foarte tîrziu. Take Ionescu părea încîntat.

A doua zi, mai mult de douăzeci de directori de ziare pariziene şi alţi jurnalişti erau prezenţi la conferinţa de presă. Take Ionescu le-a explicat în amănunţime proiectul său de alianţă între statele succesoare ale fostului stat austro-ungar, care nu era îndreptată împotriva nimănui, dar pe care o considera necesară pentru salvgardarea păcii în Europa Centrală. Am avut impresia că cuvintele ministrului au produs destulă impresie.

Take Ionescu era un personaj de înaltă clasă, omul cel mai inteligent pe care l-am întîlnit în cursul carierei mele. Nu era prea înalt, dar avea o faţă frumoasă, cu o mustaţă lungă, neagră, sub un nas puţin coroiat; ochii săi exprimau, rînd pe rînd, cu o intensitate extraordinară, inteligenţă, bunătate, veselie, tristeţe, entuziasm. A fost unul din cei mai mari bărbaţi politici ai noştri, şi, ani îndelungaţi, şeful spiritual al Partidului Conservator, care a guvernat adesea ţara[1]. În mod cert, a fost cel mai bun avocat pe care l-am avut vreodată. La noi, ţară latină, unde marii avocaţi şi oratori sînt cu duiumul, aceasta înseamnă ceva. Pledoariile sale erau scurte, rareori durînd mai mult de 20 minute. Cînd încheia, îşi lua pălăria şi pleca. În aceste puţine minute însă ştia totdeauna să găsească axul în jurul căruia se concentrau firele întregului proces, lămurind lucrurile într-o manieră care nu mai lăsa loc vreunei alte soluţii. A fost, de asemenea, cel mai bun orator politic al nostru; în Parlament, ca ministru sau ca opozant, discursurile sale nu erau mai lungi decît pledoariile, dar erau cele mai bune.

După conferinţa de presă la care asistaseră cei mai cunoscuţi ziarişti, ziarele şi-au schimbat complet tonul. Take Ionescu le demonstrase că această „Mică Antantă", pe care voia s-o realizeze, va fi, în orice caz, o aliată a Franţei; poate cea mai preţioasă şi cea mai fidelă.

Am plecat la Paris şi, dînd o raită prin redacţii, am putut să mă conving că, în rîndurile ziariştilor, cauza pledată de ministrul nostru de Externe era cîştigată. Cîteva zile mai tîrziu, Take Ionescu a sosit şi el la Paris. Mi-a indicat să asist la toate convorbirile sale cu ziariştii, pentru a-i cunoaşte cît mai bine ideile. Mi-a spus apoi să pregătesc textul pri-

[1] Conservatorii au guvernat vechea Românie, alternînd deţinerea puterii cu naţional-liberalii. Pînă la constituirea Partidului Conservator, guvernul îl formau grupările conservatoare, de obicei, coalizate. Din 1866, de cînd a fost promulgată Constituţia României, conservatorii au condus ţara între mai-iulie 1866, prin cabinetul de tranziţie Lascăr Catargiu, între noiembrie 1868-februarie 1870, prin Dimitrie Ghica (guvern al conservatorilor moderaţi, coalizaţi cu liberalii moderaţi ai lui Mihail Kogălniceanu), între aprilie-decembrie 1870, prin Emanoil Costache-Epureanu (în care intră pentru prima oară în guvern junimiştii), între martie 1871-aprilie 1876, prin Lascăr Catargiu, reunind toate grupările conservatoare. După crearea Partidului Conservator (februarie 1880), conservatorii participă la guvern, între aprilie 1888-octombrie 1895, prin junimişti, conservatori puri şi liberal-conservatori, formînd ministerele Theodor-Rosetti, Lascăr Catargiu, gen. Ion Emanuel Florescu şi din nou, Lascăr Catargiu. Noul şef al conservatorilor, Gheorghe Grigore Cantacuzino, formează un guvern, fără junimişti, între aprilie 1899-iulie 1900 şi între ianuarie 1905-martie 1907. Petre Carp conduce guvernul de coaliţie conservatoare între iulie 1900-februarie 1901, apoi între ianuarie 1911-aprilie 1912, guvernul tuturor conservatorilor, în fruntea cărora se află. După această dată guvernul conservator este condus de Titu Maiorescu, pînă în ianuarie 1914 (din octombrie 1912 în guvern este reprezentat şi Partidul Conservator-Democrat al lui Take Ionescu). Conservator-democraţii intră şi în guvernul liberal al lui I.I.C. Brătianu (decembrie 1916-ianuarie 1918). Ceilalţi conservatori, de sub şefia lui Alexandru Marghiloman, mai conduc ţara în perioada martie-noiembrie 1918. După primul război mondial, conservatorii din jurul lui Marghiloman dispar ca partid politic aparte. Cei conduşi de Take Ionescu participă la guvernul Alexandru Averescu (mai 1920-decembrie 1921) şi formează, pentru scurtă vreme, guvernul Take Ionescu (decembrie 1921-ianuarie 1922), ultimul cabinet conservator din România.

În p. 51: *Parisul în 1920 (vedere luată din avion) Într-un moment de răgaz, Take Ionescu, împreună cu familia*

melor declaraţii privind noua alianţă; după ce le-a mai modificat, le-am bătut la maşină.

Cînd un ziarist cerea să-i facă o declaraţie, Take Ionescu îi spunea cîteva cuvinte, după care îi promitea un text scris. Într-o jumătate de oră, această declaraţie, deja pregătită, ajungea în redacţia ziarului respectiv. Dacă August Gauvain ne ataca în *Journal des Dèbats*, aveam, în schimb, destui prieteni influenţi la celelalte ziare: *Le Temps*, *Le Figaro*, *L'Eclair* şi altele.

În acea vreme locuiam foarte aproape de Arc de Triomphe[1] şi, în fiecare dimineaţă, coboram pe Champs Elysées, pînă în Place Vendôme, la Hotel „Maurice", unde stătea Take Ionescu. Erau nişte dimineţi dulci de septembrie şi întregul oraş mai era încă învăluit de o ceaţă uşoară, pe care primele raze ale soarelui începeau s-o risipească, sub un cer încă proaspăt, albastru deschis. Strada era aproape pustie la această oră; în depărtare se zăreau verdeaţa Grădinii Tuilleries şi cupola Luvrului, luminată deja de primele raze ale soarelui.

Take Ionescu se scula foarte devreme şi, cînd soseam la el, la ora 7 dimineaţa, era întotdeauna îmbrăcat, gata să-şi înceapă ziua de lucru. Fusese foarte bine primit la Paris. Am contribuit şi eu puţin la aceasta, punînd în mişcare, pe cît am putut, presa; în plus, i-am atras atenţia asupra anumitor reproşuri ce i se aduceau şi pe care nimeni din delegaţia noastră nu îndrăznea să i le comunice. Îi plăcea francheţea mea şi cred că începuse să mă simpatizeze. Scurtă vreme după aceea, m-a numit secretar de legaţie pe lîngă reprezentanţa noastră diplomatică de la Paris. Din păcate, Take Ionescu a murit exact în momentul cînd începea marea lui carieră politică[2].

[1] Monumentul cel mai important de acest gen din Franţa. Ridicarea lui a fost decretată de Napoleon I în 1806 dar a fost inaugurat abia în 1836.

[2] *Magazin istoric*, nr. 7/1975, a publicat amintirile Adinei Take Ionescu Woroniecki despre ultimele zile ale cunoscutului om politic.

Introducere
Ioan DRAGOMIRESCU,
note ştiinţifice
Ion BÚLEI

DAVE ŞI STĂPÎNII LOR:

CETĂŢENI

(Urmare din p. 16)

ceea ce reprezintă mărturii deosebit de semnificative pentru unitatea de cultură materială a strămoşilor noştri.

Importante aspecte ale vieţii materiale care au existat cu milenii în urmă în aceste locuri ne sînt, de asemenea, relevate prin intermediul descoperirilor monetare, făcute aici. Cum arătam, încă în 1850, C. Aricescu semnalase o monedă dacică de tip Vîrteju-Bucureşti (care a circulat la sfîrşitul sec. II î.e.n.), precum şi monede emise de oraşul Vest-pontic Odessos. Tot Aricescu pomenea despre o amforă în care s-ar fi aflat denari romani republicani. Afirmaţia nu a putut fi însă verificată, tezaurul dispărînd în condiţii, deocamdată, neelucidate. În 1960, a fost găsit un tezaur, care cuprinde două fibule de argint, 121 denari republicani şi şase monede din vremea împăratului Octavian Augustus. Dintre acestea, una prezintă un deosebit interes. Este vorba de un denar emis în anii 52-50 î.e.n., în timpul magistraturii lui L. Cassius Longinus, pe care apare o inscripţie latină, cu majuscule, PETR[1]. Cele patru litere au fost scrijelate pe monedă după emiterea acesteia, foarte probabil în Dacia poate chiar de posesorul tezaurului. Semnificaţia aparte a descoperirii constă în faptul că este una dintre primele mărturii ale cunoaşterii şi folosirii scrierii cu litere latine în ţara noastră, cu mai bine de un secol înaintea cuceririi romane, ceea ce dovedeşte vechimea legăturilor economice şi culturale dintre cele două lumi şi civilizaţii.

Ca existenţă în timp, cetatea se încadrează în aceleaşi limite cu davele din Cîmpia muntenă — sfîrşitul secolului III î.e.n.—începutul sec. I. e.n. Nu ştim dacă aşezarea şi-a încetat existenţa ca urmare a expediţiei lui Aelius Catus din anii 9-12 e.n., cînd s-a încheiat locuirea într-o seamă de dave de cîmpie. E posibil ca — dat fiind poziţia ei nordică — să fi fost ferită de incursiunea romană. În această ipoteză ea ar fi dăinuit şi după data menţionată, dar nu ca o dava înfloritoare ca pînă atunci, ci ca o aşezare modestă. Faza cea mai importantă de dezvoltare a aşezării a coincis cu ultimele decenii ale sec. II î.e.n. şi întreg sec. I î.e.n., cunoscînd apogeul în timpul domniei lui Burebista.

Din datele arheologice rezultă că în sec. II-I î.e.n. pasul Bran reprezenta cea mai importantă cale comercială dintre locuitorii Cîmpiei muntene şi cei ai Transilvaniei. Prin poziţia ei geografică, dava de la Cetăţeni trebuie să fi avut un rol important în relaţiile economice şi politice ale lumii geto-dacice. Amplasată la intrarea în defileul Dîmboviţei, înainte de a se ajunge la pasul Bran, rostul davei era de a dirija întreg traficul comercial dinspre Cîmpia Dunării spre Transilvania şi invers. Cetăţenii reprezentau, aşadar, un centru comercial de prim ordin, prin intermediul căruia se făcea legătura dintre toate aşezările geto-dacice din bazinul Argeşului şi cele din arcul intracarpatic.

Prin rolul pe care l-a jucat, ca punct de legătură între cele două zone ale Daciei, aşezarea-antrepozit de la Cetăţeni se înscrie în rîndul acelor centre care au contribuit la difuzarea, generalizarea şi, în ultimă instanţă, la unitatea culturii şi limbii geto-dace în general.

[1] *Magazin istoric*, nr. 2/1976.

JOCURILE DE SOCIETATE ÎN EVUL MEDIU

JACQUES LEVRON[1]

Ce jocuri distractive existau în evul mediu? Iată o întrebare la care e uşor de răspuns, fiindcă romanele cavalereşti, epopeele şi cronicile acelei epoci ne oferă, în această privinţă, o mulţime de amănunte.

Dintre jocurile practicate în castelele sau oraşele medievale, zarurile se bucurau de un mare succes. Mari seniori ori simpli cavaleri, burghezi sau meseriaşi, bogaţi şi săraci, cu toţii jucau zaruri. De cînd anume? Este greu de spus. Oricum, în anul 1268, cînd Etienne Boileau[2] şi-a redactat Cartea meşteşugurilor, ei vorbea şi despre „déciers", cei care confecţionau zaruri. Acestea erau fabricate din lemn, din os, din corn şi chiar din fildeş. Regulamentul breslei era deosebit de riguros, meseriaşii legîndu-se cu jurămînt să nu fabrice zaruri măsluite.

Jocul acesta se practica pretutindeni, şi mai ales în taverne, unde participanţii pierdeau uneori şi hainele de pe ei. Principii jucau şi ei. Joinville[3] istoriseşte cum, pe corabia ce-i ducea din Egipt la Acra pe cei doi fraţi ai regelui Ludovic IX, prinţii Charles d'Anjou şi Alfons de Poitiers, aceştia erau atît de înfierbîntaţi de joc încît nu i-au văzut apărînd pe suveran. Monarhul s-a înfuriat şi a înhăţat zarurile azvîrlindu-le în mare, cu masă cu tot.

În anul 1254, Ludovic a interzis acest joc, ameninţînd cu grele pedepse pe toţi aceia care îl practicau. Probabil că ordonanţa regală n-a fost respectată, fiindcă regele a fost nevoit s-o reînnoiască în mai multe rînduri.

Un alt divertisment, era jocul de table, mult mai complicat decît cel din zilele noastre; se practica pe o masă, cu ajutorul unor jetoane, al zarurilor şi al unor pioni. Jocul făcea multă vîlvă în castele. Unele manuscrise din acea vreme conţin chiar probleme teoretice ridicate de partidele de table. În muzeele din Angers şi din Cluny se află nişte frumoase jetoane folosite la acest joc.

Se pare că şi şahul era foarte apreciat; după toate probabilităţile, el s-ar fi răspîndit în Franţa în sec. IX, fiind preluat din Orient, dacă ne gîndim la piesele de şah primite de Carol cel Mare de la Harun al Raşid[4]. Piesele erau confecţionate din lemn ori din cristal. Joinville ne relatează că Ludovic IX, pe vremea cînd se afla în Orientul Apropiat, în Cruciada VII, a primit un joc de şah, ale cărui piese au fost lucrate din cristal, cu incrustaţii de aur. Este puţin probabil ca regele să fi apreciat acest cadou, deoarece, printr-o ordonanţă din 1254, a interzis şahul, punîndu-i pe aceeaşi treaptă cu jocul cu zaruri. În schimb, autorităţile ecleziastice au intervenit pentru a-i ocroti. Unele manuscrise din acea epocă conţin miniaturi reprezentînd partide de şah sau probleme specifice lui.

---

[1] Autorul însemnărilor apărute în revista franceză *Historia*, nr. 1/1979.

[2] Magistrat al Parisului sub Ludovic IX, autor al lucrării *Cartea meşteşugurilor*, culegere de reguli ale breslelor.

[3] Jean de Joinville (1224-1317), cronicar francez. Memoriile sale relatează istoria lui Ludovic IX (1226-1270) şi a Cruciadelor.

[4] *Magazin istoric*, nr. 3/1976.

Strămoşii fotbalului şi ai tenisului

Cînd vremea era frumoasă, tinerii nobili se distrau în livadă castelului, iar ţăranii în sat. Jocul „de-a calul de bătaie", care pare a fi dispărut cu totul în zilele noastre, este foarte vechi, originea sa fiind legată de învestitura cavalerilor. După ce era învestit, proaspătul cavaler trebuia să atace, călare, o ţintă şi să o doboare dintr-o singură lovitură. Ţinta, „calul de bătaie", un manechin confecţionat din răchită, acoperit cu o platoşă şi împodobit cu bănuţi, era fixată în vîrful unei prăjini. Cavalerul trebuia să străpungă cu o singură lovitură de spadă platoşa manechinului şi să-l smulgă de pe prăjină.

Cu vremea, jocul s-a transformat şi a început să fie practicat de mai toată lumea, castelani şi ţărani. Manechinul, fixat pe un suport foarte mobil, a luat forma unui bust, avînd un braţ prevăzut cu o lance din lemn. Jucătorul, înarmat cu o lance, se repezea asupra manechinului, încercînd să-l răstoarne dintr-o singură lovitură. Era nevoie de multă dibăcie, deoarece, dacă lovitura nu era destul de precisă şi de puternică, manechinul se rotea în jurul suportului, lovind cu lancea pe neîndemînaticul „cavaler", spre marea bucurie a asistenţei. Acela care reuşea să se ferească de loviturile manechinului şi să-l doboare era proclamat cîştigător şi felicitat de asistenţă; după slujba religioasă de seară, el deschidea balul din piaţa burgului.

Castelanul era acela care avea dreptul să decidă dacă supuşii săi ţărani puteau sau nu practica jocul cu mingea, numit „choule". În acest sport, un fel de strămoş al fotbalului ori al rugbiului, se folosea o minge mare, confecţionată dintr-o vezică de porc ori de bou, învelită în piele sau postav şi umflată cu aer sau umplută cu cîlţi de cînepă. Uneori se foloseau şi mingi din lemn. Era un joc pe echipe. Numărul participanţilor varia mult, fiecare echipă putînd număra de la 20 pînă la 200 jucători! Mingea trebuia prinsă şi păstrată. Terenul de joc nu avea margini; uneori se dădeau veritabile bătălii, care se desfăşurau pe aria a mai multor sate (dat fiind că jucătorul putea lua mingea cu el). Unele partide se prelungeau pînă la căderea nopţii. Era permisă orice fel de lovitură: cu capul, cu piciorul, cu pumnul ori cu bătătorul.

Tot în Franţa, în evul mediu, se jucau şi popice, popicarii fiind numeroşi şi foarte pătimaşi. Din această cauză, în 1369, regele Carol V[1] a semnat o ordonanţă prin care interzicea acest joc la Paris. O dovadă a popularităţii acestor întreceri sînt numeroasele contracte privind organizarea partidelor de popice în locuri anume prevăzute, aşa cum

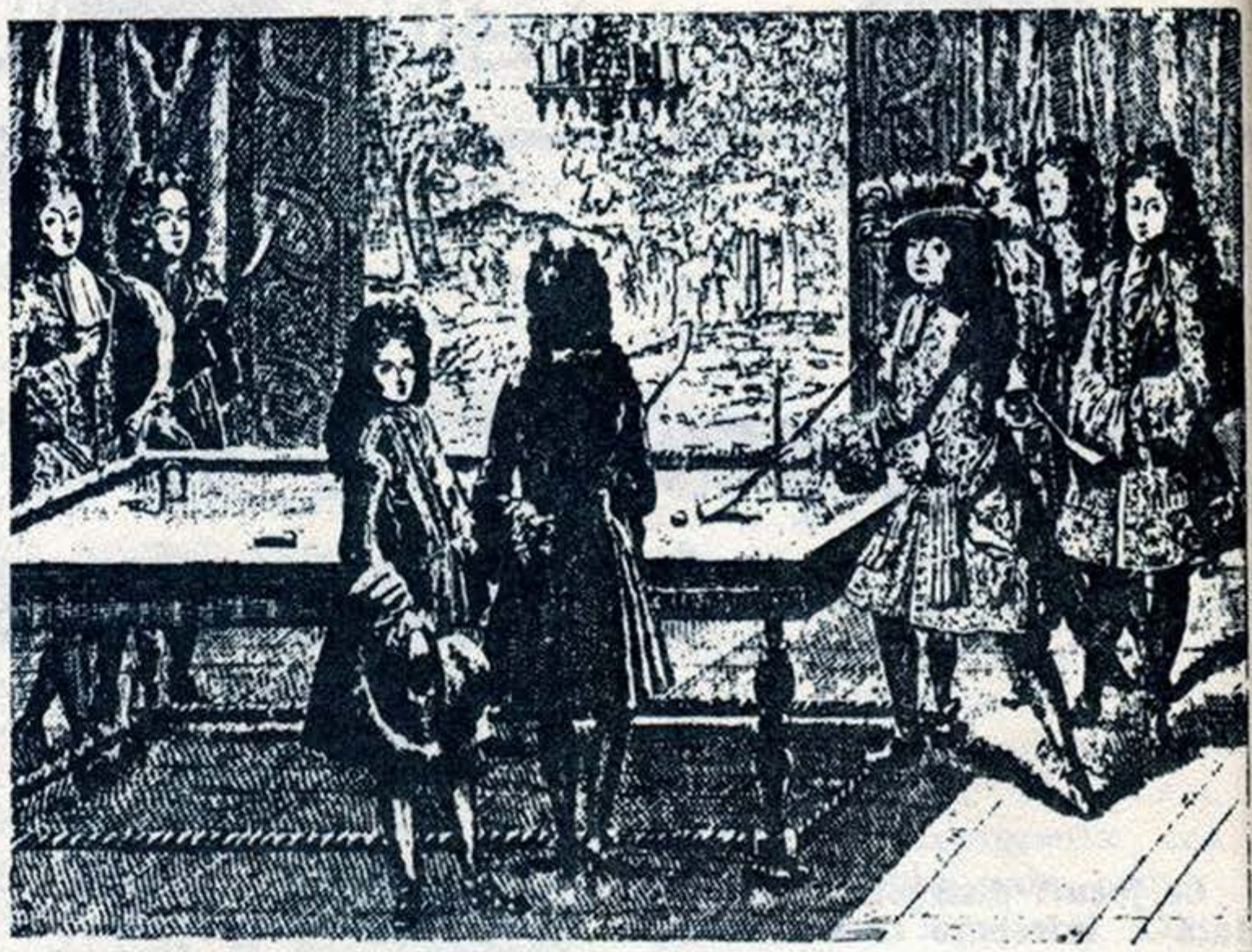

În sec. XVII, voga tenisului este preluată de biliard, care se practica în palatele regilor şi nobililor; din sec. XVIII, biliardul ajunge o distracţie populară, jucîndu-se şi în cafenele

Însuşi preotul satului îi conducea, cîte o dată, pe enoriaşii săi şi nu se sfia să prindă şi să păstreze mingea. Seniorul de Gouberville, ale cărui relatări constituie izvoare preţioase pentru istoria sec. XVI, povesteşte că, odată, a participat şi el la o asemenea partidă. La un moment dat, a primit o astfel de lovitură încît şi-a pierdut cunoştinţa pe teren. A fost transportat acasă şi i-au trebuit mai multe săptămîni să-şi revină.

Jocul s-a practicat în Franţa, cu începere din sec. XIII şi era foarte popular. El este citat în epopeea *Jocul lui Robin şi Marion*, precum şi în alte multe texte literare. Odată cu dispariţia orînduirii feudale, şi-a pierdut din popularitate. A mai fost totuşi practicat într-o serie de regiuni ca Bretania, Normandia, Artois şi chiar în Ile-de-France pînă la mijlocul sec. XIX.

rezultă din acte găsite în arhivele celor mai mulţi dintre notarii vremii.

O altă activitate distractivă, rezervată mai ales nobilimii şi orăşenilor, era jocul cu racheta, strămoşul tenisului de azi. Este greu de stabilit cînd a apărut în Franţa. Exerciţiul fizic, care constă în a trimite o minge de la unul la altul, pare a fi foarte vechi. Homer povesteşte că Nausicaa[2] practica acest joc împreună cu slujitoarele ei. Şi romanii îl cunoşteau; probabil că prin intermediul lor a fost introdus în Franţa. La început, mingea era lovită cu palma (de unde şi denumirea de „jeu de paume"), pentru ca, mai apoi, începînd din sec. XIV, jucătorii să folosească o rachetă

---

[1] Carol V cel Înţelept, rege al Franţei între 1364-1380. În vremea sa a fost construit Palatul Luvru.

[2] Fiica regelui Alcinou, personaj din *Odiseea* lui Homer.

sau un bătător. După lungimea mînerului rachetei existau două feluri de tenis. Racheta cu mîner lung era folosită pentru jocul pe teren neîngrădit. Cu cealaltă se juca pe un loc închis, înconjurat de ziduri, de unde şi necesitatea unor terenuri speciale. Mingile folosite erau de două feluri: unele foarte dure, şi altele mai moi, care săreau mai puţin.

Jocul era practicat şi de marii seniori, ba chiar şi de unii monarhi. Un cronicar scria în anul 1355 că regele Ioan II cel Bun (1350-1364), era foarte pasionat după acest sport. Partenerilor săi mai norocoşi la joc le oferea cadouri preţioase. Un alt monarh, Carol V, avea un teren de tenis chiar în incinta Palatului Luvru.

Cu un veac şi jumătate mai tîrziu, acest joc va fi indirect răspunzător de moartea lui Carol VIII (1483-1498). Sîmbătă, 7 aprilie 1498, regele, aflat la Amboise[1], a trecut prin apartamentul soţiei sale, Ana, invitînd-o să asiste, împreună cu el, la o partidă ce se juca la parterul castelului. Pentru a se ajunge acolo se trecea printr-o galerie, numită Hacquelebac. Dînd să traverseze această galerie, Carol s-a izbit zdravăn cu capul de pragul uşii. Lovitura l-a făcut să se clatine, dar şi-a continuat totuşi drumul. Puţin mai tîrziu s-a prăbuşit brusc, murind la scurtă vreme după aceea. Congestie cerebrală sau fractură a craniului, provocată de şoc? Nu s-a aflat niciodată.

Acest tragic accident nu i-a făcut însă pe monarhi să renunţe la acest joc. Carol IX[2], de pildă, îi dedica multe ore; cînd Villeroy venea în faţa lui cu hîrtiile la semnat, suveranul îi spunea:

— Semnează dumneata pentru mine! şi se ducea grăbit la terenul de joc.

Tenisul nu era o distracţie rezervată numai suveranilor. Studenţii şi şcolarii, de exemplu, îl practicau cu atîta patimă încît autorităţile s-au văzut silite, uneori, să intervină. În anul 1390, statutele Colegiului Noirmoutier (unul dintre micile colegii aşezate în jurul Sorbonei) stipulau că şcolarii n-au voie să joace decît cu autorizaţia profesorilor şi cu angajamentul de a nu face prea multă gălăgie, pentru a nu-i împiedica pe ceilalţi să studieze.

Jocul a cunoscut cea mai mare vogă în sec. XVI, cînd pretutindeni, atît la Paris cît şi în provincie, au fost construite numeroase săli speciale, destinate acestei distracţii. La Paris, unde terenurile centrale se găseau mai anevoie, a înflorit o adevărată speculă. În loc de locuinţe, antreprenori rapaci înălţau mai degrabă asemenea săli, pe care le închiriau jucătorilor. Un cronicar contemporan, Pierre L'Estoile[3], a denunţat cu vehemenţă această atitudine scandaloasă.

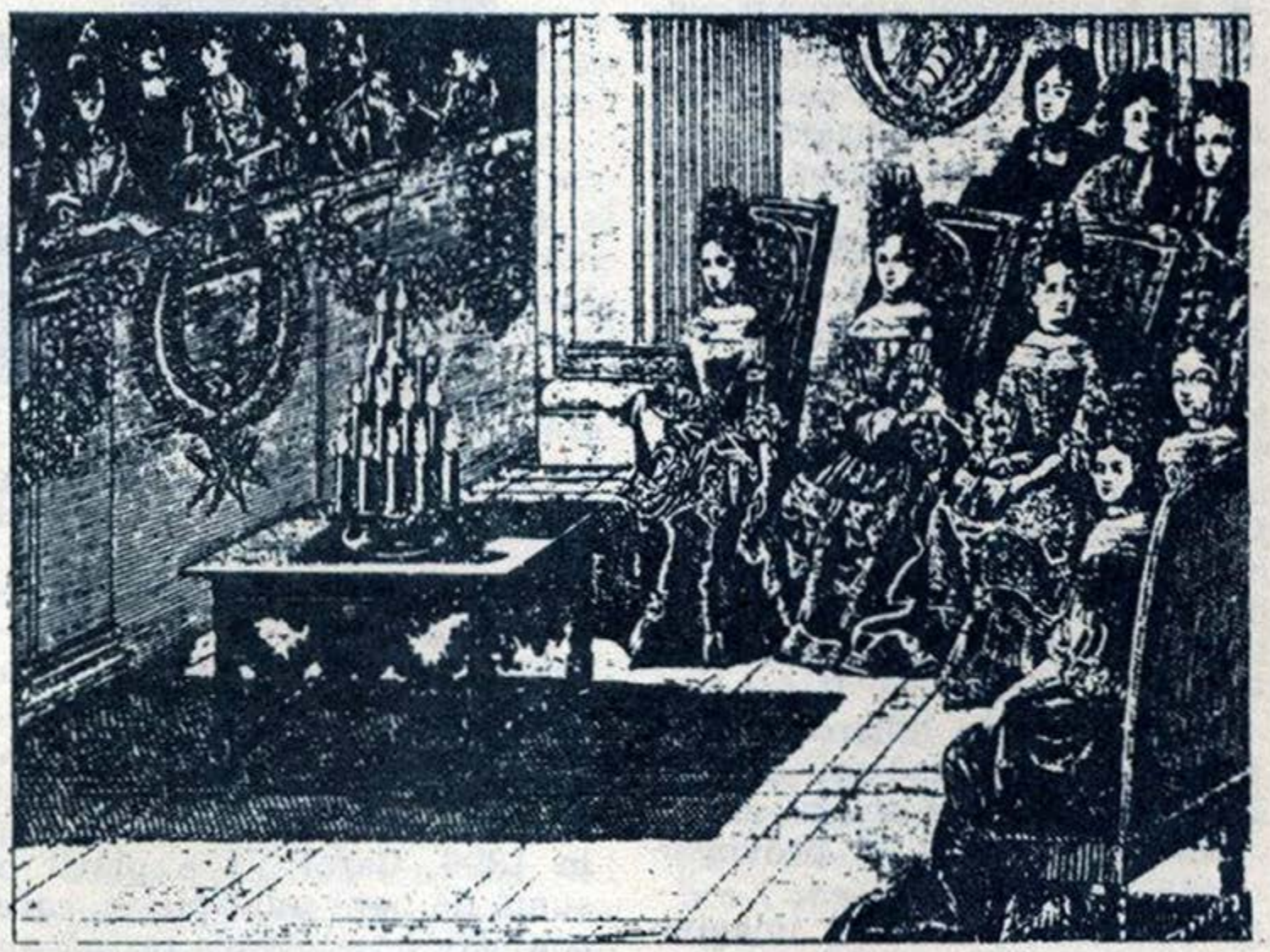

Încet-încet, sălile de tenis se transformă, în a doua jumătate a sec. XVII, în săli de teatru, operă şi concert

De la biliard la „lanterna magică"

Popularitatea jocului a scăzut însă sensibil în a doua jumătate a sec. XVII. Multe săli de tenis au fost transformate în săli de spectacol, lucru uşor de realizat, deoarece constructorii prevăzuseră de-a lungul pereţilor galerii pentru public. În numeroase oraşe din provincie, primele teatre s-au instalat în asemenea clădiri. În anul 1643, Molière a închiriat, la Paris, sala denumită Metayers, din str. Mazarin, pentru a-şi instala compania teatrală „Illustre Théâtre". Pe aceeaşi stradă, o altă clădire destinată tenisului, denumită „La Bouteille" s-a transformat, în 1669, în prima sală de operă.

Henric IV (1589-1610) şi Ludovic XIII (1610-1643) mai practicau cu pasiune tenisul. Dar Ludovic XIV (1643-1715) i-a dat lovitura de graţie, preferînd biliardul. Bineînţeles că nobilii l-au imitat pe monarh.

Ar fi greşit să se creadă însă că masa de biliard n-ar fi apărut în Franţa decît în vremea lui Ludovic XIV; este însă drept că moda biliardului se datorează pasiunii pe care Regele Soare o avea pentru acest joc. La Versailles, masa de biliard a stat multă vreme în salonul Dianei, nu departe de scara ambasadorilor (în aripa de Nord). Era o mobilă magnifică, cu laturile

[1] Castel în arondismentul Tours, unde s-a născut şi murit Carol VIII.
[2] Rege al Franţei (1560-1574). În timpul domniei sale, încep războaiele religioase între catolici şi protestanţi. La 24 august 1572, are loc masacrarea protestanţilor la Paris („Noaptea Sfîntului Bartolomeu").
[3] Cronicar francez (1546-1611), autor al unui volum de *Memorii*.

încărcate de aur şi cu picioarele delicat sculptate. Mai tîrziu, un al doilea biliard a fost instalat în apartamentele particulare ale regelui, într-un salon împodobit cu portocali plantaţi în ghivece de argint. În fiecare seară, între şapte şi opt, Ludovic XIV se afla acolo.

Regele era un jucător destul de bun. I se întîmpla însă să şi piardă. Cînd suveranul greşea, curtenii erau stingheriţi. Cine putea fi atît de îndrăzneţ şi nătîng în acelaşi timp să afirme că Maiestatea Sa nu era destul de dibaci? Regele îşi avea partenerii săi favoriţi, printre care se număra şi Michel de Chamillart, ministru de Război între 1701 şi 1708. Gurile rele afirmau că acesta şi-ar fi cîştigat înalta demnitate deoarece îl scotea mai tot timpul pe rege cîştigător.

Imitîndu-l pe Ludovic XIV, toţi nobilii aveau săli de biliard, atît în locuinţele de la oraş, cît şi în cele de la ţară. Sala era plasată lîngă marele salon ori lîngă sufragerie.

În cursul sec. XVIII asistăm la o adevărată democratizare a jocului. Marile cafenele, atît de populare în secolul luminilor, ofereau clientelei lor o sală de joc specială. Nenumărate gravuri ni-i înfăţişează pe jucători în jurul unei mese, luminată de mai multe lustre prinse în tavan, studiind o lovitură contestată. Mai tîrziu, vor fi fondate „academii" de biliard pentru a reuni pe susţinătorii acestui joc. Asemenea asociaţii există încă şi azi, atît în provincie cît şi la Paris.

Dar iată şi o altă imagine gravată încă de mult în memoria noastră: frumoasa Odinette de Champdivers, amantă şi îngrijitoare deopotrivă a sărmanului Carol VI (1380-1422), jucînd cărţi cu monarhul nebun. S-a tras concluzia — cam pripit — că jocul de cărţi nu şi-ar fi făcut apariţia în Franţa decît la finele sec. XIV; în realitate, el pare să fi fost cunoscut cu mult înainte. După toate aparenţele, a ajuns în Europa din India şi China. Există dovezi că, încă din 1329, în Germania, la Würtzburg, se jucau cărţi. De aici, această distracţie s-a răspîndit în Italia, în Spania, şi apoi în Franţa.

Cea mai veche menţiune despre o partidă de cărţi o aflăm într-un registru de socoteli al lui Carol VI. În anul 1392, regele dispunea să se

Ducii de Bourgogne, d'Anjou şi de Berry — nepoţii lui Ludovic XIV — jucînd tric-trac

plătească pictorului său, Charles Grignonnet, o sumă frumuşică pentru confecţionarea a trei perechi de cărţi de joc. Ele erau executate de mînă, asemenea miniaturilor. Dintr-un alt registru, aflăm că, în 1396, Carol VI a plătit o sumă de bani unui pielar, care confecţionase pentru regină un etui, în care să-şi păstreze cărţile de joc.

În secolul XV, xilografia a permis producerea unor cărţi de joc mult mai ieftine, folosirea lor fiind la îndemîna oricui. Încet, încet, cele patru culori (pică, cupă, caro şi treflă), precum şi figurile au început să se încetăţenească. Denumirea figurilor a fost preluată din galeria împăraţilor, a eroilor şi a femeilor virtuoase. La Hire, însoţitorul Ioanei d'Arc, a devenit imaginea valetului de cupă. S-a pretins chiar că, una dintre regine, ar fi simbolizat-o pe Ioana d'Arc; Paul Claudel[1] aminteşte faptul în piesa lui, *Ioana pe rug*.

Dintre toate jocurile de cărţi, tarocul a devenit foarte popular, începînd din veacul al XIV. El includea nu mai puţin de 78 cărţi. Regulile erau foarte complicate, figurile numeroase şi numele lor bizare.

În sec. XV-XVI, jocul se practica pretutindeni: în taverne şi la Curte, printre nobili şi printre burghezi. La Paris s-au deschis case speciale în acest scop, unde se juca pe mize mari. Autorităţile ecleziastice şi chiar şi cele laice au trebuit să intervină împotriva acestor excese. O ordonanţă din 1577 a lui Henric III a interzis ţinerea unor asemenea tripouri, dar ordinul nu a fost respectat.

În secolele următoare distracţiile erau cam aceleaşi. În timpul Revoluţiei, fabricanţii de cărţi s-au adaptat modei zilei; regii, reginele şi valeţii au fost înlocuiţi cu figuri ale-

[1] Poet, dramaturg şi eseist francez (1868-1955). A avut şi o îndelungată activitate diplomatică, desfăşurată mai ales în Orient.

gorice — Mariana[1], zeul războiului, Egalitatea, Libertatea artelor, Platon, Cato, Brutus.

Şahul se juca, în continuare, peste tot, acasă ca şi la cafenea. Era distracţia preferată a lui Jean-Jacques-Rousseau, la celebra cafenea a Regenţei, unde mai puteau fi văzuţi şi Diderot, D'Alembert, şi mai tîrziu Robespierre şi Bonaparte.

Tric-tracul[2] era un joc de interior foarte apreciat de femei. Un tablou de Lancret[3] înfăţişează pe o tînără femeie, fermecător înveşmîntată, care are aerul că discută cu partenerul ei despre o mişcare contestată şi cere părerea celor din jur. Cînd se plictiseau de table, oamenii jucau dame, acasă sau la cafenea. Altă distracţie apreciată de toată lumea, de la marii seniori pînă la micii meşteşugari, era lotoul[4].

Se datorează oare fiziocraţilor, aceşti îndrăgostiţi de natură, faptul că distracţiile în aer liber au început să se bucure de un tot mai mare succes? Sînt divertismente simple, la care iau parte nu numai copiii, ci şi tinerii. Iată, de pildă, jocul de-a baba oarba, ilustrat într-un tablou de Hubert Robert[5], care înfăţişează mai mulţi tineri ce se distrează practicînd acest joc în faţa unui castel. Huet[6] este autorul unor picturi unde tinerii se joacă de-a capra. Dar tot în acest sec. XVIII, asistăm la apariţia unui divertisment care va avea mult succes: „lanterna magică". Este vorba de nişte desene, pictate pe sticlă, şi apoi proiectate pe pînză cu ajutorul unei lanterne. Cine şi-ar fi putut imagina, atunci cînd acest instrument „magic" a început să se răspîndească, că el va fi precursorul cinematografului?

În româneşte de
Radu BERCEANU

---

[1] Personaj simbolic, semnificînd Franţa.

[2] Se juca pe o placă de lemn, împărţită în două, folosindu-se zaruri şi dame.

[3] Nicolas Lancret (1690-1743), pictor francez, autor de scene galante şi portrete.

[4] Joc în care participanţii trebuie să completeze nişte cartonaşe imprimate cu numere scoase la întîmplare dintr-un săculeţ.

[5] Pictor francez, peisagist (1733-1808).

[6] Paul Huet (1803-1869), pictor francez, peisagist.

BĂTĂLIA PENTRU NIKOPOL

(Urmare din p. 35)

Nadejkin capturează 138 bărci în bunăstare, pregătite de forţele duşmane pentru trecerea trupelor proprii. La ora 18, în ziua de 7 februarie, batalionul lui Nadejkin începe să forţeze Niprul. Iar în noaptea spre 8 februarie, toată Brigada 5 infanterie moto de gardă declanşează lupta pentru cucerirea oraşului. Alături de această brigadă, Divizia 266 infanterie forţează şi ea Niprul.

În ziua de 8 februarie, la ora 4 dimineaţa, aceste două unităţi ocupă centrul oraşului Nikopol. Pentru a putea da trupelor, concomitent, dispoziţiuni de continuare a ofensivei, grupa operativă trebuie să treacă şi ea Niprul, cu un pod plutitor, la Nikopol. Înainte de a mă îmbarca, o lovitură primită prin surprindere, în piept, e gata să mă dea jos din şa. Din fericire, glonţul duşman nimereşte în automatul care îmi atîrnă la piept.

Cam pe la ora 6 dimineaţa, ajungem şi noi în centrul oraşului. Fasciştii se retrag în grabă, mai precis, fug în dezordine în lungul malului drept al Niprului, spre Vest. Aici ar fi necesară o lovitură puternică, dinspre Nord, a Frontului 3 ucrainean, pentru a tăia căile de retragere ale inamicului spre Vest.

După ce ordon trupelor să-i urmărească pe hitlerişti, mă deplasez, împreună cu un grup de ofiţeri, la punctul de observare, de la extremitatea nordică a oraşului. Avioanele noastre domină spaţiul aerian. Prin radio, raportăm comandantului Frontului 4 ucrainean, generalul-colonel F.I. Tolbuhin, despre cucerirea oraşului Nikopol. Arborăm apoi drapelul roşu pe una dintre cele mai înalte clădiri ale oraşului, dînd astfel de veste populaţiei că Nikopolul a fost eliberat.

Acum aşteptăm cu nerăbdare ordinul comandantului suprem, aşa cum se obişnuieşte. Cam pe la amiaza zilei (8 februarie 1944), văd de la punctul meu de observare că avionul nostru PO-2 se apropie la mică înălţime de oraş şi face un cerc deasupra aerodromului. Avionul aterizează şi în întîmpinarea mea îl văd alergînd pe locotenentul-colonel A.N. Stroghi. Era ofiţer cu însărcinări speciale pe lîngă mareşalul Uniunii Sovietice A.M. Vasilevski. Cam pe la o sută de paşi unul de celălalt, el mă recunoaşte, îmi zîmbeşte, face un gest cu mîna, se întoarce în fugă la avion, urcă în el şi porneşte.

Aflu mai tîrziu despre ce este vorba. A.N. Stroghi avea misiunea să precizeze unde erau trupele Frontului 4 ucrainean. Văzîndu-mă în Nikopol, el înţelesese ce-l interesa: „Dacă comandantul armatei se află în oraş, n-are cum să fie singur, înseamnă că aici îi sînt şi trupele".

Prin eliberarea oraşului Nikopol, trupele sovietice nu numai că au alungat spre Vest ultima grupare de trupe a inamicului şi că au înapoiat patriei un important centru industrial, ci au pecetluit soarta grupării inamicului din Crimeea, care putea fi aprovizionată acum numai pe cale maritimă.

La 7 martie 1944, sînt invitat de comandantul frontului generalul F.I. Tolbuhin, şi de generalul N.E. Subotin, membru Consiliului militar al frontului. Ei îmi comunică că sînt chemat la Marele Cartier General. Generalul Tolbuhin îmi spune că sînt propus de Consiliul militar al frontului la o decoraţie de stat pentru îndeplinirea cu succes a misiunii.

Seara, ajung la Marele Cartier General. I.V. Stalin îmi propune să iau comanda Armatei 4 de tancuri, care, în acest timp, duce ofensiva în compunerea Frontului 1 ucrainean din Ucraina de Vest. La 9 martie, preiau comanda acestei armate.

În româneşte de colonel (r)
Victor BOLDESCU

EDIȚIA 1980

ISTORIC

MAGAZIN

CONCURSUL

MĂREAȚA VICTORIE A POPOARELOR ÎMPOTRIVA FASCISMULUI

Se împlinesc în acest an, la 9 mai, 35 ani de la sfîrșitul celui de-al doilea război mondial, încheiat prin înfrîngerea Germaniei naziste.

Cinstind această glorioasă aniversare, revista noastră organizează un nou concurs Magazin istoric, intitulat Măreața victorie a popoarelor împotriva fascismului. Răspundem, astfel, și dorinței exprimate de numeroși cititori de a evoca, și pe această cale, momente din lupta antifascistă a popoarelor, în rîndul cărora poporul român, sub conducerea încercată și clarvăzătoare a Partidului Comunist Român, a înscris pagini eroice de împotrivire față de regimul de dictatură militară fascistă, de dominație nazistă, iar după victoria revoluției de eliberare națională și socială, antifascistă și antiimperialistă, a luptat cu succes pentru nimicirea agresorilor fasciști, pînă la victoria finală.

Relevînd lecția drastică a cedărilor în fața agresorilor fasciști care au dus la cel de-al doilea război mondial, Partidul Comunist Român, secretarul său general, tovarășul Nicolae Ceaușescu militează cu nesăbită vigoare pentru ca omenirea să nu mai cunoască o nouă conflagrație, pentru unitatea de acțiune a tuturor forțelor sociale înaintate, a oamenilor politici, a popoarelor lumii pentru a stăvili orice încercare de reînviere a fascismului, pentru salvgardarea păcii și securității tuturor statelor lumii. Învățămintele istoriei marii conflagrații, prețul imens plătit de popoare în acest holocaust, răsună ca un îndemn perpetuu la vigilență față de orice variante neonaziste și neofasciste.

Concursul este format din patru serii a cîte zece întrebări, care vor fi publicate în numerele 2, 3, 4, 5/1980 ale revistei noastre. Întrebările sînt formulate exclusiv pe baza articolelor apărute în Magazin istoric în anii 1970-1980. La fiecare întrebare se va preciza, în paranteză, anul apariției articolului pe baza cărula a fost formulată.

Ca și la celelalte concursuri, facem cîteva precizări:

Răspunsurile, cît mai concise, se vor limita doar la problemele ridicate de întrebări, fără nici un adaos (nume, date, citate etc.). Ele vor fi trimise toate odată, după apariția ultimei serii de întrebări. Concurenții vor scrie răspunsurile foarte citeț, pe o singură față a filei. Împreună cu cele patru talloane*, răspunsurile vor fi trimise pe adresa: Redacția Magazin istoric, Căsuța poștală 1-702, București, codul 70 100, pînă cel mai tîrziu la 30 iunie 1980 (data ștampilei poștale). Plicurile vor purta mențiunea Pentru concurs.

Rectificările ulterioare ale răspunsurilor nu se vor lua în considerație, singurele valabile fiind cele de pe buletinele de concurs, expediate împreună cu talloanele.

Dacă numărul scrisorilor cu răspunsuri exacte depășește pe cel al premiilor, cîștigătorii vor fi desemnați — ca și în trecut — prin tragere la sorți. Numele celor care atașează două sau mai multe serii de talloane vor fi prezente de două sau mai multe ori în urnă.

Datele personale ale concurenților (nume, adresă și profesie) vor fi scrise citeț, cu litere mari de tipar, imediat sub ultimul răspuns.

Concursul este dotat cu 90 premii:

— Premiul I	1 televizor OLT
— Premiul II	1 casetofon STAR
— Premiul III	1 radioreceptor GLORIA
— Premiul IV	2 radioreceptoare JUPITER -2
— Premiul V	5 aparate foto ORIZONT AMATOR D
— Premiul VI	5 stilouri PELIKAN
— Premiul VII	5 aparate foto SMENA-SYMBOL
— Premiul VIII	5 aparate foto SMENA 8M
— Premiul IX	10 albume foto
— Premiul X	10 truse stilou SIRIUS
— Premiul XI	15 abonamente pe un an la Magazin istoric
— Premiul XII	30 abonamente pe 6 luni la Magazin istoric

Încheind aici prezentarea concursului Magazin istoric, ediția 1980, urăm participanților mult succes!

Prima serie de întrebări

1. În 1933, Comitetul Central al partidului a desemnat în conducerea unei importante organizații antifasciste pe tînărul comunist Nicolae Ceaușescu, crescut și călit în focul luptelor revoluționare.

Înființată la scurt timp după ascensiunea nazismului la putere în Germania; organizația a contribuit, sub directa conducere a P.C.R., la mobilizarea clasei muncitoare, a maselor populare, a forțelor social-politice dintre cele mai largi la lupta pentru salvgardarea drepturilor și libertăților democratice, pentru apărarea independenței și suveranității statului.

Cum se numea această organizație? (1973).

---

* Talonul de participare se află în p. 63

2. „Românii Pacea pe care întreaga națiune o dorește trebuie cucerită prin lupta poporului care trebuie să ia în propriile sale mîini soarta sa" se arăta în *Manifestul Frontului Unic Muncitoresc* din 1 mai 1944, care chema poporul la luptă.

Știți care erau obiectivele formulate în acest important document al unității de acțiune a clasei muncitoare? (1974)

3. La 27 octombrie 1944, în ședința Consiliului de Miniștri din București a fost citită telegrama adresată primului ministru de către comandantul Armatei 4 române prin care se exprimau bucuria și mîndria realizării „unui fapt de arme menit să asigure unitatea și libertatea patriei".

La ce eveniment se referea documentul menționat? (1974)

4. În perioada insurecției naționale armate antifasciste și antiimperialiste, între 23 și 31 august 1944, armata română a participat la luptele împotriva forțelor hitleriste cu 37 divizii operative și de instrucție. alte unități și formațiuni, totalizînd un efectiv de...

Precizați efectivul. (1974)

5. „Populația maghiară din țara noastră — se spunea într-un apel din februarie 1944 al MADOSZ — își poate dobîndi libertatea numai prin scuturarea, împreună cu poporul român, a jugului hitlerist, asigurînd libertăți omenești generale". Același document sublinia că, atît pentru români cît și pentru maghiari și celelalte naționalități, nu este decît o singură cale de a scăpa de „robia hitleristă comună".

Care era această cale? (1974)

6. „V-am așteptat fiindcă știam că ne aduceți libertatea de sub jugul ocupanților germani... Sfîntă și frumoasă este menirea dumneavoastră, de a reda poporului nostru libertatea și posibilitatea de a-și croi un destin propriu...". Astfel se adresa, la 1 februarie 1945, învățătoarea din comuna Polomka, R.S. Cehoslovacă, unităților române care eliberaseră localitatea.

Precizați despre ce unități este vorba. (1980)

7. Cea mai mare bătălie de blindate din istorie s-a desfășurat în vara anului 1943 și s-a încheiat cu o strălucită victorie sovietică.

Indicați numele de cod al operației. (1970)

8. „Întregul edificiu nazist din Balcani începe să se năruie. Consecințele pentru viitorul mers al războiului sînt incalculabile". Astfel consemna un post de radio occidental, în dimineața zilei de 24 august 1944, ieșirea României din războiul hitlerist și întoarcerea armelor împotriva Germaniei naziste.

Știți despre ce post de radio este vorba? (1974)

9. Între septembrie 1937 și martie 1945, forțele populare chineze: Armata 8, Noua armată 4 și Coloana de rezistență din China de Sud au provocat agresorilor japonezi grave pierderi.

Care este cifra lor? (1976)

10. Pe o stradă din Paris se află o placă comemorativă dedicată unui partizan român, căzut în luptă cu 100 naziști.

Indicați numele lui. (1970)

CĂRȚI SOSITE LA REDACȚIE

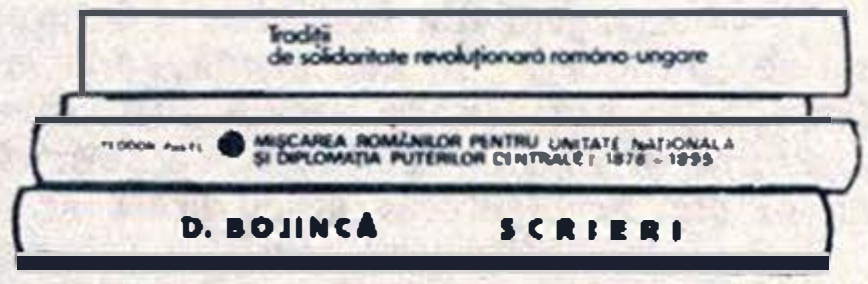

● **FILE DIN ISTORIA MILITARĂ A POPORULUI ROMÂN,** vol. V. și VI. *(coordonator de ediție general-maior dr.* **Ilie Ceaușescu;** *sub egida Centrului de studii și cercetări de istorie și teorie militară).*

Editura Militară, București, 1979, 558 pp., 21,50 lei: *volumele de față pun în lumina studiilor militare perioada de la începerea celui de-al doilea război mondial, pînă la proclamarea Republicii, evidențiind cu prioritate aspecte definitorii privitoare la porticiparea armatei române în războiul antihitlerist.*

● **DEMOCRATIZAREA RELAȚIILOR DINTRE STATE ȘI NOUA ORDINE INTERNAȚIONALĂ** *(sub egida Academiei „Ștefan Gheorghiu", Institutului de științe politice și studiere a problemei naționale, coordonator — dr.* **Nicolae Ecobescu***).*

Editura Politică, București, 1979, 448 pp., 18,50 lei: *studii consacrate unuia dintre imperativele majore ale epocii și semnate de dr.* **Nicolae Ecobescu,** *prof. dr.* **Virgil Cândea,** *prof. univ. dr.* **Ovidiu Trăsnea,** *conf. univ. dr.* **Victor Duculescu,** *dr.* **Alexandru Bolintineanu,** *prof. univ. dr.* **Petru Pînzaru, Marian Chirilă,** *prof. univ. dr. doc.* **Edwin Glaser,** *dr.* **Petre Bărbulescu,** *dr.* **Ion Diaconu,** *dr.* **Ionel Cloșcă,** *dr.* **Fred Mahler,** *prof. univ. dr.* **Alexandru Tănase,** *dr.* **Ioniță Olteanu,** *dr.* **Ioan Volcu.**

● **TRADIȚII DE SOLIDARITATE REVOLUȚIONARĂ ROMÂNO-UNGARE** *(sub egida Institutului de studii istorice și social-politice; volum îngrijit de:* **Gheorghe Zaharia, Augustin Deac** *— coordonatori,* **Ladislau Gergely, Suzana Homenco, Ion Iacoș, Crișan Iliescu, Victoria Marinescu, Teodor Pintean, Ion Toacă, Gheorghe Tudor).**

Editura Politică, București, 1979, 452 pp., 25 lei: *documente și amintiri din perioada 1884-1946.*

● **Victor Atanasiu, Atanasie Iordache, Mircea Iosa, Ion M. Oprea, Paul Oprescu — ROMÂNIA ÎN PRIMUL RĂZBOI MONDIAL.**

Editura Militară, București, 1979, 574 pp., 37 lei: *prima sinteză de amploare din istoriografia românească, scrisă de pe pozițiile materialismului istoric, ce abordează aspecte fundamentale ale participării țării noastre la prima conflagrație mondială.*

● **Teodor Pavel — MIȘCAREA ROMÂNILOR PENTRU UNITATE NAȚIONALĂ ȘI DIPLOMAȚIA PUTERILOR CENTRALE.**

Editura Facla, Timișoara, 1979, 348 pp., 19,50 lei: *pagini din cronica luptei pentru Marea Unire, între anii 1878 și 1895.*

● **Damaschin Bojincă — SCRIERI** *(studiu introductiv, selecție de texte și note de* **Nicolae Bocșan).**

Editura Facla, Timișoara, 1979, 178 pp., 14 lei: *antologie din operele istorice ale învățatului bănățean, profesor la Academia Mihăileană din Iași și ministru de justiție (1860-1861), după Unirea principatelor.*

POȘTA MAGAZIN ISTORIC

— Cititorii noștri ne pot scrie fie pe a resa indicată, fie la căsuța poștală nr. 1-702, București.

— Atragem din nou atenția tuturor celor care ne scriu că manuscrisele și documentele anexe nu se înapoiază. În consecință, corespondenții noștri sînt rugați să-și păstreze copiile corespunzătoare. De asemenea, ne vedem siliți să subliniem pentru cei care ne scriu de mînă, adesea cu creionul și foarte neciteț că le vom răspunde mult mai puțin prompt decît corespondenților care nu ne pun probleme de descifrare a scrisului lor.

— Unii cititori ne pun — în aceeași scrisoare — zeci de întrebări de amănunt din istoria națională și universală. A le răspunde la fel de amănunțit ar însemna a redacta în fiecare lună încă cel puțin o revistă. Rugăm a ni se scrie mai concis și a ni se adresa eventualele întrebări numai pe marginea articolelor publicate.

PRIN PATRU GENERAȚII

Pornind de la discursul de recepție al Elenei Văcărescu la Academia Română (nr. 11/1979) TEODORA PETRESCU, *din* București, *ne comunică și cuvîntarea pe care președintele Academiei, Ludovic Mrazec, a rostit-o cu acest prilej, în ședința festivă din 2 februarie 1934 și din care reținem:* Personalitatea d-voastră este răsărită dintr-o constelațiune de poeți români, dintr-o întreagă rasă, care a strălucit prin patru generații, începînd cu marele Ban Ienăchiță, din secolul al XVIII-lea, admirat la Viena, la Curtea împăratului Iosif II, pînă la Iancu marele Logofăt, bunicul d-voastre, a cărui culegere de poezii, tipărită la 1848 în București, cuprinde afirmarea ideilor sale luminoase și profetice pentru viitorul țării: unirea și înălțarea neamului... Întrupîndu-se în zilele noastre acel vis întrevăzut de bunicul d-voastre, acum un secol și mai bine, este firesc să se fi aprins în sufletul domniei-voastre focul sacru, a cărui putere v-a pus în acțiune toată energia moștenită, toate cunoștințele, toate talentele, pentru a înlătura și combate acțiunile multiple ale vrăjmășiilor de toate felurile, care caută să împuțineze, să slăbească, să întoarcă la neființă ceea ce s-a împlinit după secole de suferință și lupte grele și după valuri de virtute și de sînge vărsat de fiii eroici ai neamului.

SOARELE PĂCII DE LA MOISEI

NICOLAE TOMOIAGĂ CRIȘAN, *din* cadrul Institutului de tehnologie izotopică și moleculară, din Cluj-Napoca. *Reținem din partea finală a scrisorii:* Niciodată n-a arătat comuna Moisei mai frumoasă ca acum, în anii noii sale existențe. Moiseenii au ridicat-o cu grijă și dragoste și soarele păcii a fost zidit în pereții caselor, pentru ca acest soare să nu mai fie niciodată întunecat de cenușa războiului. Același soare ne luminează pașii nouă, celor de astăzi, și ne îndeamnă să veghem pentru ca dramatica epopee a Moiseiului să nu se mai repete.

PIATRA LIBERTĂȚII

Pe marginea articolului Un monument al libertății *(nr. 9/1979) prof.* TEODOR SEICEANU, *din* Blaj, jud. Alba, *ne comunică:* Piatra Libertății, evocatoare a memorabilei adunări din 3/15 mai 1848, se află în prezent în fața Muzeului de istorie al orașului Blaj.

TREPANAȚIE

Pe marginea notei Operații fără anestezie *(nr. 10/1979) dr.* VOICU PETRUȚIU, *din* Dej, jud. Cluj, *ne scrie:* Autorul (N.N. Rădulescu) afirmă că pe teritoriul R.F.Germania s-au găsit cranii trepanate datînd de acum 4 000 ani, ceea ce ar constitui o noutate pe continentul nostru, deoarece trepanația era cunoscută doar în Africa. În realitate, deschiderea cutiei craniene era cunoscută și pe teritoriul patriei noastre, încă din cele mai vechi timpuri. În localitatea Galații Bistriței, din apropierea orașului Bistrița, s-a găsit într-un mormînt antic un instrument pentru trepanație, studiat și descris într-o comunicare de profesorul dr. Valeriu Bologa.

LUI KOGĂLNICEANU

Prof. VASILE CALESTRU, *de la* Liceul „Cuza vodă" *din* Huși, *ne trimite o imagine a monumentului ridicat, în 1959, în acest oraș, în amintirea marelui istoric și om politic român, de la a cărui naștere s-au împlinit, la 10 septembrie 1979, 162 ani. Bustul, operă a sculptorului V. Aciobăniței-Mera, este amplasat în fața Liceului agro-industrial, pe strada M. Kogălniceanu.*

ITINERARIUL UNUI TABLOU CELEBRU

Ing. GEORGE MINESCU, *din* București, *ne istorisește cum a cumpărat și adus în țară, în 1943, portretul lui Horea, reprodus de noi pe coperta IV din nr. 10/1978 și pe care, în 1976, l-a donat Muzeului Unirii din Alba Iulia (nr. 4/1979):* În luna mai 1943 mă aflam la Viena pentru cumpărarea de mobilier de epocă cu care să completăm colecția muzeului de la Goleștl, de a cărui reconstituire se ocupa Institutul Național al Cooperației, al cărui director eram. La un mare anticar vienez (ing. Viktor Reitzner, Gallerie Alte und Neue Kunst und Kunstgewerbe) am văzut amintitul tablou, în care am recunoscut imediat figura lui Horea.

Proprietarul magazinului m-a informat că tabloul reprezintă *Ein Rumänische Helder* (un erou român) și că, cu o zi mai înainte, un reprezentant al Legației maghiare văzînd portretul a decis să-l cumpere, în 3-4 zile, pentru un muzeu din Budapesta.

POSTA MAGAZIN ISTORIC

M-a informat, de asemenea, că tabloul a aparținut unui conte din orașul Graț (Austria). Mi-a cerut un preț în mărci, care reprezenta la acea dată 18 000 lei, pe care l-am acceptat imediat, plătindu-l și ridicînd tabloul. Un colaborator al meu care mă însoțea s-a mirat că plătesc această *enormă* sumă pentru tablou. Pe drum l-am spus că și dacă îmi pretindea de 5 ori mai mult, tot îl achiziționam.

La hotel, tabloul a fost văzut și de consulul nostru din Viena, care mi-a mărturisit că el de 5 ani vizitează săptămînal anticariatele din oraș, fără să fi avut norocul să găsească un tablou atît de valoros.

Austria era la acea dată, după cum se știe, anexată de Germania nazistă. Potrivit legilor ei, tablourile de artă nu puteau fi scoase din țară.

Pentru a putea aduce în țară tabloul, am avut norocul ca la Viena să se găsească în acel timp profesorul Ion Răducanu, rectorul Academiei de Înalte Studii Comerciale și soția sa. Aceasta din urmă mi-a spus să scot tabloul din ramă, să-l fac sul și să i-l dau dînsei, care îl va pune la spatele său în cabina vagonului de dormit în care călătorea, propunere acceptată și de profe orul Răducanu.

În acest fel, tabloul a ajuns cu bine la București.

DIN TIMPUL LUI ȘTEFAN CEL MARE

Dorind să cunoască unele date referitoare la cercetările privind fosta curte domnească de la Hîrlău și cum noi nu răspundem decît acelor întrebări formulate pe marginea articolelor apărute în revistă, MIHAI PĂRPĂRIȚĂ, *din* Iași, *s-a adresat, la sugestia noastră, Institutului de istorie „A.D. Xenopol" din Iași și a primit următorul răspuns, semnat de Stela Gheptea, cercetător științific:* Cercetările arheologice din incinta curții domnești din Hîrlău au fost efectuate de un colectiv din cadrul Institutului „A.D. Xenopol", care a descoperit și datat unele dintre complexele arhitecturale care făceau parte din ansamblul curții. De curînd, au fost descoperite, pe latura de Răsărit subsolurile unor construcții alipite zidului de incintă din sec. XV. A fost restaurat, de asemenea, subsolul casei din timpul lui Ștefan cel Mare.

STATISTICA CONCURSURILOR

Pasionat de istorie și de... statistică, ȘTEFAN HAUPTMAN, *din* Pîncota, jud. Arad, *ne mărturisește că este abonatul revistei încă de la primul număr, împărtășindune, totodată, cîteva constatări personale pe marginea Concursurilor* Magazin istoric: Consider binevenite concursurile organizate, care sînt un mijloc de verificare a cunoștințelor dobîndite de cititori. Cifrele ne indică creșterea continuă a cunoștințelor lor. Astfel, dacă la primul concurs (1971) au răspuns corect la întrebări 6,17%, la concursul din 1979, au dat răspunsuri exacte 43,90% dintre concurenți. La cele 10 concursuri organizate au participat 115 827 cititori, dînd răspunsuri exacte 47,83%, altfel spus 55 401 dintre ei.

RECUNOAȘTERE

FLORICA-CIREȘICA CERNAT, *din* Slatina. În nr. 9/1979, citind nota *Mormîntul Eroinei*, de la p. 62, am văzut că Ecaterina Teodoroiu a fost înmormîntată lîngă cel ce a fost căpitanul Dumitru Morojan, tatăl meu. În *Buletinul transeelor* din 12 octombrie 1917, au apărut două articole elogioase despre Ecaterina Teodoroiu și maiorul post-mortem Dumitru Morojan.

CERERE... ANONIMĂ

O scrisoare din comuna Brodina, jud. Suceava, *semnată* Cetățenii abonați *ne solicită să ne trimiteți revista* peluna martie nr. 4/1979 (sic!) pe care noi n-am primit-o.

După cum am precizat în repetate rînduri, redacția noastră nu ia în considerație anonimele.

Deci, pentru a face cuvenitele demersuri și a vă ajuta să intrați în posesia numărului de revistă neprimit, așteptăm, mai înainte de toate, stimați abonați... anonimi, să vă declinați identitatea.

PE SCURT

Dr. VIRGIL D. VRACIU, *din* comuna Agafton — Curtești, jud. Bacău: *prof. dr. Gh. Banu (nr. 10/1979)*, a fost în timpul studiilor universitare președinte al Societății Studenților din Universitatea București, iar, ulterior, al Cercului studenților români din Paris.

VASILE CERNAT, *din* București: *în nr. 3/1977 am publicat un articol a cărei concluzie era în favoarea tradițiilor privind* originea familiei mamelui Petru Rareș din neamul boierilor Cernat, *din care a aparținut și generalul erou de la 1877, Alexandru Cernat (nr. 5/1972).*

IORGU STAN *din* Focșani: *pe cele două teme propuse de dv. am publicat articole în nr. 3/1972* (Originile scrisului) *și în nr. 6, 7/1977* (Calendarul dacic de la Sarmizegetusa).

MULȚUMIRI

Din corespondența primită în ultimul timp, am reținut propunerile, sugestiile, completările și informațiile trimise de următorii cititori, cărora le mulțumim: FLORIN ARDEANU, *pensionar C.F.R., din* Brașov; VASILE CÎRLAN, *din* Roman; GHEORGHE MUȘAT, *din* București, ELENA-ANA OLEA, *din* Deva; EMILIAN I. POPESCU, *din* București; GH. MARICA, *din* Goiești, jud. Dolj; MIHAI MACAVEI, com. Răuseni, jud. Botoșani și HENRICH GOLDSTEIN, *din* Cluj-Napoca *(ne-au felicitat cu prilejul* apariției nr. 150).

Cristian POPIȘTEANU

CERERI ȘI OFERTE

GHEORGHE CARP, aleea Bujorului, bl. 4, sc. B, ap. 11, Caransebeș, jud. Caraș-Severin, *solicită: nr. 1-7, 9/1967; oferă: nr. 6-11/1968; 6-10/1969; 3/1971; 8/1972; 6, 7, 10, 12/1973; 5/1976.*

OLIMPIU IEPUREANU, b-dul Republicii, bl. A, ap. 11, Năsăud, jud. Bistrița-Năsăud, *solicită: nr. 1, 4, 6-8/1967; 1-6/1968; 1/1978; oferă: nr. 5, 6, 9/1969; 1, 11/1970; 9/1971; 1, 3, 8/1972; 6, 11, 12/1973; 1-10, 12/1974; 1-11/1976; 1, 3-11/1976; 1-3, 5, 7/1977; 2, 3, 6, 7/1978.*

DUMITRU BÎRLEANU, str. Corbului, bl. 5, ap. 12, Reșița, jud. Caraș-Severin, *solicită: nr. 9/1973; 12/1975; 4-7/1976; 7-12/1978.*

TELEFUS ALEXE, com. Crevedia Mare, jud. Ilfov, *oferă: nr. 8/1971; 2, 3, 5-12/1974; 1-3, 5/1976.*

OCTAVIAN E. NEGRUȚI, b-dul 1848, nr. 81/28, Tîrgu Mureș, jud. Mureș, *oferă: nr. 6/1967; 9, 11, 12/1968; 5/1969; 3-7, 10-12/1970; 1-8/1971; 4/1972; 2, 3, 6, 8/1973; 10/1975; 6, 7/1976.*

ALEXANDRU CAZACU, str. Milcov, nr. 108, sc. C, ap. 12, Bacău, *oferă colecția completă.*

NICOLAE F. MIJA, str. Caporal Ușurelu, nr. 14, bl. M-2, ap. 22, București, *oferă: nr. 11/1971; 3/1972; 4, 9, 10/1973; 9, 11/1977.*

SPIRIDON OLARU, com. Teslui, jud. Olt, of. p. Slatina, *oferă: nr. 7/1973; 1, 7-12/1976; 1, 2, 3, 5, 6, 8, 12/1977; 4-8, 10-12/1978; 1-3, 5, 9/1979.*

ION MITU, str. I. C. Frimu, nr. 55, bl. B-2, sc. A, ap. 11, Cîmpulung, jud. Argeș *solicită: nr. 1, 2, 3/1967; oferă: nr. 2-12/1968; 1-6, 9-12/1969; 1-12/1970; 1/1973; 9/1976.*

cupon talon de participare concurs MAGAZIN ISTORIC

CONTENTS (Romanian History) V. NICOLAE 1890. Creation of the Bucharest Workers' Club ● I. CHIPER The Oldest Seal Written in Romanian ● MIHNEA GHEORGHIU Millenia of Resistance Against the Invaders ● GH. DAVID Ancient Historians on Agro-Pastoral Activities in Dacia ● C. PREDA Dacian Citadels: Cetăţeni ● V. SLĂVESCU, I. URSU A.D. Xenopol — Researcher of Romanian Past ● G.G POTRA 1935-1936: New Testimonies on the Reich's Pressures upon Romania ● AL. D. DU'ŢU Romania in the War Against Hitler ● N. CONSTANTINIDI Paris Agrees With Take Ionescu

SOMMAIRE (Histoire roumaine) V. NICOLAE 1890. Fondation du Club des ouvriers bucarestois ● I. CHIPER Le plus ancien sceau à texte roumain ● MIHNEA GHEORGHIU Résistence millénaire contre les envahisseurs ● GH. DAVID Historiens anciens sur l'agriculture et le pâturage géto-daciques ● C. PREDA Cités daciques: Cetăţeni ● V. SLĂVESCU, I. URSU A.D. Xenopol—investigateur du passé roumain ● G.G. POTRA 1935-1936: Nouveaux témoignages sur les pressions de l'Allemagne nazie sur la Roumanie ● AL. D. DUŢU La Roumanie dans la guerre anti-hitlérienne ● N. CONSTANTINIDI Paris donne son approbation à Take Ionescu

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) В. НИКОЛАЕ 1890. Основание клуба бухарестских рабочих ● И. КИПЕР Самая древняя печать с надписью на румынском языке ● МИХИЯ ГЕОРГИУ Тысячелетнее сопротивление против завоевателей ● Г. ДАВИД Историки древности о земледелии и пастушестве в Дакии ● К. ПРЕДА Дакийские крепости: Четэцень ● В. СЛЭВЕСКУ, И. УРСУ А.Д. Ксенопол — исследователь-румынского прошлого ● Г.Г. ПОТРА 1935-1936: Новые свидетельства о давлениях гитлеровской Германии на Румынию ● АЛ. Д. ДУЦУ Румыния в войне против Гитлера ● Н. КОНСТАНТИНИДИ Париж соглашается с Такс Ионеску

INHALT (Rumänische Geschichte) V. NICOLAE 1890. Gründung des Arbeiterklub in Bukarest ● I. CHIPER Das älteste Siegel mit rumänischem Text ● MIHNEA GHEORGHIU Der tausendjährige Widerstand gegen die Eindringlinge ● GH. DAVID Historiker des Altertums über die pastoral-landwirtschaftliche Beschäftigungen der Geto-Daken ● C. PREDA Dakische Burgen: Cetăţeni ● V. SLĂVESCU, I. URSU A.D. Xenopol — Forscher der Vergangenheit Rumäniens ● G.G. POTRA 1935-1936: Neue Beweise der Pressionen Hitlerdeutschlands auf Rumänien ● AL. D. DUŢU Rumänien im Krieg gegen Hitler ● N. CONSTANTINIDI Paris billigt Take Ionescu

SUMARIO (Historia rumana) V. NICOLAE 1890. La fundación del Club de los Obreros de Bucarest ● I. CHIPER El más antiguo sigilio con leyenda en rumano ● MIHNEA GHEORGHIU La resistencia milenaria contra los invasores ● GH. DAVID Historiadores antiguos sobre las preocupaciones agrarias y pastoriles de los getodacios ● C. PREDA Fortalezas dacias: Cetăţeni ● V. SLĂVESCU, I. URSU A. D. Xenopol — investigador del passado de Rumania ● G.G. POTRA 1935-1936: Nuevos testimonios sobre las presiones de Alemania hitleriana contra Rumania ● AL. D. DU'ŢU Rumania en la guerra antihitleriana ● N. CONSTANTINIDI Paris aprueba a Take Ionescu

ABONNEMENTS : ILEXIM – Departamentul export-import presă, Bucureşti, strada 13 Decembrie, nr. 3, P.O.B. 136–137, telex : 11226

magazin istoric

Bucureşti, Intrarea Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70 100, telefon 16 68 72.

REDACTORI: Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Dragomirescu, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu-Năstăsel, Ana-Maria Şerbănescu, Marian Ştefan
SECRETAR RESPONSABIL DE REDACŢIE: Valeriu Buduru
PREZENTAREA ARTISTICĂ: Radu Ion Popescu
TEHNOREDACTOR : Anton Tănase
CORECTURA : Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram

Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poştale, factorii poştali, difuzorii din întreprinderi, instituţii şi de la sate. Preţul unui număr — 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" – Bucureşti

42 627

per graça de dº fiey de portugall : & dalgar
ues de aquem : & dalem mar em affrica senhor de
guinee : & da conquista nauegaçam : & comercio dethiopia arabia persia :
& da India &c / & porquanto este a perpetua memoria feito bem fazendo
saber que asse como o proue : principall entendo dec que tem alguu emgo
dece ser trabalhar como se ocupe aquelles sam emmaginados, assy
poder no mais prosperar : melhorando estudo que ser possa Asse tambem
mais cabe isto no fiz : proueja fazello quanto com mais excellencia
poderem sam per dº poder na terra pera bem della : & seus beneficios
: pera toda exaltaçam : & exemplo de bertude E per que este emgenho tam
pouco : & grande louuor que per ella auer dº : & emmendo se ouuer apra
ue a nosso senhor que nossos antecessores participando de sua graça alem
cassem : & compridem per mujtos : & mui singulares bertudes que nelles
poz Portanto seus feitos : obras como de justos : & bertuosos fossem
pra prosperidade com grande acrecentamento de honra louuor : & proue
to de seu estado : & seus filhos segundo logo no anno nosso senhor
mcccxcvi mostrou na conquista delle estando em poder de mouros E assy na
defensam de pez de grandeza em mujtas / ahy outras que elle bem Asse